

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Tillgänglig natur

– ett förslag på stigar för rekreation i
Linneröd

Rebecka Persson

Tillgänglig natur - ett förslag på stigar för rekreation i Linneröd
Accessible Nature - A Proposal For Recreational Trails in Linneröd

Rebecka Persson

Handledare: Anders Larsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Ingrid Sarlöv-Herlin, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Biträdande examinator: Anna Peterson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX0814
Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2018
Omslagsbild: Rebecka Persson (2018)
Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: rekreation, leder, stigar, vandring, ridning, Linneröd, friluftsliv, naturvårdsområde, skyddad natur

Originalformat: stående A4
Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsman. Om inget annat anges är författaren upphovsman.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Ja, tänk ändå att man kan bli så glad
av markens blommor och av gröna blad
- Peps Persson (1992)

Sammanfattning

Tillgänglighet, i egenskap av fysisk framkomlighet, i landskapet möjliggör rörelse för människorna i Sverige. Denna rörelse har akademiskt påvisade effekter både hos människan och naturen. För människan innebär tillgänglighet möjlighet till fysisk rörelse, vilket ger positiva effekter på den fysiska och psykiska hälsan. Den fria rörelsen i det svenska landskapet bekräftas även till viss del av Allemansrätten. Att vistas i sitt landskap och återupprepat använda dess funktioner bidrar till en känsla av rätten till sitt landskap och blir därigenom en demokratisk del av samhället. Människans användning och brukande av landskapet leder även till olika sorters naturpåverkan, vilket måste beaktas vid planering.

Ett av sätten att vistas i landskapet och ta tillvara på det tillgängliga landskapet är genom friluftsliv och rekreation. Skyddade naturområden har ofta stora naturvärden och möjliggör stora delar av det svenska friluftslivet. Även kulturvärden bör tas hänsyn till i arbetet med kvalitativa miljöer eftersom relationen mellan natur och kultur är starkt sammankopplade. De flesta brukargrupper som besöker skyddade naturområden har olika krav och förväntningar på hur deras friluftsliv ska ske och se ut. Vid planering av tillgängliggörandet av naturområden finns alltså flera parametrar att ta hänsyn till.

Med ett avstamp i naturen som idé och brukargrupperns olika behov syftar uppsatsen till att applicera det ramverk som framkommer i uppsatsen på Linneröds naturvårdsområde. Ramverket kombineras med landskapsanalyser över Linneröd och resultatet är ett förslag på hur området kan tillgängliggöras genom nya friluftsstigar i området. Målet är att uppsatsen ska kunna användas av den förvaltande föreningen och andra som är intresserade av att arbeta med tillgängliga rekreationsmöjligheter.

Abstract

Accessibility, in the capacity of physical passage, to the landscape enables movement and travel for the people in Sweden. This movement has academically proven effects for humankind and nature. For people, the accessibility means enhanced opportunities to physical movement, which has positive effects on physical and mental health. The free movement in the Swedish landscape is partially protected by the Right of Public Access. To dwell in the landscape and repeatedly use its functions contribute to the sense of right to the landscape and accessibility thereby becomes a democratic part of society. Human use of the landscape also leads to different types of negative effects on the nature, which needs to be considered in planning.

One way of dwelling in the landscape is by recreation and outdoor life. Protected nature areas have large biological values and enable big parts of the Swedish outdoor life. Cultural values need to be considered while working with qualitative environments as well, due to the strong relationship between nature and culture. The different types of user groups that visit protected nature areas all have different demands and expectations on how their recreation should occur and look. There are therefore several parameters that need to be considered while planning for accessibility to nature areas.

This thesis takes off in nature as an idea and the different needs of user groups and aims to apply the framework to the protected nature area of Linneröd. The framework is combined with landscape analyses of Linneröd which results in a proposal on how to make the area accessible through new recreational paths. The main objective of the thesis is to be used by the administrative association of Linneröd, as well as others who are interested in working with accessible recreational opportunities.

Förord

Det här arbetet är slutsatsen på mina studier på Landskapsarkitektprogrammet på SLU Alnarp. Det har varit lärorika år och här har jag fått möjligheten att applicera kunskaper från tidigare kurser på något som är av personligt intresse för mig, nämligen tillgänglighet till landskapet och friluftsliv för olika brukargrupper.

Det finns en risk att mitt förord börjar likna något slags Oscarstal, men det finns många som jag vill tacka, för utan dem hade det här arbetet aldrig blivit till.

Jag vill först och främst tacka min handledare Anders Larsson för vägledning och råd under arbetets gång. Tack till Sara Snabb för att jag fick använda dina bilder. Tack till Malin Andersson och Manuela Kronen för att ni ställde upp på intervjuer.

Ett tack går även till Föreningen Klippanbygdens Natur för positivt bemötande och för att ni har gett mig svar på de frågor jag har haft. Tack även till Tove Hultberg på Länsstyrelsen för att du har gett så bra respons, ställt upp på intervju och hjälpt till med att hitta Linneröd. Utan det här arbetet hade jag nog aldrig hittat till Linneröds naturvårdsområde och det hade varit otroligt tråkigt att aldrig få upptäcka de fina och varierande miljöerna i området.

Jag ska absolut inte glömma att tacka er andra som har fått min process att fungera under arbetets gång. Mamma i egenskap av erfaren rapportskrivare, men också för peppande ord. Pappa för glada och uppmuntrande ord och som leverantör av parmesanost. Henny för pluggsällskap och ständigt stöd. Alla som jag smått påtvingat rollen som korrekturläsare. Er hjälp har varit ovärderlig.

Slutgiltigen så vill jag också tacka mina katter för att de har påmint mig om att det är okej att ta en tupplur på soffan ibland.

Bromma, 2018-05-02

Innehållsförteckning

Inledning	s. 10
Bakgrund	s. 10
Syfte och frågeställning	s. 11
Material och metod	s. 11
Metodkritik	s. 12
Avgränsning	s. 13
Disposition	s. 13
Begreppsförklaringar	s. 13
Teoretiskt ramverk	s. 14
Natur som idé	s. 14
Natur som lokal och regional identitet	s. 15
Tillgänglighet och dess historia	s. 15
Friluftslivet - en del av det tillgängliga landskapet	s. 16
Allemansrätten och dess roll	s. 17
Allemansrätten i skyddade naturområden	s. 18
Effekter av tillgängliga naturområden	s. 18
Människans hälsa	s. 19
Demokrati och känslan av tillhörighet	s. 19
Naturpåverkan	s. 19
Ekonomi	s. 20
Att uppleva naturen och dess värden	s. 21
Att uppmärksamma värden i naturområden	s. 22
Naturvärden	s. 22
Kulturvärden	s. 23
Att planera i skyddade naturområden	s. 23
I Sverige	s. 24
I Europa och internationellt	s. 25
Leder och stigar	s. 26
Kvaliteter	s. 27
Brister	s. 27
Anläggning och planering	s. 28

Brukargrupper och deras behov	s. 29
Besökare med funktionsvariationer	s. 30
Minoritetsgrupper	s. 30
Vandrare och fotgängare	s. 31
Ryttare och hästar	s. 32
Risk för konflikter	s. 34
Sammanställda riktlinjer	s. 36
Generella riktlinjer	s. 36
Natur- och kulturvärden	s. 36
Planering i skyddade naturområden	s. 36
Leder och stigar	s. 36
Funktionsvariationer	s. 36
Minoritetsgrupper och ovana besökare	s. 36
Vandrare och fotgängare	s. 37
Ryttare och hästar	s. 37
Konflikter	s. 37
Referensplatser	s. 38
Linneröd	s. 42
Linneröd i regionen	s. 45
Linneröd i kommunen	s. 46
Analyser	s. 48
SWOT-analys	s. 48
Norsk stedsanalyse - den rumsliga analysen	s. 48
Resultat	s. 54
Möjliga lägen för stigarna	s. 54
Vandrare och fotgängare	s. 54
Funktionsvariationer	s. 55
Ryttare och hästar	s. 55
Slutgiltigt förslag av nya stigar i Linneröd	s. 56
Hungastigen	s. 56
Kalvastigen	s. 57
Kvastastigen	s. 57
Kvalitetssäkring	s. 57
Sammanfattning och diskussion	s. 60
Avslutande reflektion	s. 62
Referenser	s. 65
Bilagor	s. 69

demokratisk rätt till samhället.

Det finns alltså även en större frågeställning kring tillgängligheten av grönområden och rekreation, och det är den som skildrar relationen mellan demokrati, människa och landskap. Detta perspektiv fascinerar mig och denna uppsats ger mig en möjlighet att fördjupa mig i det, samtidigt som jag kan applicera det på ett konkret fall och undersöka vad resultatet blir när jag närmar mig planering ur denna synvinkel.

Inledning

Bakgrund

I ett allt mer urbaniserat Sverige har stress och andra välfärdssjukdomar ökat samtidigt som tillgängligheten till natur, grönsstruktur och friluftsliv har minskat (Johansson, et al., 2009). Det rapporteras och debatteras i media om de fördelar som friluftsliv har på hälsan, exempelvis hos P4 Östergötland (2017), Naturguide (2017) och Lars Lundström, generalsekreterare på Friluftsfrämjandet (2017), i syfte att synliggöra och påverka bristen av tillgänglighet till natur.

Ett flertal forskare och rapporter bekräftar de positiva egenskaperna hos en tillgänglig natur (bl a. Grahn, 2012; Wolf & Wohlfart, 2014), vilket styrker att människan behöver tillgång till natur för att främja och bibehålla både sin psykiska och fysiska hälsa. Något som särskilt poängteras i Statens folkhälsoinstituts rapport Grönområden för fler (Johansson, et al., 2009) är tillgängligheten till de offentliga gröna rummen och hur de i sin tur kan behandla klass- och jämställdhetsfrågor utöver de tidigare nämnda hälsoaspekterna.

Under mina år på SLU har jag under en rad kurser närmat mig begreppet tillgänglighet och hur tillgängligheten till vårt landskap bidrar positivt till samhället. I kursen Landscape Theory in Architectural and Planning Practice har jag kommit i kontakt med Kenneth R. Olwigs artiklar om idén kring natur och dess relation med människan. I Performing On The Landscape Versus Doing Landscape (2008) skriver han att vi människor bekräftar vår rätt till landskapet genom att återupprepat använda det, t. ex. genom att vandra genom det. Han menar även att vår känsla av fysisk rätt till landskapet kan bidra till en känsla av

Skyddade naturområden som naturreservat och Natura 2000-områden är en stor resurs i arbetet med tillgängligheten till natur, kultur och landskap. Där finns biologiska värden som bevarar artmångfalden i olika biotoper samtidigt som de bidrar till neutraliseringen av människans miljöpåverkan, och skapar förutsättningar för ett rikt friluftsliv och rekreation (Naturvårdsverket, 2017d). Arbetet med att bevara och skapa nya naturmiljöer är även det en aspekt i ett arbete med hållbara demokratiska landskap. De andra aspekterna, folkhälsa och känslan av rätten till sitt landskap kräver tillgänglighet, och tillgänglighet kräver att det finns grönsstruktur.

Tillsammans med Länsstyrelsen Skåne och föreningen Klippanbygdens natur har jag fått möjlighet att studera just tillgänglighet till ett skyddat naturområde, dvs. Linneröd. Ambitionen hos markägaren och förvaltaren, dvs. Föreningen för Klippanbygdens natur är att tillgängliggöra området mer för att fler besökare ska hitta dit. Detta understöds av tillsynsmannen från Länsstyrelsens vilja att kunna avlasta andra naturområden där det idag finns ett stort besöksstryck, till exempel Söderåsen.

Som van ryttare med ett ökande intresse för friluftsliv och vandring är det brukargrupperna ryttare och vandrare som jag undersöker i min uppsats eftersom jag har ett intresse för båda dessa rekreativsmöjligheter. Det ligger även några små hästgårdar i närheten av Linneröd, vilket ger underlag för ridleder. Jag skrev dessutom min kandidatuppsats om behovet av ridleder, och masteruppsatsen ger mig nu möjlighet att fördjupa och bredda mina kunskaper, samt att konkret applicera dem på ett verkligt fall.

Det är även intressant att titta på hur fler än en bru-

kargrupp kan samsas om ett område och undersöka möjligheter att minska konfliktsituationer och att skapa hållbara lösningar för så många besökare som möjligt. Enligt mig går det hand i hand med tanken om ett demokratiskt landskap, dvs. multifunktionella landskap som gynnar en bredd av människor.

I processen att skapa tillgänglighet är det också intressant att analysera hur mycket av de inneboende värdena hos landskapet som kan bevaras. Ett område skyddas genom att det markeras som naturreservat eller Natura 2000-område för att en myndighet eller kommun upplever att det finns vissa värden i det. När leder eller stigar ska dras kan det bli så att en del värden blir bortkompromissade, men mina intentioner är att behålla så många värden som möjligt.

Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att skapa ett förslag på hur Linneröd kan göras mer tillgängligt och därmed bidra till rekreation och naturupplevelse för människor i det lokala området men också mer långväga gäster. Förslaget i sig undersöker möjligheterna att skapa olika leder, dvs. för vandring eller ridning, för att nå en bred bas av brukargrupper. Uppsatsen tittar på både natur- och kulturvärden i och med den relation dessa värden har till varandra.

Målet med uppsatsen är att den ska kunna användas som inspiration och underlag för Föreningen Klipp-anbygdens natur och Länsstyrelsen Skåne, men även för studenter och andra som arbetar med att göra naturområden tillgängliga.

Frågeställningen är följande:

- Vad behöver de olika brukargrupperna för att gynnas av leder?
- Hur kan förslaget arbeta med att inkorporera Linneröds kulturella och biologiska värden?
- Var och hur kan nya leder dras för att öka tillgängligheten i Linneröd?

Material och metod

Förslaget har baserats på en kombination av teoretiskt material, praktiskt material och platsanalyser. Själva processen för att komma fram till förslaget har baser-

ats på skissande och foton som sedan digitaliserats och använts för att skapa en plan över föreslagna leder. För inspiration till förslaget har även tre referensplatser besökts.

Litteraturstudien tydliggör det teoretiska ramverk som har legat till grund för förslagets riktlinjer. Ramverket inleds med bl. a. Olwigs artiklar om natur som idé och rollen som människan och hur det kulturella arvet har spelat i uppkomsten av landskapet. Därefter presenteras teori kring brukargruppernas behov baserat på både svensk och internationell forskning, samt det ramverk som gäller för Natura 2000-områden och naturreservat.

För kunskap om ryttares och hästars behov används till stor del den forskning som Hanna Elgåker har bedrivit. Kunskapen kring vandrares och fotgängares behov har bland annat hämtats från Lars Emmelin och Peter Fredmans Planering och förvaltning för friluftsliv – en forskningsöversikt (2005). Därtill tillkommer teori kring bevarandet av biologiska och kulturella värden av bl. a. Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet.

De praktiska insikterna har inhämtats från anställda som arbetar med naturvård och friluftsliv i skyddade naturområden. Detta har skett genom tre intervjuer och tanken är att intervjuerna ska ge exempel från praktiken och ge en verklighetsförankring av teorierna. Jag har använt mig av metoden halvstrukturerad intervju med öppna frågor enligt Kvale och Brinkmanns bok Den kvalitativa forskningsintervjun (2009). Detta val gjordes för att jag ville kunna diskutera och reflektera över frågorna tillsammans med informanterna, och framförallt för att komma åt informanternas egna synvinklar och erfarenheter eftersom det är dem jag är ute efter i egenskap av informanternas praktiska kunskaper. Informanternas kunskaper bakas sedan in i det teoretiska ramverket.

För att hålla samma fokus i samtliga intervjuer har samma intervjuguide (Bilaga 1) använts under varje enskilt intervjutillfälle. Tanken med det var att enkla-re kunna göra en kvalitativ analys av det insamlade materialet eftersom alla informanter behandlas enligt samma ramverk. Vikten av detta påvisar Annika Lantz i sin bok Intervjumetodik: Den professionellt genomförda intervjun (1993). Förutom att skapa en

tydligare ram för jämförelse har intervjuguiden hjälpt mig att hålla mig inom mina egna ramar och skapat tydliga förutsättningar för att genomföra intervjuerna.

Litteraturen har hämtats via SLU:s bibliotek, tidigare kurslitteratur och från sökmotorer som exempelvis Google Scholar. Information har även inhämtats från de aktuella myndigheternas hemsidor, samt Klippans kommun. Kunskap och information om Linneröd har hämtats från Länsstyrelsen och Föreningen Klippanbygdens natur i egenskap av Linneröds ägare, förvaltare och tillsynsmän. Detta har skett genom både inläsande av dokument och möten med de tidigare nämnda intressenterna.

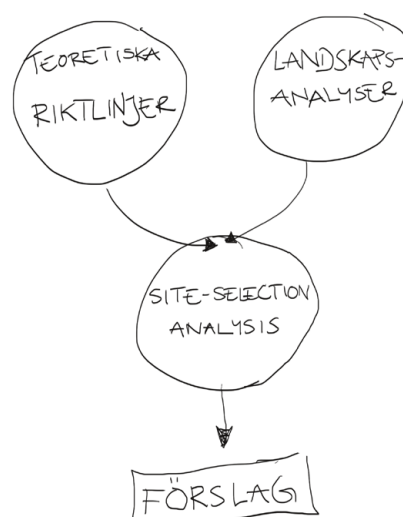

Första mötet med Tove Hultberg och Föreningen Klippanbygdens natur på plats i Linneröd (2017)

Utöver de teoretiska och praktiska kunskaperna har även platsbesök och platsanalys använts i arbetet. I syfte att identifiera Linneröds problemområden och värden har en SWOT-analys genomförts. En sådan analys lämpar sig väl för att få en ytterligare förståelse för områdets situation i nuläget. Resultatet av SWOT-analysen har använts som grund för att klargöra vilka områden som ska stärkas och utvecklas. Länsstyrelsen Skånes Det skånska landsbygdsprogrammet från 2007 har använts för att sätta in Linneröd i ett större perspektiv. I den används en Landscape Character Assessment för att kategorisera Skåne utefter landskapskaraktärer istället för kommunala gränser.

För att kartlägga Linneröds naturtyper och därmed dela in området i mindre delområden har även en landskapsanalys gjorts. Syftet med detta är att lättare kunna dra lederna och stigarna genom varierande natur. Analysen har baserats på de metoder för stedsanalyse som presenteras av det norska Miljøverndepartementet (1993). Den metod som är relevant för Linneröd är natur- och landskapsanalysen som utgörs av en rumslig analys där teman som terrängformer, synlighet, områdestyper och speciella element är centrala.

Eftersom jag inte har flytande kunskaper i norska har Shibbye och Pålstams Utvärdering av metoder för landskapsanalys (2001) använts som komplement till den Norske stedsanalysen. Dessutom har Stahlschmidt et als Landscape Analysis (2017) använts för ytterligare grund kring analyserna.

En schematisk bild på arbetsprocessen

Metodkritik

Det kan ifrågasättas varför jag inleder uppsatsen med teori kring naturen som idé, med bland annat Olwig, Jones och Cronon som källor. Mitt resonemang är att frågan om rekreation och tillgänglighet i skyddad natur är större än bara Linneröd och att sätta ut markerade leder där. För att förstå varför planerare arbetar med rekreation, natur och tillgänglighet så som de gör vill jag ge en bakgrund till vår samtida syn på skyddad natur och en historisk kontext.

Jag anser att Linneröd och även annat tillgänglighetsarbete måste ses i en större kontext där leder och stigar kan vara med och bidra till någonting större.

Olwig, Jones och Cronons teorier bekräftar rätten till tillgänglighet i alla slags landskap genom att diskutera och visa effekterna av det för människan på individ- och samhällsnivå och fungerar därmed som ett ideologiskt och diskursivt komplement till ren fakta om exempelvis hälsoeffekter.

Den svenska litteratur som jag har hittat om krav på vandringsleder är oftast kopplad till Naturvårdsverket, vilket kan ge ett riktat resultat. Jag har därför behövt använda mig av internationella källor. Det har varit lärorikt att ta del av andra metoder och sätt att arbeta med friluftsliv och natur, även om det ska sägas att det förutsättningarna är olika mellan Sverige och exempelvis Storbritannien och USA.

På grund av en begränsad tidsram och bristande möjligheter att träffas fysiskt har telefonintervjuer varit det enda realistiska alternativet för mina intervjuer. Även om mötesintervjuer säkert hade bidragit ytterligare var jag tvungen att ta ett konsekvent beslut. Eftersom uppsatsen heller inte använder intervjuerna som huvudkälla utan endast som komplement till teorin så kändes det som ett rimligt alternativ.

Avgränsning

Den geografiska avgränsningen i den här uppsatsen är inom gränserna för Linneröds Natura 2000-område och naturvårdsområde. Uppsatsen i sig fokuserar på en lösning av problemet kring tillgänglighet som baseras på leder och hur de underlättar mänsklig rörelse. Den gör därmed inte anspråk på att skapa helhetslösningar kring förvaltning eller skötsel av området utan kommer endast att föreslå åtgärder som gynnar de föreslagna lederna.

De typer av leder som undersöks är vandringsleder och ridleder. Anledningen till att jag har valt att titta på två sätt att ta sig an tillgängligheten i området är att jag vill undersöka möjligheter för flera brukargrupper och hur de kan samexistera.

Disposition

Huvuddelen kan delas in i sju huvudrubriker. Den första är inledning med bland annat bakgrund, material och metod samt syfte. Därefter presenteras det

teoretiska ramverket och resultatet av litteraturstudien under en rubrik, och sedan behandlas referensplatserna i ett eget kapitel. Sedan kommer ett kapitel som handlar om Linneröd. Det innehåller bland annat fakta och information om platsen och dess kontext i ett större sammanhang samt analyser. Därefter följer resultatdelen, det vill säga ett kapitel där förslaget i sig är i huvudfokus. Allra sist kommer en sammanfattning och diskussion, och avslutande reflektioner.

Begreppsförklaringar

Led och stig – generellt sett brukar led innebära en skyltad och röjd stig (Nationalencyklopedin, 2017) som går en längre sträcka och inte nödvändigtvis går tillbaka till startpunkten medan stig är kortare och av mer lokal karaktär (Elgåker, 2011). I den här uppsatsen kommer begreppen alltså att användas med denna definition oavsett det handlar om vandringsleder eller ridleder.

Landskap – den europeiska landskapskonventionen definierar landskap som ett område, så som det uppfattas av människor, vars karaktär är ett resultat av agerande och interagerande av naturliga och mänskliga faktorer (Stahlschmidt, et al., 2017).

Tillgänglighet – egenskaper som gör ett område användbart (Johansson, et al., 2009) Tillgänglighet kan innefatta faktorer så som avstånd och nåbarhet i form av transport och resa, tillrättaläggning i form av leder och stigar samt annan infrastruktur, och information och kunskap (Fredman & Hedblom, 2015).

har avhysts när nya nationalparker och reservat historiskt sett har upprättats för att ursprungsbefolkningarna inte passat in i bilden av den rena, orörda naturen (Emmelin, et al., 2005).

Vy i Vindelfjällen, Västerbotten (2012)

Teoretiskt ramverk

Natur som idé

Kunskapen om landskapet var från början skapat kollektivt av människor, men efter skapandet av nationalstaten blev idén om landskapet och kunskapen om det syntetiserat och ideologiserat i ett top-down perspektiv (Stahlschmidt, et al., 2017). Det är, enligt Emmelin et al (2005), uppenbart att våra tankar om vad som är natur, vad som är vackert och vad som bör och inte bör göras i landskapet är normativt. Det varierar därmed för olika tidsepoker och följer de ideal som finns i samtida samhälle. Det som idag anses som friluftsliv och rekreation har en stark koppling till de ideal som etablerats det senaste seklet av de högre samhällsskikten i västvärlden.

Vildmark och orörd natur som landskapstyper är definierade av idéer och kontexter som befästes under romantiken men kan också kopplas till den amerikanska civilisationskritiken och frontier-idealet (Cronon, 1995; Emmelin et al, 2005). Populärkultur såsom litteratur påverkas av den miljö författaren omger sig av, vilket i sin tur påverkar den stiliserade bild vi har av landskapet och naturen. Ett välkänt exempel för relationen mellan litteratur och natur är Selma Lagerlöfs berättelse om hur Nils Holgersson reser genom Sverige (Sporrong, 2008).

Skyddade naturområden behandlas ofta som en idealiserad bild av natur och ignorerar kulturella, det vill säga mänskliga, påverkansfaktorer och fokuserar enbart på biologiska värden. Detta sker i en jakt på idealbilden av den orörda naturen (Cronon, 1995). Det finns en historia i både Sverige och Nordamerika av att ursprungsbefolkning och andra lokalinvånare

De skyddade områdena riskerar att förlora sina unika och karakteristiska drag om den kulturella hävden inte tillåts fortsätta (Olwig, 2014; Ihse & Skånes, 2008). Idén om att naturen ska vara orörd av människan leder alltså till komplikationer i bevarandet av värdefulla miljöer. Landskapet bör därför hellre ses som en sedimentering av tidigare händelser. Ihse och Skånes (2008) uttrycker en bestämd åsikt att natur och kultur inte är oberoende av varandra.

Tomas Germundsson (2008) håller med Cronon (1995) om att de kulturella aspekterna har förbisetts i skapandet av skyddade naturområden, särskilt i nationalparker. Mels (1999, i Germundsson, 2008) uttrycker även han att diskursen kring bevarandevärda naturområden inte tar hänsyn till den kulturella hävd som har deltagit i att skapa naturen, och som även behövs för att fortsätta bevara de värden som finns. Olwig (1996) utvecklar och fördjupar begreppet kultur och menar att det innefattar samhälle, kultur, lagar och hävd.

Ett annat exempel på hur ideologi och samhällsideal formar naturen och landskapet är den enskiftesreform som ägde rum i Sverige på 1800-talet (Sporrong, 2008), och även den modernisering som det postindustriella samhället idag upplever, med stark urbanisering som följd. Det som påverkar naturen som idé är bland annat naturliga förutsättningar, samhällsekonomi, social status och kultur, vilket gör att ett

landskaps kulturella historia behöver tas i beaktande när det ska analyseras (Germundsson, 2008).

Nationalpark, världsarv och andra titlar på skyddade naturområden kan påverka anseendet och kan ses som en kvalitetsstämpel, vilken inte alltid är i paritet med den faktiska kvaliteten på området. Det kan också fungera som en kanalisering av turism och besökare ju mer välkänt begreppet är (Emmelin, et al., 2005). Det blir därmed en tydlig indikator på att natur som idé fortfarande är starkt befast även i dagens samhälle.

Idag finns tendenser att återgå till den kollektiva känndomen om landskapet. Den europeiska landskapskonventionen ämnar lyfta ett breddat perspektiv genom att låta andra samhällsgrupper än de styrande få inflytande genom delaktighetsprocesser (Stahlschmidt, et al., 2017). Konventionen ämnar därmed att lyfta landskapet som en resurs för mångsidig användning i samklang med landskapets konstanta förändringar (Sarlöv Herlin, 2012). För att kunna skydda 'naturen' behöver alltså den kultur som har format och fortsätter att forma vårt landskap accepteras och inkluderas i planering och förvaltningsarbete.

Natur som regional och lokal identitet

Hand i hand med ideologiska faktorer kring synen på landskapet går identitet. Känslan av identitet kring landskapet kan hållas av en individ eller en grupp och placeras i både regional och lokal kontext. Identiteten skapas genom att vistas och leva i en kontext, och i relation till landskapet. För en person kan landskapsidentiteten byggas upp av flera olika identiteter beroende på hur mycket denne rör sig i världen (Jones & Olwig, 2008).

Landskapsidentitet är alltså flytande och bestäms på subjektiva grunder utefter tillhörighet i samhället, och områden där familjaritet och hur den upplevs. Den kan däremot fostras genom ideologiska faktorer och samhällspeglingar i exempelvis litteratur, samhällsdebatt och närmiljö. Ett exempel av landskapsidentitet, och även kulturbervarande är de historiska spår ortsnamn kan ha (Jones & Olwig, 2008). Därigenom skapas en bild av hur landskapet ska se ut, och även vad natur ska innefatta för element, något som kan ses som en länk mellan identitet och naturen som idé.

I Norden finns en stark känsla av regional tillhörighet och landskapsidentitet, som är baserad på starka historiska drag som fortsätter att uppehållas i dagens samhälle genom upprepande kopierande av naturen som idé genom populärkultur, ideologier och normer. Landskapsidentiteten kan också vara så stark på både regional och lokal nivå att den motstår nya administrativa linjedragningar, ny exploatering, maktförflyttningar eller försök att skapa nya regioner och platser (Jones & Olwig, 2008).

Ofta är landskapsidentiteten kopplad till speciella särdrag i landskapet, exempelvis det som allmänt kallas hagmark. Hagmarken är oftast en betad äng med inslag av skog och finns i stora delar av Sverige. Den bär på både kultur- och naturvärden, men kan även ses som en stiliserad bild av ett gärna nostalgiskt landskap (Ihse & Skånes, 2008).

Rapsfälten är karaktäristiska för det skånska jordbrukslandskapet (2016)

Tillgänglighet och dess historia

Tillgänglighet har en mängd dimensioner och påverkas av fysiska, rättsliga, geografiska, sociala, ekonomiska och kulturella faktorer. Som begrepp är tillgänglighet knutet till resonemanget om hur långt en besökare har tillträde till ett område eller en kontext utifrån tekniska, behavioristiska, sociokulturella och ekonomiska faktorer. Därmed avgörs besökarens känsla av tillgänglighet beroende på social inlärning genom uppväxt, familj och medlemskap i föreningar (Emmelin, et al., 2005).

Historiskt sett har tillgänglighet till landskapet varit en klassmarkör och haft starka normer beroende på både klass och kön (Emmelin, et al., 2005), vilket kan ses som en bekräftelse på Olwigs (2008) idéer om

hur ideologiska perspektiv styr demokrati genom tillgänglighet. Idag kan relationen mellan tillgänglighet och samhällsmarkörer speglas genom att välbesökta skyddade naturområden med rekreationsmöjlighet ofta ligger i glesbygdsområden som kan ha sociala och ekonomiska problem (Emmelin, et al., 2005). Detta påverkar och stärker bilden av dikotomin mellan det rurala och det urbana.

Ett sätt att tillgängliggöra landskapet, i synnerhet kring åkermark, är att använda sig av beträdor. Beträdor är smala strängar av vallgräs som lämnas obrukade längs bland annat åkerkanter och kan därigenom fungera som stråk ut i landskapet (Sonesson, 2013). De är multifunktionella eftersom de kan användas av olika brukargrupper, och flexibla i och med att de kan plöjas upp och sås med växter som gynnar den biologiska mångfalden (Peterson, et al., 2010). Cawood Hellmund och Smith (2006) skriver att beträdor inte enbart är till nytta i åkerlandskap, utan kan appliceras i andra landskap så som flodlandskap, städer och skogar. Beträdor kan med fördel planeras i olika nätverk (Cawood Hellmund & Smith, 2006).

En ridtur med hästen Svante på en av Skånes beträdor (2015)

Som begrepp bör friluftsliv inte begränsas till ett samhällsfenomen, utan inbegriper snarare ett flertal ämnen, exempelvis miljöhistoria, klassperspektiv, civilisationskritik, samhällsekonomi, politik och välfärdsfrågor. Friluftsliv inbegriper även ett flertal aktiviteter såsom vandring, fiske, plocka bär och svamp, skidåkning och ridning i skog och mark. Förutsättning för friluftsliv är fritid och tillgång till relativt naturpräglade områden där kärnan i upplevelsen är materiell enkelhet och kontakt med natur (Emmelin, et al., 2005).

Friluftslivet - en del av det tillgängliga landskapet

Friluftslivsrörelsen, och därmed också ökad tillgänglighet till landskapet för rekreation, uppkom som en utveckling av flera faktorer. Tekniska och samhällsekonomiska förutsättningar har varit drivande tillsammans med den sociala och politiska utvecklingen i världen. Till följd har olika typer av rekreationsmöjligheter och friluftsförbund skapats som arbetar på förutsättning av tillgängliga landskap (Emmelin, et al., 2005). Idén att vandra i skogen i syfte att nyskapa sin kropp och sitt sinne är ett arv från romantiken, och särskilt Rousseau (Qviström, 2016).

Under uppkomsten av industrisamhället i västvärlden förändrades friluftslivsidealen. Nya ideologier och sociala förutsättningar skapade begrepp som fritid, friluftsliv och rekreation. Under 1880-talet startades nya rörelser i Sverige, bland annat Svenska Turistföreningen och det som idag kallas för Friluftsfrämjandet med målet att sprida information om det svenska friluftslandskapet och tillgängliggöra landskapet via praktiska arrangemang (Winberg, 1998; Emmelin, et al., 2005).

Både i Sverige och internationellt har friluftslivet stått i relation till naturturism och nationell identitet. När idén om friluftsliv uppkom var det i stor del i syfte för att fostra den givna nationella identiteten och för att skapa en gemensam självbild för nationen. Under 1930-talet började en demokratiseringsprocess av friluftslivet som fram till dess främst var tillgängligt och skapat för överklassens män (Winberg, 1998; Emmelin, et al., 2005).

När sedan folkhemsbygget och den nya semesterlagstiftningen bearbetades i Sverige skapades nya samhällsstrukturer där fritid kom att bli ett begrepp för allt fler. Det var också då friluftslivet började ta den form vi ser idag med vandrarhem och camping som tydliga inslag (Winberg, 1998; Emmelin, et al., 2005). Närmiljöerna synliggörs som möjliga rekreationsområden till skillnad från den tidigare normen om att rekreation och friluftsliv skulle bedrivas i fjällmiljö (Emmelin, et al., 2005), vilket kan kopplas till frontier-idealet som Cronon (1995) benämner som ursprung till friluftslivets naturideal.

År 1967 inrättades Naturvårdsverket och fick ansvar över friluftsförhållanden i form av att arbeta med friluftsanläggningar, kanalisera besökare till vissa områden och att tillgängliggöra områden med information, parkeringsplatser och vandringsleder (Emmelin, et al., 2005). Ett av Naturvårdsverkets huvudområden var att se till att Naturvårdslagen som trädde i kraft 1965 efterföljs. Lagen understryker vikten av att bevara natur för friluftsliv samt utöar möjligheten att skydda natur- och kulturmiljöer (Winberg, 1998).

I takt med den ökande materiella välfärden på 1970-talet började även friluftslivet att kommersialiseras. Här anser Emmelin et al (2005) att brukarna kan skiljas åt i två grupper. De så kallade urbanisterna som såg positivt på den ökade planeringen och standardhöjningen på friluftsliv och rekreativsmöjligheter, och de så kallade puristerna som än idag anser att tillrättalagda funktioner förtar attraktionen med friluftsliv (Emmelin, et al., 2005).

Emmelin et al (2005) anser att friluftslivet idag präglas av ytterligare ökad kommersialisering och framförallt en ökad koppling mot äventyrs- och ekoturism. De skriver även att den traditionella, enklare, versionen av friluftsliv håller sin ställning i samhället även om de ideella organisationerna har gått bakåt i antalet engagerade medlemmar. Detta kan ses som en följd av den individualisering som det svenska samhället genomgått sedan 1990-talet där folkhemskollektivet lämnas i förmån för den egna individen (Emmelin, et al., 2005). Friluftsliv sker alltså idag i större utsträckning på individens eget initiativ än statens.

På plats i Skebble, Vindelfjällen (2012)

Tillgänglighet upplevs på olika sätt beroende på sociala, mentala, ekonomiska, fysiska och juridiska

faktorer för olika brukargrupper och individer. Som tillämpningsområde är det mer konkret i fråga om utformning, informationsmaterial och anläggning av exempelvis parkering och lägerplats. Allemansrätten är central när tillgänglighet sätts in i en svensk kontext (Emmelin, et al., 2005). För att förstå var gränserna för allemansrättens huvudprincip om att inte störa eller förstöra behöver besökaren kunna läsa landskapet efter de normer som finns befästa i samhället (Olwig, 2014).

Den nordiska friluftstraditionen är starkt genomsyrad av allemansrätten, som i olika utformning finns i de nordiska länderna. En norm som är framträdande i det nordiska friluftslivet är idén om enkelhet och folklighet i kombination med just allemansrätten (Emmelin, et al., 2005). Likt naturen som idé är även friluftslivet ideologiskt präglad och något som skapas av samhället vi lever i. Det gör att ideologierna återupprepas och förstärks av influenser från exempelvis lärare, föräldrar och reklam.

Allemansrätten och dess roll

Allemansrätten är den lag i Sverige som försäkrar tillgång till vårt landskap. Den säger att vi har rätt att röra oss över andras marker mot att vi uppträder respektfullt mot naturen, markägare och de andra som vistas där. Allemansrätten innebär därmed inte bara rättigheter, utan även skyldigheter mot hemfriden och markägarens ekonomiska intressen. Inte störa, inte förstöra är den grundläggande tanken i allemansrätten, som sedan 1994 har stöd i svensk grundlagsstiftning (Bengtsson, 2004).

Allemansrätten förhindrar formell exkludering i Sverige, vilket gör att rekreation och tillgänglighet kan ses som en kollektiv vara. Som vara har rekreation en viss konkurrens genom exempelvis trängsel och slitage. En kollektiv vara är, ekonomiskt sett, en icke-prissatt effekt från en aktör som påverkar flera andra aktörer. Som kollektiv vara kan Allemansrätten både nyttjas och utnyttjas (Emmelin, et al., 2005), och Olwig (2008) jämför allemansrätten med allmänningen som finns i andra länder.

Allmänningen, dvs. kollektivt förvaldade och nyttjade områden så som skogar och sjöar, var en viktig princip

för uppkomsten av allemansrätten (Olwig, 2008). Det som en gång fanns i en kontext där byn var styrande kan idag även ses i ett större perspektiv för nationen där allemansrätten inte gör någon skillnad på svensk medborgare eller andra. Så länge som besökaren kan läsa landskapet rätt utefter rådande normer och inte påverkar landskapet står det hen fritt att nyttja allemansrättens fördelar (Emmelin, et al., 2005).

Förmågan att läsa av normerna kring allemansrätten utmanas av att rörligheten bland världens befolkning har ökat globalt sätt, vilket ger nya svenska invånare som inte har vuxit upp med allemansrätten som social kontext och därmed utmanar den traditionella konsensusen om vad allemansrätten ska innebära (Emmelin, et al., 2005; Bengtsson, 2004).

I ett ekonomiskt perspektiv kan det argumenteras för att allemansrätten urvattnar de företagsekonomiska incitamenten för investering eftersom allmän tillgänglighet sänker priset på rekreation och friluftsliv (Emmelin, et al., 2005). Detta bör dock ställas mot det samhällsekonomiska värde som allmän tillgänglighet bidrar med genom ökad hälsa, miljömedvetenhet och känsla av demokrati vid en eventuell beräkning av ett ekonomiskt värde.

Ridning utmanar allemansrätten, och med ett ökat antal ryttare och kommersiella hästföretag utsätts allemansrätten för ett allt större tryck (Elgåker, et al., 2012; Naturvårdsverket, 2017c). Organiserat, kommersiellt nyttjande av mark under allemansrätten får ske, men om en verksamhet skapar skador på natur eller besvär för markägaren får verksamheten inte utföras. Ett sätt att undvika missförstånd mellan hästverksamhet och markägare att skriva avtal om hur marken får nyttjas för att minska risken om konflikt på grund av slitage. Vid organiserad verksamhet, oavsett från vilket brukargrupp, är kravet på samråd mellan utövare och markägare större än vid enskilt nyttjande (Naturvårdsverket, 2017c).

Allemansrätten gäller för allmänheten även på enskild väg så länge som markägaren får offentligt stöd för den. Det innebär att markägaren inte kan stänga vägen (Elgåker, 2011). Detta gäller även hästar eftersom de klassas som fordon (Transportstyrelsen, 2018) på samma sätt som att markägaren inte kan tillåta bilar

av märket Volvo men förbjuda Saab (Elgåker, 2011). Den reglering som främst gäller fotgängare är den om hemfridsbrott, det vill säga att besökare inte får uppehålla sig på eller nära gårdsplaner, trädgårdar och hus (Bengtsson, 2004).

Allemansrätten i skyddade naturområden

Inom skyddade naturområden gäller allemansrätten, men tillgängligheten kan begränsas med motivering om vilket skick området ska bevaras i. Emmelin et al (2005) ger exempel så som tillträdesförbud vissa delar av året, eldningsförbud eller förbud av vissa funktioner, ex, tältning, på särskilda platser. Det finns också en skillnad för exakt hur långt allemansrätten sträcker sig för olika brukargrupper.

I skyddade naturområden, så som nationalparker och naturreservat kan speciella regler gälla (Naturvårdsverket, 2017d), och de lokala föreskrifterna kan vidga eller inskränka allemansrätten (Bengtsson, 2004). Ibland ses möjligheten att kunna inskränka allemansrätten som en lösning på konflikter som uppstått kring markanvändning (Elgåker, 2011). För ryttare innebär det ofta minskad tillgång till landskapet (Naturvårdsverket, 2017c; Elgåker, 2011), vilket Elgåker (2011) inte anser löser några planeringsproblem kring ökat tryck på markanvändningen eftersom det ökande antalet hästar i Sverige och ryttarnas brist på tillgängliga landskap kvarstår.

Skylltning i Eldgarnsö naturreservat, Ekerö kommun (2017)

Effekter av tillgängliga naturområden

Motiven för tillgängliga landskap som möjliggör rekreation och friluftsliv är många, och resultaten

och effekterna av tillgängliga landskap följer därefter. Emmelin et al (2005) skriver att även om idén om friluftsliv är kulturellt skapad och ett resultat av de normer och ideologier som är befästa i samhället så visar exempelvis hälsostatistik att tillgängligheten bidrar till fysiologiska värden för människan.

Människans hälsa

Tillgängliga naturområden bidrar till människans fysiska och psykiska hälsa, både på individnivå och i ett folkhälsoperspektiv (Grahn, 2012), och Wolf & Wohlfart (2014) poängterar relationen mellan den offentliga tillgängligheten till naturområden och folkhälsa. Idag används fysiska aktiviteter i naturområden som en huvudstrategi för att få en allt mer urban population att bidra till sin egna hälsa (Emmelin, et al., 2005). Det statliga initiativet har rört sig bort från ideologin kring nationell identitet och gemenskap och mot argument för folkhälsa och samhällsekonomiska aspekter.

Friluftsliv har stor betydelse för folkhälsan, och skyddad natur utgör en tillgång med utvecklingspotential (Emmelin, et al., 2005). På individnivå räknas fördelarna till både bättre fysisk och mental hälsa (Grahn, 2012). I ett större sammanhang kan även minskad social utslagning, ökad produktivitet och minskade sjukvårdskostnader räknas som fördelar (Wolf & Wohlfart, 2014).

Svenska folkhälsoinstitutet uppmärksammar vissa grupper som är i större risk för försämrad hälsa, och som behöver tas hänsyn till i tillgänglighetsarbetet. Dessa grupper är barn, äldre, personer med funktionsvariationer och nyanlända (Johansson, et al., 2009). Även om det är grönområden i tätorter som lyfts mest i folkhälsoinstitutets rapport (Johansson, et al., 2009), så poängterar den även friluftslivet som en resurs i hälsoarbetet och därmed även skyddade naturområden.

Återhämtning, en del av den fysiska och psykiska hälsan, sker bäst i naturmiljöer tack vare den oavsiktliga eller spontana uppmärksamhet som används. Vistelse i natur och grönområden främjar även socialt deltagande och interaktion mellan människor, vilket kan bidra positivt till människors hälsa. Fysisk aktivitet i naturmiljöer med varierad vegetation kan också

medföra skyddande hälsoeffekter, så som naturligt solskydd genom skugga (Johansson, et al., 2009).

Demokrati och känslan av tillhörighet

Den demokratiska aspekten av tillgänglighet bekräftas genom människans återupprepade användning och hävd (Olwig, 2008). Egoz et al (2011, i Stahlschmidt et al, 2017) skriver att rätten till landskapet, så kallat landskapsrättigheter, bör ses som komplement till mänskliga rättigheter och ses som ett uttalat perspektiv eftersom det är landskapet som faciliterar och bidrar till delar av det som ses som mänskliga rättigheter, dvs. mänskligt välbefinnande och värdighet. Den här synen på landskapet är det som delvis stått till grund för den europeiska landskapskonventionen (Stahlschmidt, et al., 2017) som Sverige ratificerade år 2011 (Council of Europe, 2018). Konventionen understryker att landskapet är en grundpelare för människors känsla för och tillhörighet till en plats (Sarlöv Herlin, 2012).

I demokratiserandet av landskapet är rekreation en del, och genom att exempelvis vandra genom naturen befästs känslan av tillhörighet (Olwig, 2008). En del i detta är den mindre skalan, det vill säga tillgängligheten till vardagsnära rekreation i natur. Hultberg (2017b) säger att tillgänglighet inte enbart ska gälla vana besökare, utan även de mindre vana. Kravnivån ska sättas så att så många som möjligt ska kunna delta och hävda sitt landskap (Hultberg, 2017b; Andersson, 2018).

Det mångfunktionella och tillgängliga landskapet fungerar som en mötesplats, och i och med den historiskt sett ökade tillgängligheten till parker och natur, har landskapets demokratiska värde ökat. Landskapet kan därmed fungera som en integrerande del av samhället, men då krävs det att landskapet och naturen i sig är tillgängliga i relation till människors bostäder (Sarlöv Herlin, 2012). Som offentlig mötesplats kan alltså grönområden och natur arbeta integrerande mellan olika samhällsgrupper (Johansson, et al., 2009), och därmed fungera som en demokratiserande faktor på gruppnivå, och även den individnivå som Olwig (2008) tar upp.

Naturpåverkan

Även om hävden av område bör premieras för de

demokratiska värdena (Olwig, 2008), så uppkommer slitage vilket i sin tur kan minska attraktionsvärdet och därmed människans intresse för ett område (Emmelin, et al., 2005). Slitage påverkas av ett flertal faktorer, bland annat jordmånens egenskaper, terrängens lutningsgrad, fuktighetsförhållanden, typ av aktivitet och frekvens och intensitet i belastningen. Rekreativ bärkraft används som begrepp för att definiera den ekologiska toleransen för slitage samt även brukarnas inställning till slitage och störningar. (Emmelin, et al., 2005)

Antalet personer som nyttjar ett område står i relation till graden av förslitning på naturen, särskilt när brukarna inte vägleds genom området och alla brukargrupper samlas på ett ställe (Ólafsdóttir & Runnström, 2013; Santarém et al, 2015). Slitaget på marken varierar beroende på vilken brukargrupp som använder ett naturområde, och hur de använder det (Törn, et al., 2009). I skogsmark påverkar ridning marken mer än vandring, särskilt vid ridning i grupp (Törn, et al., 2009), och skillnaderna i slitage mellan brukargrupperna påverkar förutsättningarna för om de kan och vill använda samma område (Bengtsson, 2004). Olika typer av brukargrupper kräver alltså olika skötselåtgärder (Törn, et al., 2009), särskilt om de ska samsas om utrymme.

Slitage sker inte enbart på markytan utan även på andra sätt genom mänsklig påverkan (2018)

Det är i synnerhet relevant att vara uppmärksam på slitage om det finns känsliga arter eller små populationer av en art (Hultberg, 2017b). Men, såvida det inte finns ett högt besöksstryck upplever Tove Hultberg (2017b) att det inte ska inskränka brukarnas tillgänglighet. Det som istället utgör störst risk för både natur och kulturvärden är de aktiviteter där männi-

skor frångår exempelvis leder och plockar stenar och material från området eller grillar på icke-markerade platser. Om brukarna inte lockas till området från början, finns en risk att leden växer igen på grund av för lite slitage, vilket i sin tur leder till mer skötselbehov för att upprätthålla den initiala ledstandarden (Hultberg, 2017b).

Men det blir inte bara negativ miljöpåverkan av att tillgängliggöra naturen. Beträdor kan, om de är noggrant planerade, binda samman ekologiska funktioner med människan och naturen. De skapar även möjligheter till regelbunden rekreation och tillgänglighet (Cawood Hellmund & Smith, 2006). Därtill är skyddade naturområden till för att bevara artmångfald och olika biotoper, vilket skapar förutsättningar för ett rikt friluftsliv (Naturvårdsverket, 2017d). Ökad biologisk mångfald är även ett av de svenska miljömålen (Naturvårdsverket, 2018a).

Naturen, och särskilt bevarade miljöer, kan bidra med att motverka den storskaliga miljöpåverkan som växthuseffekten (Naturvårdsverket, 2017d). Tillgänglighet genom bland annat leder skapar mänsklig aktivitet och delaktighet i naturen. Detta kan i sin tur vara ett sätt att sprida kunskap och miljöintresse hos bland annat barn. Kunskap och möte med naturen är nyckelkomponenter i exempelvis dagens miljöpedagogik (Emmelin, et al., 2005). Leder och andra rekreationssätt kan därmed påverka naturen negativt genom slitage, men ge andra miljömässiga värden som kunskap och ökad miljömedvetenhet.

Turridning i Vindelfjällen, Västerbotten (2012)

Ekonomi

Turism är en näring som kan nyttja skyddade områden och bidra till lokal ekonomi. Skillnaden mellan turism och friluftsliv är att turism omfattar en för-

flyttning som innebär resande i större grad än friluftsliv. Däremot kan en del av friluftslivets aktiviteter överlappa med naturturism (Emmelin, et al., 2005). Återigen påpekar Emmelin et al (2005) att ideologin avgör var gränsdragningen går och hur mycket av funktioner och förvaltning i skyddade naturområden ska ta hänsyn till de olika sociala, arbetsmarknads- politiska och näringspolitiska motiv som finns grundat i exempelvis exploatering.

I ett större sammanhang kan även minskad social utslagning, ökad produktivitet och minskade sjukvårdskostnader till följd av ökad hälsa genom tillgänglighet räknas som ekonomiska fördelar. I Nordamerika har det påvisats relationer i planering mellan tillgänglighet till skyddade naturområden och viljan för att bosätta sig på en plats. Detta påverkar lokal ekonomi och tillväxt och kan ses användas som en strategi av kommuner för att attrahera turister, nya invånare och företag (Emmelin, et al., 2005).

Att uppleva naturen och dess värden

Upplevelsen av landskapet är subjektiv och människor vistas i naturen av olika anledningar. Det kan vara skönhetsupplevelser eller njutning och rekreation som lockar till ett besök. Människor söker sig framförallt till variationsrika och naturpräglade områden för rekreation (Johansson, et al., 2009). Preferens för vissa naturtyper och landskapselement skapas utifrån upplevelse och uppfattning om dem. Relationen mellan preferens och upplevelse är alltså stark, och dessa faktorer influerar varandra utifrån ett subjektivt plan.

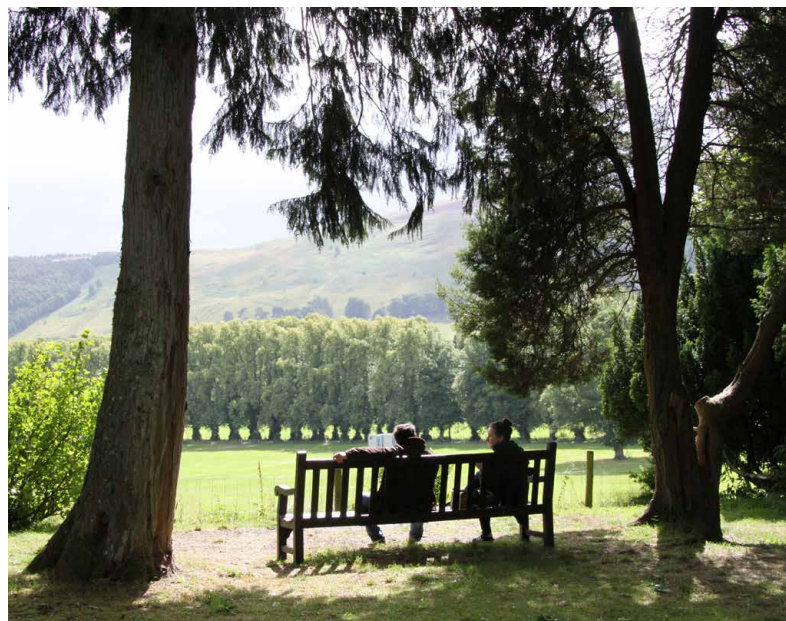
Ostördhet innefattar begrepp så som stillhet, vindens sus, porlande vatten, fåglar och insekter, säkerhet och trygghet, samt inget skräp och inga människor (Emmelin et al, 2010; Kaplan & Kaplan, 1989). Naturpräglad miljö kan delas in i två kategorier, det vill säga Vildhet och Artrikedom. Vildhet innebär upplevelse av icke tillrättalagd natur där vegetation och andra landskapselement så som stenar är bevuxna med lavar och mossor. Artrikedom innebär i sin tur att ett område bör visa på en mångfald av djur och växter. Det finns även ytterligare en aspekt och det är känslan av rymd. Rymd innebär enhetliga delområden, exempelvis bokskog eller visuella kvaliteter så som horisontlinjer (Emmelin, et al., 2010).

Kaplan och Kaplan (1989) visar på att slutna och öppna landskap kan väcka känslor hos betraktaren. I de två extremerna öppet och slutet är det svårt att kalkylera händelser, vilket utlöser människans psykologiskt inbyggda flyktsystem. I ett halvslutet område är det lättare för människan att kalkylera risker och vart hen kan röra sig säkert. Detta gör att miljöer mer varierad växtlighet och tydliga siktlinjer tenderar att uppskattas högt (Kaplan & Kaplan, 1989).

När det gäller leder och stigar är det viktigt för besökare oavsett brukargrupp att det finns en variation längs med dem. Det ska vara möjligt att se olika saker och miljöer under tiden som besökaren vistas i ett område (Andersson, 2018; Kronen, 2018). Ett omväxlande landskap där leden eller stigen går genom flera olika miljötyper, exempelvis slutna och öppna landskap, är viktigt (Kronen, 2018). Leder och stigar kan med fördel dras nära sjöar och vattendrag, samt intill natur- och kulturvärden för att ge en varierad upplevelse (Johansson, et al., 2009).

Olika naturtyper absorberar olika mängd besökare beroende på att brukarmönster i tid och rum varierar, i vilket förvaltningsåtgärder medverkar i koncentration eller spridning av besökare, samt att visuella möten styrs av vilken naturtyp brukarna rör sig i. Trängsel är därför som begrepp svårt att definiera och det finns inget dokumenterat samband mellan intensiteten av antal besökare och upplevd trängsel. Trängsel får i stort ses som ett subjektivt begrepp där det är upp till varje individ att känna av när deras gräns går (Emmelin, et al., 2005).

Ostördhet ger ro att vila och återhämta sig (2016)

Att uppmärksamma värden i naturområden

Landskapets värde bör skiljas mellan individuell uppfattning och preferens mot värden som uttrycker sociala eller kulturella normer och attribut som ger positiva naturvärden, exempelvis ekosystemfunktioner. Värdena i sig är beroende av sin kontext och står i relation till sina omkringliggande miljöer. En stenbumling är exempelvis inte märkvärdig i ett bergslandskap, men blir en specifik del av ett slättlandskap (Stahlschmidt, et al., 2017).

Förståelse för landskapet och miljön är beroende av individens möjlighet att läsa landskapet och förkunskap om det. Tolkningen av landskapsvärden är därför individuell, och ju mer en besökare upplever ett visst landskap lär sig hen att läsa det (Kaplan & Kaplan, 1989). Hultberg (2017b) håller med om Kaplan och Kaplans (1989) åsikt och applicerar det på information för att synliggöra värden. Hon anser att för mycket information i fält kan snarare stjälpa än hjälpa upplevelsen att ett naturområde, och att besökare kan lära genom att på egen hand fördjupa sina kunskaper genom upprepade besök (Hultberg, 2017b).

Om leder och stigar planeras noga före markering alternativt anläggning är risken att natur- och kulturvärdena ska störas liten. Områden där värdena kan riskeras bör ha undvikits redan i planeringsskedet genom exempelvis zonerings (Andersson, 2018). Risken för att natur- och kulturvärden ska störas hänger ihop med slitaget längs leden eller stigen (Kronen, 2018), och huruvida det finns känsliga arter eller små populationer i ett område (Hultberg, 2017b).

Naturvärden

Biologisk mångfald är inte bara signifikant för lokala områden utan även globalt sett och antyder att det finns en variation i arter och ekosystem på alla nivåer. Små insatser kan alltså hjälpa till att bidra till helheten, vilket gör att arbete med bevarande av mindre ytor och ekosystem inte ska förbises (Ihse & Skånes, 2008). Ihse och Skånes (2008) påvisar även den biologiska mångfaldens relation till kultur, i det här fallet samhällsekonomi och estetik, eftersom den återfinns i alla slags skalor från gener till större ekosystem.

Naturvärden anses vara värdefulla för bevarande om de är sällsynta, unika, välutvecklade eller är intressanta utanför en historisk-kulturell kontext. Arbetet med naturvärden bör utgå från helhetskoncept om biologisk mångfald. Det betyder att inte enbart hotade arter är värda att bevara, utan mönster av biotoper och ekosystem på landskapsnivå är nödvändiga att beakta (Ihse & Skånes, 2008). Emmelin et al (2010) uppmärksammar även biologisk mångfald som en av de kategorier som utgör ett attraktivt landskap.

Den i stort sett orörda skogen är ett stort värde i Tyresta nationalpark (2017).

Som Stahlschmidt et al (2017) skriver är värden subjektiva, vilket gör det individuellt hur mycket naturvärdena betyder för besökarna till ett naturområde. Naturvärden har därmed viss betydelse för hur attraktivt ett område är för besökare, men eftersom värderingar är personliga är det svårt att hårdra specifika kvaliteter. Överlag är variation i miljöer och natur i ett landskap viktigare än ett specifikt naturvärde. Generellt sett anses gammal skog och öppen betesmark som vackra (Andersson, 2018).

Det finns många sätt att synliggöra naturvärden. Det allra viktigaste är att informera om orsak till förvaltning och skötsel, exempelvis genom att informera om kvaliteter hos död ved och varför den tillåts ligga kvar i naturen (Andersson, 2018). Hultberg (2017b) anser att det är viktigt att informera om vilka värdena är, men informationsskyltar i fält bör undvikas eftersom de kan störa upplevelsen.

Det bästa är att sätta ut en större skylt med samlad information om området vid exempelvis parkering, och sedan sätta ut enstaka skyltar i fält (Hultberg, 2017b). Kronen (2018) understryker att naturvärden behöver nödvändigtvis inte pekats ut, utan det viktiga är för

besökaren att få skapa sin egna uppfattning. Det viktigaste är att skapa förutsättningar för individens egna upptäckter genom att tillgängliggöra naturvärden, exempelvis med leder och stigar (Kronen, 2018).

Kulturvärden

Enligt Ihse och Skånes (2008) relaterar kulturvärden till äldre byggnader, monument och spår av markanvändningshistoria, exempelvis agrarhistoria utan en specifik ekologisk kontext. Kulturvärden kan även vara immateriella aspekter i landskapet, och ska ta hänsyn till ett vitt perspektiv där människor, produktion och förvaltning är viktiga aspekter. Estetik har en stor betydelse för kulturvärden där kultur ofta är positivt laddat när det handlar om äldre mänsklig aktivitet (Ihse & Skånes, 2008). I Winbergs Kulturmiljöer i naturreservat (1998) bekräftas detta samtidigt som Winberg även trycker på att kulturvärden som fenomen är föränderliga och står i relation till sin omgivning. De är därför beroende av betraktaren eller besökarens egna referensramar.

Kulturvärden kan vara lättare för besökare att se och förstå än naturvärden. Det beror på att, exempelvis, en gammal husgrund är ett tydligare element för de flesta än naturvärden där en ofta måste ha en förkunskap för att förstå den biologiska kontexten och inte enbart uppskatta något för dess estetik. De har därför stora rekreativa värden och ju mer besökaren kan se längs en led eller stig desto bättre (Hultberg, 2017b). Det krävs att det röjs runt lämningarna för att göra de synliga. Det kan även behövas särskilda informationsskyltar vid enstaka lämningar, men information kan också samordnas med en skylt vid leden eller stigens startpunkt (Andersson, 2018; Hultberg, 2017b).

Kulturella värden och lämningar i ett landskap skapar variation och historisk förståelse för landskapet. De ger ett mervärde längs leder och stigar, och ökar

kunskapsnivån om vad som finns längs leder och stigar (Andersson, 2018). Ur kunskapssynpunkt är det bättre ju mer besökare kan se och uppleva, vilket behöver ställas mot eventuella ökade skötselkostnader för att underhålla värdenas synlighet (Hultberg, 2017b). Nivån på skötselinsatserna behöver också ställas mot de krav som finns från besökarna i relation till de tidigare nämnda uppfattningarna om naturvårdsinsatser och naturvärden.

Att planera i skyddade naturområden

När det gäller planering för rekreation, tillgänglighet och skyddade naturområden är personliga åsikter och intressen sannolikt av stor betydelse. Detta är något som måste uppmärksammas när frågan om tillgänglighet ska hanteras av både forskare och tjänstemän när det kommer till allmänhetens frilufts- och rekreationsmöjligheter. (Emmelin, et al., 2005)

Empirisk information om brukargrupperns rekreationsvanor kan vara till stor hjälp för att kartlägga behoven i ett rekreationsområde, men ett enhetligt fokus på det gör att icke-besökare riskeras att utelämnas i planeringen. Risken finns alltså att ett område blir nischat och exkluderande, och bredden av brukargrupper förloras (Curry & Pack, 1993). Tillgängligheten till landskapet som demokratisk funktion riskerar därför att minskas när fokus hamnar på en enskild brukargrupp, eller bortser från nya möjliga brukargrupper.

Eftersom landskapet är dynamiskt och ändrar sig både naturligt och till följd av kulturell påverkan behövs det, i ett musealt perspektiv, bestämmas i vilket skick landskapet ska bevaras. I stort påpekar Emmelin et al (2005) att bevarande då kan handla om att planerat och storskaligt dominera naturen för att sedan kunna nyttja det passivt, det vill säga för studier eller skönhetsupplevelser.

Ambitionen att passivt funktionsspecialisera landskapet beskriver i mångt och mycket den ideologi kring naturskydd, naturvård och skyddade områden som Emmelin et al (2005) förespråkar. De menar att det inte enbart handlar om att passivt betrakta platser och fenomen i ett lokalt område, utan även i en nästan global skala bestämma vilka områden som är värda att skydda.

Ales stenar (2015)

Möjligheten att styra besökare finns genom både direkta eller indirekta metoder. De direkta åtgärderna syftar till brukarnas uppträdande och aktiviteter och de indirekta metoderna syftar till att styra faktorer vilka i sin tur påverkar brukarnas egna val av beteende och aktivitet. Reglering kan ses som antitesen till rekreationens grundpelare om frihet, men kan vara nödvändig för att skydda särskilt känsliga områden eller artbestånd. Eventuell reglering kan även hävdas vara kostnadseffektivt då det syftar till att förebygga problem så som slitage och konflikter (Emmelin, et al., 2005).

I Sverige

I Sverige hamnar markanvändningsplanering i en indelning av exploatering eller bevarande där aktivt nyttjande ställs mot passivt betraktande. Frågan om bevarande och naturskydd hamnar ofta på regional eller nationell nivå där de lokala åsikterna tas i anspråk. Försök med kommunikativ planering ämnar innefatta flera perspektiv och bryta den centraliserade planeringen (Emmelin, et al., 2005). Eftersom Sverige har skrivit under den europeiska landskapskonventionen finns det krav på medborgardialog även i skeden som gäller naturområden.

Vid planering i skyddade naturområden behövs strategierna kring dominans och aktiv respektive passiv anpassning tas hänsyn till och avvägas för platsspecifika lösningar. Aktiv anpassning syftar på när aktiviteten underordnar sig landskapet samtidigt som det finns ett aktivt nyttjande, påverkan och förändring av landskapet. Den passiva anpassningen innebär att aktiviteten kan utföras utan att ändra landskapsbilden. Därtill behöver även planerare ta hänsyn till sina egna normativa begrepp och definitioner för att inte omedvetet utesluta brukargrupper och andra rekreationsaktiviteter än det de själva definierar som exempelvis friluftsliv (Emmelin, et al., 2005).

Natura 2000 är ett nätverk av skyddade områden inom EU, och ofta sammanfaller dessa med naturområden som redan har annat skydd, exempelvis naturreservat. Viljan att skydda ett område kommer oftast från en önskan att bevara unika miljöer åt eftervärlden (Naturvårdsverket, 2017a). Flertalet naturområden är känsliga och behöver extra skydd för att inte exploateras. Det finns även andra motiv till att

skydda naturområden, såsom att tillgängliggöra platser för mänsklig upplevelse. Vid större arrangemang och ingrepp i ett Natura 2000-område finns det krav på att göra en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) (Emmelin, et al., 2005).

Andra naturskydd som kräver hänsyn vid planering i Sverige är bland annat nationalparker, naturreservat, naturvårdsområden och biosfärområden (Naturvårdsverket, 2017a). Nationalpark är det starkaste skydd som ett naturområde kan få i Sverige där skötseln anpassas för att bevara det naturliga tillståndet. På de flesta platserna innebär det att naturen får vara ifred från skötselningrepp, men där landskapet är präglad av kulturell hävd ska fortsatt skötsel ske för att undvika igenväxning (Naturvårdsverket, 2017e).

Naturreservat är den vanligaste formen av naturskydd i Sverige. Skyddsformen innebär att länsstyrelse eller kommun bildar reservatsområden med stöd av miljöbalken. Varje naturreservat har egna föreskrifter om skötsel, men generellt sett gäller att skötsel får ske för att bevara naturvärdena. Detta kan ske genom exempelvis trädfällning, bete, slåtter eller naturvårdsbränning. Naturreservaten har alltså större skötselningrepp än nationalparkerna (Naturvårdsverket, 2010).

Naturvårdsområde är en äldre skyddsform som upphörde när miljöbalken trädde i kraft 1999. De områden som har klassats som naturvårdsområde ska idag betraktas som naturreservat i fråga om skydd, med skillnaden att föreskrifterna inte får ingripa och därmed påverka markanvändning in berörda delar av fastighet (Naturvårdsverket, 2017a). Biosfärsområden är en del av UNESCO:s program Man and the Biosphere (MAB), och står därmed under restriktioner från FN. Syftet med biosfärområden är att fokusera på naturvård med hållbar utveckling i relationen mellan människa och natur. Biosfärområde ger inget juridiskt skydd i Sverige, och ger heller inte några in-

Gränsskyltar mellan nationalparken och naturreservatet i Tyresta (2017)

skränkningar eller utökade krav på befintligt skydd (Naturvårdsverket, 2017b).

För planering i skyddade naturområden anser Emmelin et al (2005) att förvaltare bör ta hänsyn till vilka som utgör brukarna och vilka hinder och motiv de upplever samtidigt som utbytet av besöken kan tillfredsställa bevarade naturvärden och minskade skötselkostnader. I ett demokratiskt samhälle bör värden prioriteras utifrån vad många människor upplever som viktigt, även när det kommer till naturkontakt. (Emmelin, et al., 2005)

I planering för rekreation och friluftsliv krävs det att i största möjliga mån möjliggöra brukarnas besök och minska eventuella konflikter och slitage. I vissa fall innebär detta materiella funktioner så som ledmarkeringar, broar, kartor, informationsskyltar och i större områden till och med stugor och rastplatser. Dessa funktioner är tillsammans med den naturgivna miljön del av den rekreativa infrastrukturen som behövs för att ett skyddat naturområde ska tillgängliggöras. (Emmelin, et al., 2005)

I Sverige används zonerings till viss del i skyddade naturområden. Det handlar främst om tidsbestämda tillträdesförbud vid exempelvis platser för fågelskådning i syfte att säkerställa arternas välbefinnande. Ett annat exempel är reglering av skoterleder där direkt kanalisering kan ske med hjälp av förbudsområden. Samma principer kan även gälla för andra brukargrupper, exempelvis mountain bike-cyklister (Emmelin, et al., 2005). Zonerings används även ofta vid ridning och hästverksamhet (Bengtsson, 2004).

I Europa och internationellt

I Nordamerika, och även på andra platser, används ofta zonerings som ett verktyg att minska slitage samtidigt som brukarna får uppleva en variation av naturtyper. I större skala innebär detta allt från mer urbana och tillrättalagda områden till det som av puristerna kan anses som vildmark. Zonerings är även ett sätt att skilja brukargrupper åt för att minska riskerna för konflikter och negativ miljöpåverkan (Emmelin, et al., 2005).

I Nordamerika fungerar ofta skyddade naturområden som rekreationsvärde samtidigt som de ibland förvän-

Slottet Blair Castle i Cairngorms National Park, Skottland, är en viktig del av turismen i området. (2016)

tas generera annan produktion och nyttigheter. För en nordisk jämförelse nämner Emmelin et al (2005) de områden i Norge som förvaltas både för skogsproduktion och rekreation. I Sverige finns däremot en syn att skyddade naturområden generellt sett inte ska behöva generera produktion (Emmelin, et al., 2005). Även i Storbritannien stöds produktion i skyddade naturområden. Ofta finns det förutom jordbruk även byar och gårdar inom gränserna för de skyddade områdena, som bland annat är en stor del av förutsättningarna för turism (Sarlöv Herlin, 2012).

Det finns skillnader mellan olika länder huruvida det anses att infrastruktur i skyddad natur ska vara fritt tillgänglig och skattefinansierad eller om brukarna ska betala genom avgifter. I Nordamerika tas ibland en avgift ut för att få tillträde till skyddade naturområden, något som hotar tillgängligheten eftersom det sätter begränsningar på vilka som har råd utifrån ett klass- och genusperspektiv (Emmelin, et al., 2005).

Enligt Emmelin et al (2005) kan brittiska planeringserfarenheter vara relevanta för svensk del. Till stor del liknar de brittiska förhållande de svenska mer än vad de nordamerikanska gör. Naturvårdsplaneringen i Storbritannien ligger under deras motsvarighet till plan- och bygglagen (PBL, dvs. Town and Country Planning Act, i större utsträckning än i Sverige. Internationellt sett finns det krav på liknande miljökonsekvensbeskrivningar vid exploatering av omlandet kring skyddade naturområden, exempelvis i Storbritannien krävs en Sites of Specific Interest (SSSI) (Sarlöv Herlin, 2012).

Det finns ett större ideellt lokalt engagemang när det gäller förvaltning av skyddade naturområden i

Storbritannien än i Sverige. Där är det inte sällan lokala intressegrupper som frivilligt arbetar med ledmarkeringar, underhåll och planering av landskapsvård. Förutom förvaltningsinsatser bidrar de även ofta med guidningar och olika projekt för skolor (Emmelin, et al., 2005; Sarlov Herlin, 2012).

Likt Sverige ökade viljan i Storbritannien att tillgängliggöra landskapet en bit in på 1900-talet. Efter andra världskriget bidrog den nya välfärdspolitiken till skapandet av nya nationalparker. På motsvarande sätt som de amerikanska förvaltningarna arbetar britterna med reglering och zoner. Även om Storbritannien inte har en allemansrätt så rör sig trenden mot att det ska råda fri rörlighet, och opinionen i både England och Skottland styrker detta (Emmelin, et al., 2005).

I Storbritannien pågår liksom i Sverige en urbanisering där befolkningen får allt mindre kunskap om exempelvis lantbruk och skogsbruk, vilket ändrar förutsättningarna för förvaltning. Det ökade trycket på rekreationsområden ökar slitage och motsättningar mellan turister och lokala invånare såväl som mellan kommersiellt och icke-kommersiellt nyttjande av de skyddade naturområdena (Emmelin, et al., 2005).

Kronhjortar föds upp på Blair Castles egendomar och blir en del av produktionskedjan som är vanlig i brittiska nationalparker (2016)

Leder och stigar

Leder för rekreation är ett av de viktigaste verktygen för infrastruktur i skyddade naturområden (Tomczyk & Ewertowski, 2013). Led- och stignätverk ger besökare tillgång till natur- och kulturvärden inom skyddade naturområden. Intressanta områden hade utan lederna blivit överexponerade för slitage eller igenväxta och bortglömda vid total brist på nödvändigt slitage. Om besökarna inte tycker att de får uppleva de uttryckta eller förväntade värdena i ett område finns risk att de i stor utsträckning avviker från de markerade lederna, vilket ökar risken för negativ påverkan och slitage i området (Wimpey & Marion, 2011).

Dragning av leder kan styras av identifierade visuella värden i ett område. Värdena ökar ofta om variation i naturmiljön finns. Mångfalden i naturtyperna kan utgöras av faktorer som topografi, natur- och vegetations typer, artsammansättning och ålderssammansättning hos trädbestånden (Emmelin, et al., 2005). Olika brukargrupper har olika krav och olika påverkan på de leder och stigar de använder för sina aktiviteter. Att separera brukargrupperna och ge de speciellt anlagda utrymmen och leddragningar är ett sätt att minska risken för konflikter (Janowsky & Becker, 2003).

Ett organiserat ledsystem är av avgörande betydelse för att facilitera tillgänglighet för besökare i skyddade naturområden och för att främja rekreationsmöjligheter. Markerade leder kanalisera brukargrupperna för att minimera ytan som utsätts för slitage och därmed tillhörande ekologisk påverkan på vegetation och jord (Wimpey & Marion, 2010).

Ledmarkering i Tyresta nationalpark (2017)

Anpassning till specifika brukargrupperns krav i fråga om design och skick är ett lämpligt sätt att styra besökarflöden och att minimera konfliktrisken mellan grupper (Janowsky & Becker, 2003). Enligt Janowsky och Becker (2003) undviker de flesta människor oavsett brukargrupp stigar och leder som inte lever upp till deras krav. Att då medvetet låta ett visst skick råda, vare sig det är bra eller dåligt, kan användas som verktyg att styra vilka som kommer att vistas på området.

Överlag stör inte människors generella vistelse, utan det är exempelvis om de börjar plocka material eller grillar på olämpliga platser som större skada sker. Om leden eller stigen inte dras genom blöta områden eller områden med speciellt känsliga arter eller lämningar kan människors felaktiga eller störande agerande undvikas (Hultberg, 2017b).

Kvaliteter

En bra rekreativ led eller stig är stringent i sin kvalitet, det vill säga att den är likartad hela sträckan. Det ska även finnas information kopplad till leden eller stigen som indikerar vem som får färdas där, hur lång den är och huruvida den är cirkulär eller inte. Den ska även få genom olika miljöer och naturtyper (Hultberg, 2017b). Det är viktigt att leden eller stigen är sammanhängande, så att det är lätt för besökaren att förstå sträckningen och att hen inte tappar bort sig (Kronen, 2018; Andersson, 2018).

Kravnivån på leden eller stigen ska ligga lågt så att så många som möjligt klarar av att gå den. Mer erfarna besökare klarar sig ofta utan tillrättalagda markeringar, men friluftslivet ska vara tillgängligt för så många som möjligt (Kronen, 2018). Det är alltså avgörande för de ovana besökarna att de hela tiden kan se nästa ledmarkering för att undvika missförstånd och oro när de är i naturen. En led eller stig ska även vara till för så många brukargrupper som möjligt (Hultberg, 2017b).

En del av arbetet med bra rekreativa leder och stigar är information som är lättillgänglig. Det ska finnas information om längden på stigen eller leden, om det finns faciliteter som toa eller grillplats, samt om det finns andra slags målpunkter längs med sträckningen (Andersson, 2018). Särskilt viktig information

är huruvida sträckningen är cirkulär eller inte, så att det klargörs var start och målpunkten är (Hultberg, 2017b).

Brister

Wimpey och Marion (2011) noterar tillfällen då besökare avviker från markerad leddragning. Dessa tillfällen innefattar bl.a. situationer där besökarna inte når någon parkering med de markerade lederna, när besökarna på grund av dåliga markförhållanden behöver gå utanför leden, när besökarna vill utforska saker utanför anvisade ramar, genvägar, när besökare stannar upp och till exempel vill fota något, när besökarna tar del av aktiviteter utanför anvisad led till exempel orientering (Wimpey & Marion, 2011).

Upptrampning bredvid den egentliga leden på grund av markförhållanden i Kullabergs naturreservat (2018)

Känslig mark kan bidra till svåra markförhållanden vilket gör det svårt att kombinera brukargrupper eftersom slitaget kan motverka samspel. Olika leder underlättar arbetet med flera brukargrupper, men Hultberg (2017b) anser att det även kan göras på gemensam led såvida det informeras om det och besöksstrycket, och därigenom slitaget, inte är högt på leden. Brukargrupperna kan alltså delas upp på olika leder för att minska eventuella konflikter, men beroende på områdets storlek kan de också snudda varandra eller löpa parallellt med varandra (Hultberg, 2017b).

Det krävs mer av en led eller stig för att vara funktionell än att enbart markeras ut. Wimpey och Marion (2010) skriver att framkomligheten för brukargrupper skapas genom förvaltning. Ledbredden avser själva stigen eller ledens bredd men det behövs ytterligare frigöring i luftutrymmet i både bredd och höjd. Förvaltning och skötsel krävs alltså för att hålla lederna

och stigarna fortsatt tillgängliga men bör ske varsamt i skyddade naturområden (Wimpey & Marion, 2010).

Bredden på en led eller stig spelar en stor roll för hur attraktiv och funktionell den är. Det påverkar också vilket ekologiskt avtryck en led gör genom ett skyddat naturområde. För breda leder kan leda till ökad areal som utsätts för slitage, och därmed ökad erosion och ändringar i förutsättningar för vegetationen (Wimpey & Marion, 2010; Tomczyk & Ewertowski, 2013).

Anläggning och planering

Markägaravtalen är den viktigaste delen av planering, och den största risken för framtida komplikationer vid implementering av nya leder och stigar eftersom ägarförhållanden kan ändras (Andersson, 2018). Privata markägare kan göra arbetet med leder och skyddade naturområden komplicerat och Hultberg (2017b) understryker att kommunikationen mellan markägare och förvaltare är viktig. Eventuella nydragningar av leder bör planeras och genomföras grundligt redan från början för att undvika extrakostnader och underhåll som dyker upp pga. bristande genomtänkta planer (Hultberg, 2017b).

Reparationer av leder och stigar samt natur- och kulturvården är möjliga men tar tid och kostar pengar (Wimpey & Marion, 2011). Det är vanligare att rusta upp befintliga leder och stigar än att anlägga nya (Tomczyk & Ewertowski, 2013). Om förvaltningen av leder och stigar brister och skapar negativ påverkan på miljön mister lederna även sin attraktionskraft och relevans för besökare (Tomczyk & Ewertowski, 2013). Vandrings- och promenadleder är lättare att anlägga än exempelvis rid- eller cykelleder. Detta har att göra med att risken för markskador är större vid ridning och cykling än vid vandring (Andersson, 2018).

En del av det markslitage som uppstår i samband med rekreation kan undvikas genom god planering. Om det är många som besöker ett område är det exempelvis extra viktigt att undvika att leden går genom fuktiga och blöta partier. Det är även viktigt att lägga tid och resurser på kontakter med alla intressenter när nya rekreativa leder och stigar ska anläggas. Genom att ha med sig alla parter från början, att ha bakgrundsinformation klar i ett tidigt skede, samt att göra

alla avtal skriftliga går det att undvika tveksamheter och svårigheter när det gäller planering (Andersson, 2018).

Vid nydragning av leder anser Hultberg (2017b), Andersson (2018) och Kronen (2018) att väldigt blöta områden ska undvikas. De säger att det kräver återkommande skötsel att underhålla spänger och att grusa områden, och Hultberg (2017b) säger att just sådana åtgärder bör hållas nere för att inte bli dominerande i ledstrukturen. Blöt och lerig mark är en direkt orsak till nedtrampning och oönskad breddning av avsedda leder och stigar eftersom brukargrupperna börjar frångå anvisade utrymmen i ett försök att undvika ogynnsamma förhållanden. Även skarp lutning ökar oavsiktlig ledbreddning (Wimpey & Marion, 2010). Välplanerade leder och stigar undviker även branter och skarpa sluttningar (Wimpey & Marion, 2011).

Spänger kan tillgängliggöra landskapet, men kan också innebära ökade skötselkostnader (2017)

Igenväxt mark kan innebära en stor kostnad vid nyanläggning av leder och stigar eftersom det krävs stora ingrepp för att röja och hålla passager fria. Om leden går genom en hage krävs även extra insatser kring grindlösningar som innebär ökade förvaltningskostnader. Vid ökad tillgänglighetsanpassning för exempelvis rullstol och barnvagn kan asfalt eller grus användas som markbeläggning, men det kräver större insatser och kostnader vid anläggning. Barn orkar inte alltid gå lika långt som vuxna, och därför kan det vara bra med kortare ledsträckningar för att öppna upp för dem som brukargrupp. Det kan även vara bra att placera ut rastplatser för återhämtning och paus (Kronen, 2018).

Ett problem som kan uppstå vid nydragning av leder och stigar är om befintliga brukargrupper och deras behov inte inkorporeras i det nya förslaget (Andersson, 2018; Hultberg, 2017b). Vid planering av leder och stigar bör redan befintliga intressegrupper, exempelvis scoutgrupper, involveras i tidiga skeden för att förvalta existerande intresse för området. Om den nya planeringen förbiser redan använda platser kan det leda till att brukargrupperna skapar egna strukturer för att kunna fortsätta med sina vanor och aktiviteter (Hultberg, 2017b).

Betydelsen av markörer, exempelvis vägs skyltar, är stor för synliggörandet av turistiska sevärdheter, vilket även kan appliceras på naturområden. Det finns en skillnad vid spontana leddragning där det som Emmelin et al (2005) kallar för turiststigar söker sig högre upp för en visuell överblick, kontra lokalt befästa stigar där effektivitet är centralt för utformningen (Emmelin, et al., 2005).

Brukargrupper och deras behov

Emmelin et al (2005) skriver att det är svårt att kategorisera brukargrupper eftersom alla individer har olika förutsättningar och behov samt även olika mentala landskap och subjektiva preferenser. Det är även svårt att ha dialoger med brukargrupper om deras behov eftersom förväntningar och värderingar är individuella (Andersson, 2018). Men i egenskap av planering och förvaltning behöver en kategorisering göras. I stort kan två huvudkategorier av brukargrupper bildas oavsett aktivitet. Det finns de som gärna ser tillrättlagda funktioner så som leder och toaletter. Detta är krav för att de ska känna att landskapet är tillgängligt. De här brukarna störs också i mindre utsträckning av påminnelser av andra besökare (Emmelin, et al., 2005).

I motsats till detta finns de besökare som vill se ett område i dess tilltänkta ”frysta” läge när de besöker skyddad natur. De vill heller inte påminnas om andra besökare, eller se samtida kulturell hävd av ett område (Emmelin, et al., 2005). Detta är vad Olwig (2008) menar med att se landskapet som en scenisk upplevelse. Brukarna styrs alltså av starka förväntningar som står i relation med samtida ideologier kring natur och kultur.

I övrigt kan även andra strukturer urskiljas, bortsett från indelning efter krav och förväntningar. Det finns de icke-organiserade, de ideellt organiserade, det offentligt organiserade och kommersiellt organiserade friluftslivet, och därmed även rekreativsmöjligheter. De hinder för deltagande som forskning har kunnat påvisa är relaterade till psykologiska besvär, trötthet, familjesituation, kostnader, avstånd, handikapp och ålder. Särskilt viktiga för att skapa möjligheter för deltagande är familjen, förskolan, skolan och föreningslivet (Emmelin, et al., 2005).

Sociala indikationer såsom ålder, utbildning och inkomst har visat sig ha betydelse om personen utövar någon slags friluftsliv eller rekreation i naturmiljöer. Val av enskilda aktiviteter påverkas därtill av vanor, socialisering och där viss kultur eller gruppträck kan ha valt motivet till särskilda aktiviteter åt besökaren i fråga (Emmelin, et al., 2005). Sociala indikationer spelar även roll när det kommer till upplevelser av landskapet och preferenser när det kommer till upplevelser. Bland annat så vill yngre personer ha möjlighet till aktiviteter och fysiska utmaningar (Kaplan & Kaplan, 1989).

Motiven för att besöka naturområden varierar från person till person (Kaplan & Kaplan, 1989; Andersson, 2018), men Emmelin et al (2005) visar att studier i Fulufjällets och Tyresta nationalparker visar att upplevelsen av lugn och ro, vacker natur och att området inte är nedskräpat är drivande för besökare att välja områden för rekreation. Av mindre betydelse för besökarna var geografisk närhet, kommunikationer och möten med andra människor (Emmelin et al., 2005).

Stensjön i Tyresta nationalpark (2017)

Majoriteten av besökare föredrar, enligt Emmelin et al (2005), miljöer med välvuxna men relativt glesa bestånd, vilket styrks av Kaplan och Kaplans (1989) psykologiska perspektiv som tidigare beskrivits under rubriken Att uppleva naturen och dess värden. Preferenser för urskogsmiljöer finns också, men glesare miljöer kan upplevas som säkrare för rekreation för mindre vana besökare. Geografisk närhet och kommunikationer betyder mer för vardagsrekreation än på helger då tidsbegränsningen oftast inte är den samma (Emmelin, et al., 2005).

Även om olika brukargrupper har olika krav och önskemål kring underlag, lutning, bredd och skick så finns det förutsättningar som passar de flesta utan extra insatser. Exempelvis passar grusade traktorvägar och övergivna banvallar där rälsen är borttagna både fotgängare och ryttare samt även cyklister (Janowsky & Becker, 2003). Det lättaste sättet att undvika grova markskador och risker för konflikter mellan brukargrupper är att trafikseparera, dvs zonera grupperna. Det är även viktigt att vara tydlig i information om vem som får bruka särskilda leder, och hur de får göra det (Kronen, 2018).

Det är möjligt för ett flertal brukargrupper att vistas i samma naturområde (Kronen, 2018). För att undvika konflikter krävs det tydlig information, och ett intresse från områdets förvaltare. Ett sätt att underlätta arbetet är att ha flera olika leder, vilket gör att trafiken inte koncentreras till ett utrymme utan sprids ut över området. Känslig mark kan ha sämre markförhållanden vilket gör det svårare att kombinera brukargrupper (Andersson, 2018; Hultberg, 2017b).

Leder eller stigar kan som tidigare nämnt zonerar för att vara tillgängliga för olika brukargrupper, men med noggrann planering kan lederna bitvis nudda varandra eller gå parallellt. Om området i fråga har ett stort besöksstryck ökar risken för konflikter, och brukargrupperna bör separeras mer än om området upplever lågt besöksstryck (Hultberg, 2017b).

Besökare med funktionsvariationer

Det finns olika sätt att tillgängliggöra världen, och därmed också landskapet, för människor med olika typer av funktionsvariationer. Tillgänglighet handlar då om att skapa möjligheter för säker förflyttning

för personerna i fråga. En grundförutsättning för de flesta funktionsvariationer är jämt och fast underlag. Vid parkeringen bör det även finnas en markerad handikapparkering. Sedan finns det även specifika förutsättningar som krävs beroende på funktionsvariation (Johansson, et al., 2009).

En rullstolsburen person behöver till exempel miljöer som undviker branta lutningar, trappor, höga trösklar och ojämnt eller lerigt underlag. Om det finns toaletter på plats ska de vara tillräckligt rymliga för att kunna manövrera en rullstol, och även rullator. Stigar och leder ska inte vara brantare än 1:20 och ha en bredd på minst 1,6 meter för att vara rullstolsanpassade. Markberedningen är också viktig för människor med nedsatt gångförmåga. Om trävirke används som ytbeläggning finns risk för halka vid blött väder (Johansson, et al., 2009).

För människor med nedsatt syn kan kontrastmarkeringar och kantmarkeringar visa vägen på ett tryggt sätt. Detta kan t.ex. ske med utlagda stockar som är målade i avvikande färg längs med stigen eller ledstänger eller nylonrep i lagom höjd. Ledstänger passar även vid branter eller slutningar eftersom de kan hjälpa andra än enbart människor med nedsatt syn ta sig ner eller upp. Informationsskyltarna bör göras läsbara med symboler i relief och text i punktskrift (Johansson, et al., 2009).

Ledstänger kan öka tryggheten för besökarna, särskilt de med nedsatt syn eller nedsatt rörelseförmåga (2018)

Minoritetsgrupper

Bland minoritetsgrupper visar svenska studier att brukarna generellt sett söker sig till tillrättalagda och urbana rekreativmiljöer än naturmiljöer. Detta kan ses

som ett resultat av att de har ekonomiska nackdelar genom diskriminering, skillnader i rekreationsvanor och subkulturella värderingar, och att minoritetsgrupper upplever personell eller institutionell diskriminering från andra medbesökare vilket hindrar deras deltagande. För att motverka deras icke-deltagande bör deras rekreationsvanor tas in i beräkningen vid planering av rekreation och friluftsliv (Emmelin, et al., 2005).

Statens folkhälsoinstitut rapporterar att utlandsfödda personer generellt sett är mindre aktiva i friluftsliv än personer som fötts i Sverige. Anledningarna till detta kan vara ovana vid allemansrätten, ovana vid Sveriges flora och fauna, språkskillnader och brist på information. Ett sätt att arbeta för att locka ovana besökare till naturområden är att planera in tydliga målpunkter såsom exempelvis grillplatser. Information om regler i naturområden, och om ätbara bär- och svampsorter, förutom befintliga natur- och kulturvärden är även det ett sätt att uppmuntra till vistelse i naturen. Informationsskyltar bör även finnas på andra språk än enbart svenska (Johansson, et al., 2009).

Vandrare och fotgängare

Markering för Sörmlandsleden (2017)

Att promenera är en av de motionstyper som är allra vanligast i västvärlden idag och som medför ett flertal hälsofördelar. I rurala områden är markerade leder och stigar viktiga för tillgängliggörande av motion eftersom det inte alltid finns trottoarer eller andra säkra vägar att röra sig på i landskapet (Brownson, et al., 2000). Att jogga har även det blivit allt mer populärt sedan introduktionen på 1950-talet. Naturmiljöerna är en viktig del av jogging, och landskapets naturliga topografi, terräng och vegetation kan med fördel användas vid markering av löparspår. Joggarer

bör ses som en del av landskapets potential för mångfunktionalitet och inte uteslutas från planeringen (Qviström, 2016).

Janowsky och Becker (2003) fann att brukargruppen fotgängare behövde delas upp ytterligare eftersom det fanns tydligt ställda krav inom gruppen. De delade därför in gruppen i undergrupper för vandring, promenad och jogging. Vandring bör ses som en aktivitet där en besökare promenerar och rör på sig mer än 30 minuter, och promenad är något som generellt sett sker under högst 30 minuter (Farias Torbidoni, 2011).

Farias Torbidoni (2011) identifierar vidare tre motiv för att röra sig i skyddade naturområden. Dessa är naturupplevelse, sport och träning, och allmänt. Naturupplevelse syftar på närhet till naturen, ökad kunskap och information om naturen, och att uppleva visuella kvaliteter. I begreppen sport och träning ingår förbättrad hälsa och fysik, nöje, och träning för en specifik aktivitet. De besökare som räknades in till gruppen allmänt hade inga specifika mål med besöket utan hade främst blivit rekommenderade ett besök av andra (Farias Torbidoni, 2011).

Den grupp som benämns som vandrare av Janowsky och Becker (2003) uppskattar mer när det är mindre tillrättalagt än när det är för enkelt. För dem är det viktigt att få uppleva natur- och kulturvärden under sin tur, och att inte störas av bilar och annan tyngre infrastruktur, något som närmar sig de purister som Emmelin et al (2005) nämner. Den grupp som benämns som flanörer kräver mer tillrättalagda stigar, gärna asfalterade och minst grusade, med liten lutning och vilomöjligheter på bänkar.

Kullens fyr lockar många besökare till naturupplevelser i Kullaberg (2018)

Joggare har en nivå högre krav på sin omgivning än vad vandrarna har. De vill gärna ha markeringar efter jämnt antal meter för att hålla koll på längd, tid och tempo. Förhållandena ska gärna vara varierade i lutning och underlag för att kunna bidra till varierad träning (Janowsky & Becker, 2003; Qviström, 2016). Vandrare undviker gärna allt för tillrättalagda stråk i strävan efter att uppleva idén om opåverkad natur (Janowsky & Becker, 2003). Janowsky och Becker (2003) fann att fotgängare och vandrare trivdes på stigar utan förstärkning, medan andra brukargrupper krävde annan typ av underlag.

Olika brukargrupper behöver olika stort utrymme för att kunna använda leder. Wimpey och Marion (2010) föreslår en stig- eller ledbredd på ca 80 cm för fotgängare medan Marion och Olive (2006) skriver att ca 60 cm räcker för smala leder där besökarna får gå på led en och en.

För att besökaren ska kunna ta sig fram lätt bör en stig vara röjd. På Skåneleden arbetar förvaltarna efter styrdokument som säger att en led eller stig bör vara röjd ca 1.5 m i bredd och 2 m i höjd för att en vandrare ska kunna ta sig fram obehindrat. Målet är även att besökaren ska kunna ta sig fram torrskodd, vilket gör att spänger läggs ut vid blöta områden (Kronen, 2018). Så mycket som möjligt av en led eller stig bör vara naturstig, och bilvägar bör undvikas i största möjliga mån (Kronen, 2018; Andersson, 2018).

Tillgängliga stråk innebär röjda ytor på både bredden och höjden (2017)

Ryttare och hästar

Att rida i naturen är en omtyckt sysselsättning (Gibson, et al., 2005), och kontakten med naturen är en av anledningarna till att många skaffar häst eller börjar att rida (Elgåker, et al., 2012). Ryttare har, likt andra brukargrupper, även de åsikter om vilka förutsättningar som ska råda för att möjliggöra deras utförande (Gibson, et al., 2005).

Elever från Färingsö ridskola ute på långritt i Roslagen (Sara Snabb, 2017)

Både Gibson et al (2005) och Elgåker (2011) uttrycker att det saknas bredd i forskningen om hästar och deras värde som rekreativt användningsområde, och hur brukargruppen ryttare kan inkluderas i planering. I lägen där flera brukargrupper samsas om utrymme och vid tillfällen där de även delar en särskild led eller stig krävs det åtgärder inom planering och förvaltning som möjliggör samexistens (Gibson, et al., 2005).

Markerade ridvägar ger tydlighet om var ryttare bäst rör sig i landskapet, och i vissa fall vart det är tillåtet för dem att röra sig. Samtidigt öppnar de även upp möjligheten för fler brukargrupper att röra sig i landskapet. Ridvägar, särskilt om de är markerade, kan därför fungera som en demokratiserande del av samhället genom sitt tillgängliggörande av landskapet (Persson, 2015).

I Gibson et als (2005) studie var ryttare i genomsnitt ute 3.5 timmar per gång och red i genomsnitt 1,6 mil och red i genomsnitt i grupper om 3 ekipage. Över 50 procent av ryttarna körde mer än 3 mil för att ha

tillgång till de anlagda lederna i Clemson, South Carolina (Gibson, et al., 2005). Detta indikerar att ryttare anser att det är värt att köra en ganska lång väg för att kunna använda välplanerade ridvägar.

Ur trafiksynpunkt klassas hästar och ekipage som långsamtgående fordon och det är därför inte tillåtet att rida eller köra på gång- och cykelväg, motorväg eller motortrafikled (Transportstyrelsen, 2018). Till följd av strukturrationaliseringen i bland annat jordbrukslandskapet har antalet mindre vägar med gles trafik minskat, vilket tvingar eventuella hästekipage ut på större vägar. Detta leder till större risk för olyckor mellan trafik och ekipage. I synnerhet som antalet ekipage på vägarna ökar i vissa områden i och med den ökande hästturismen i närhet av större naturområden (Pinzke & Elgåker, 2008).

Hästar ser världen på ett annat sätt än människor, vilket är viktigt att tänka på vid planering för ridning. Hästar kan reagera på variationer i underlag, exempelvis ändringar i textur och färg så som vitmålade asfaltstreck, och plötsligt uppdykande föremål som allt från soptunnor till vägmärken och skyltar. Eftersom hästar är flyktdjur kan de reagera kraftigt när de upplever sig trängda eller vid plötsliga händelser och ljud såsom cyklister och bilers framfart (Pinzke & Elgåker, 2008).

När ridvägar ska planeras är underlaget viktigt att tänka på. Sandig väl-dränerad mark håller generellt sett bättre än lerjord som lätt blir vattenmättad. Vid snabbare gångarter ökar också risken för markskador och kraven på underlagets bärighet höjs (Elgåker, 2011). Deltagarna i studier genomförda av Gibson et al (2005) och Janowsky & Beckers (2013) visade en tydlig preferens för torra förhållanden, oavsett hur bred eller smal leden var. Gemensamt för deltagarna i studien var att de alla väljer bort leriga eller djupt gropiga leder i största möjliga mån.

Janowsky och Becker (2003) fann att ryttare föredrar stigar och leder utan mjuk och lerig mark. Enligt Gibson et al (2005) ville ryttare heller inte att underlaget skulle vara djupt eller gropigt. För skritt och trav kunde de tänka sig att rida på hårdgjord yta, men för galopp krävs markförhållanden med mer svikt i, såsom exempelvis grusade vägar eller ängar

(Gibson, et al., 2005; Janowsky & Becker, 2003). Det var viktigt för ryttarna att lederna inte gick längs med motorvägar, högt trafikerade vanliga vägar eller järnvägsspår (Janowsky & Becker, 2003). Om beträdor används för att tillgängliggöra landskapet är variation i längd, och möjlighet att skapa olika spår viktigt för ryttare. Samtidigt är det viktigt att ryttarna inte stör eventuella produktionsmöjligheter (Peterson, et al., 2010).

Gibson et al (2005) noterade att ryttare trivs på både breda och smala leder och stigar. Med en smal led avses leder där ekipage får plats en efter en på led (ca 80 cm i bredd), och med breda utrymmen avses leder där det får plats flera ekipage i bredd (Gibson, et al., 2005). Wimpey och Marion (2010) föreslår däremot en ledbredd på ungefär 200 cm för ryttare och hästar. Kronen (2018) säger att fotgängare behöver en fri höjd på 2 meter för att kunna röra sig fritt. Ryttare behöver ännu högre frigjort utrymme eftersom ryttaren hamnar högre upp än fotgängaren (Wimpey & Marion, 2010).

Det går att rida i skog också, även om det är lite trångt (Sara Snabb, 2017)

I fall där diken behöver korsas med häst är en enkel lösning att lägga ut ett cembrör av större dimension som sedan grusas över. Vid större broar är det viktigt att det inte finns några utstickande räcken eller dylikt som häst eller ryttare kan riskera att skada sig på. Vattendrag kan också passeras utan broar, men kräver då markberedning eftersom hästar som är ovana vid att passera vattendrag kan komma att trampa upp marken (Elgåker, 2011).

Naturvårdsverket rekommenderar att ryttare undviker att rida i planterad skog, på markerade skid-, vandrings- eller motionsspår, över ömtålig mark (exempelvis lavmarker och kärrmarker), och att inte rida över andras tomter eftersom hemfridszonen i sådana fall riskerar att kränkas. I fall där ridning gör stor skada på marken kan kommunen ge markägaren tillstånd att sätta upp förbudsskyltar mot ridning (Naturvårdsverket, 2017c). På grund av den ökade skaderisken på marken är det extra viktigt att vara uppmärksam på markförhållanden för ryttare (Törn, et al., 2009). Det är inte tillåtet att rida på åkermark, vallar och andra planteringar så som gräsmatta och tomt (Naturvårdsverket, 2017c).

Det finns flera sätt att skylta angående ridstigar. Ett påbudsmärke indikerar att ridning endast är tillåten på den skyltade stigen. Ett anvisningsmärke indikerar en rekommenderad väg där det inte är förbjudet, men olämpligt att rida utanför det anvisade området. Ett anvisningsmärke med rött streck indikerar att ridning inte är lämpligt på stigen eller området. Ett totalförbud mot ridning skyltas med förbudsmärket Ridning är förbjuden (Naturvårdsverket, 2017c).

Skylt i Söderåsen nationalpark som visar var ridning är tillåtet (2018)

Risk för konflikter

En faktor i uppkomsten av konflikter kring rekreation, brukargrupper och landskapet är enligt Emmelin et al (2005) spänningen mellan landskapsperspektiven mångbruk och funktionsspecialisering. Dikotomin finns alltså mellan anpassning av människans akti-

viteter till det lokala natur- och kulturlandskapet och storskalig anpassning av landskapet efter människans aktiviteter (Emmelin, et al., 2005).

Ett landskap med mångbruk kan användas av flera brukargrupper, men stämmer inte alltid helt överens med varje enskild brukargrups behov, vilket kan skapa konflikter över markanvändningen. Ett landskap med funktionsspecialisering kan däremot tillgodose behoven för ett fåtal brukargrupper, i vissa fall bara en, vilket exkluderar och alienerar andra besökare och minskar tillgången och rätten till landskapet (Emmelin, et al., 2005).

Faktorer som påverkar eventuell uppkomst av konflikter är antalet besökare och vilka krav som finns från olika brukargrupper utifrån deras aktiviteter (Janowsky & Becker, 2003). Emmelin et al (2005) instämmer i detta och menar att det är svårt att förutse varför det uppstår konflikter mellan olika besökare, men tydligt är att varje besökare har en förväntning på vad hen ska få ut av sin aktivitet och när den hindras eller upplevs störas av en annan besökare uppstår skiljakigheter och missnöje.

I en studie utförd av Janowsky och Becker (2003) tydliggjordes att leder där brukargrupper samsas om utrymmet innebär en risk för konflikt. De fastslår att ju smalare stigen eller leden är, det vill säga ju trängre den är, desto större är risken för konflikt. När utrymmet som ska delas är stort eller brett, är det lättare att samsas mellan brukargrupperna. I deras studie såg de att brukargrupper med gott samarbete kunde vistas på leder och utrymmen som var 3 meter eller mer i bredd i samförstånd/utan att riskera stora konflikter. När utrymmet minskar eller stigen är smal ska multifunktion planeras noggrant och med stor eftertanke (Janowsky & Becker, 2003).

Tillgänglighet genom allemansrätten kan också skapa risker för konflikter. Konsekvenser av kommersiellt utnyttjande av Allemansrätten kan ses genom nedskräpning, slitage, skadegörelse och icke-önskvärt agerande. Detta kan leda till konflikter då markägaren sällan har kontroll över de kommersiella verksamheter som rör sig över markerna (Emmelin, et al., 2005).

Hanna Elgåker uttrycker i sin doktorsavhandling *Horse Keeping in Peri-Urban Areas - Changing Land Use with Possibilities and Conflicts* (2011) att en orsak till eventuella konflikter mellan ryttare och markägare samt andra brukargrupper är bristen på verktyg och strategier som inkluderar det ökade antalet hästar. Kraven på möjlig multifunktionalitet i landskapet ökar i både urbana och rurala miljöer, och att ryttare och hästar behöver inkluderas i planeringen i och med de ökade kraven på markanvändning (Elgåker, et al., 2012). Risken ökar alltså för konflikter mellan ryttare och andra brukargrupper om de inte inkluderas i planering och projekt som rör markanvändning.

Överlag kan djur, framförallt om de är lösa, vara orsaker till att en konflikt uppstår (Kronen, 2018). Detta har och göra med individuella människors reaktioner på olika djurarter. Hundar och hästar är exempel på djur som många människor är rädda för. Det kan också uppstå konflikter mellan ryttare och joggare eller vandrare med lösa hundar på grund av hästarnas flyktinstinkter lätt kan aktiveras av lösa hundar och springande människor (Janowsky & Becker, 2003). Vandrare och fotgängare är enligt Janowsky och Becker (2003) lågriskgrupper för uppkomsten av konflikt så länge de inte har lösa hundar med sig.

Hundar och andra djur är ofta anledningar till konflikter mellan brukargrupper i naturområden (2014).

Pinzke och Elgåker (2008) anser att trafikseparering är det bästa sättet att förebygga risker för ryttare och hästar, speciellt när det gäller cykel- och motortrafik. Med välgenomtänkta lösningar kan ryttare samspe- la med andra besökare utan större risk för allvarliga konflikter (Svala, 2002). Janowsky och Becker (2003) observerade även att risken för konflikter minimeras om ett projekt inkluderar lokala intressenter från bör- jan.

Överlag upplever Kronen (2018) inte att ryttare är ett stort problem eftersom de är väl tränade i uppförande- kod när de är ute i skog och mark. Djur kan dock ge upphov till konflikt i och med alla besökares indivi- duella uppfattning om dem. Till exempel är lössprin- gande hundar en stor risk för att starta konflikter. Led- er kan gå genom boskaphagar, men inte alla djurs hagar är lämpliga att passera genom. Hagar med tjur i är direkt olämpligt att dra en led eller stig genom (Kronen, 2018).

Det är viktigt att vara medveten om vilket slags djur som går i hagarna för att undvika konflikt mellan besökare och markägare (2017).

Det är möjligt för flera brukargrupper att vistas i sam- ma naturområde, men det finns alltid en risk att kon- flikter kan uppstå. Det kan vara svårt att samla alla bru- kargrupper på en led eller stig, särskilt i miljöer med dålig sikt, exempelvis krön och backar, där oväntade möten kan uppstå mellan brukargrupperna. Zonering är därför ett användbart verktyg för att minska kon- fliktrisen och att möjliggöra att alla brukargrupperns behov tillgodoses (Andersson, 2018).

Sammanställda riktlinjer

Generella riktlinjer

Besökare i naturområden vill i rekreativt syfte:

- Uppleva porlande vatten, fåglar och insekter.
- Uppleva enhetliga delområden och horisontlinjer.
- Uppleva miljöer med varierad växtlighet och öppenhet.
- Uppleva en variation av landskapstyper.
- Uppleva identifierbara natur- och kulturvärden.

Natur- och kulturvärden

För att synliggöra och lyfta natur- och kulturvärden ska:

- Mängden information i fält begränsas och sammanställande informationsskyltar användas vid en samlingspunkt, förslagsvis parkering.
- Leder och stigar dras genom kulturvärden och nära kulturvärden.
- Det informeras om skötsel och förvaltning och vilka val som gjorts i området, exempelvis varför död ved lämnas kvar.
- Det röjas runt kulturvärden och -lämningar.

Planering i skyddade naturområden

Vid planering i skyddade naturområden gäller:

- Krav på en MKB vid större ingrepp i natur 2000-områden.
- Nationalparker vara fri från skötselgrepp och exploatering, med undantag för fortsatt kulturell hävd.
- I naturreservat får större skötselinsatser, såsom slåtter, bete och trädfällning, ske än i nationalparker.
- För naturvårdsområden gäller samma regler som i naturreservat, med undantag för delar som ingår i enskild fastighet.
- Biosfärområde ger inget juridiskt skydd i Sverige.
- Befintliga brukargrupper, deras behov samt sätt att nyttja området ska uppmärksammas
- Det att sätta upp materiella funktioner, exempelvis ledmarkeringar, broar, kartor, informationskyltar och eventuella rastplatser.

Leder och stigar

För att skapa goda förutsättningar för leder och stigar gäller:

- Brukargrupper kan samsas om utrymme om de får gott om utrymme.
- Undvik blöta områden, och därmed även behovet av att sätta ut spänger, vilka innebär ökade förvaltningskostnader.
- Den frigjorda och röjda bredden och höjden på leder och stigar ska vara anpassad efter brukargrupp.
- Kommunicera tydligt med markägaren vid implementering av nya leder och stigar.
- Sätt ut rastplats för återhämtning och vila.
- Anpassa lederna och stigarna efter enskilda brukargrupperns behov.
- Likartade förutsättningar för besökarna hela sträckan.
- Sammanhängande sträckning som är väl markerad
- Kravnivån ska hållas låg för att möjliggöra tillgänglighet och rekreation för så många som möjligt.

Funktionsvariationer

Besökare med funktionsvariationer behöver:

- Undvika branta lutningar, trappor, lerigt och ojämnt underlag.
- En ledbredd på minst 1.6 m för att vara rullstolsanpassade.
- Kontrastmarkeringar och kantmarkeringar genom utlagda stockar i avvikande färg, ledstänger eller rep som underlättar för besökare med nedsatt syn.
- Informationsskyltar med symboler i relief och punktskrift.

Minoritetsgrupper och ovana besökare

Minoritetsgrupper behöver:

- Information om Sveriges flora och fauna, exempelvis vad som är ätligt och vad som är giftigt.
- Tydliga målpunkter, exempelvis rast- och grillplatser.
- Informationstext på andra språk än enbart svenska.

Vandrare och fotgängare

Vandrare och fotgängare vill:

- Ha en stigbredd på minimum 60 cm, men gärna 80 cm, en bredare led ska vara ca 1.5 m i bredd.
- Ha markeringar efter jämnt antal meter längs sträckan för joggarna.
- Ha iordninggjorda och röjda leder och stigar för de minst vana, de mer vana hittar själva.
- Inte nödvändigtvis ha markförstärkning på stignas och ledernas underlag.
- Ha en frigjord och röjd höjd på minst 2 meter.
- Undvika bilvägar, allt för skarpa branter och blöt eller lerig mark.

Ryttare och hästar

För ryttare och hästar gäller det att:

- Undvika lerig och blöt mark, gropig mark, odlad mark, bilvägar, och närhet till tågspår,
- Ett smalt spår kan vara så litet som 80 cm i bredd, men helst ska stigen vara 2 m bred.
- Traktorvägar och -övergångar över vatten fungerar att använda för ridning.
- Ha en frigjord och röjd höjd längs leder och stigar högre än 2 meter.
- Markberedning krävs vid passage av vatten utan broar
- Vara medveten om att hästar kan reagera kraftigt på skyltar, soptunnor, vita asfaltsstreck och annat som de upplever bryter av från den naturliga miljön.

Konflikter

För att undvika risken för konflikter gäller det att:

- Undvika att flera brukargrupper samlas på smala leder, om de behöver samsas om utrymme ska det finnas breda utrymmen.
- Undvika samspel mellan brukargrupper vid krön, backar eller i miljöer med dålig sikt på grund av att oväntade möten kan uppstå
- Trafikseparera och zonera så mycket som möjligt

mun. Det finns flertalet vandringsleder och stigar, varav bland annat Sörmlandsleden går genom området. I reservatet tillåts intensivare friluftsliv än i nationalparken (Stiftelsen Tyrestaskogen, 2017b). Området drabbades av en brand 1999 och ca 10 procent av området präglas i dag av störningen i successionen (Stiftelsen Tyrestaskogen, 2017c). Det finns alltså en variation av naturtyper med både brukad och orörd mark. Det finns även fornlämningar, exempelvis fornborgen (Stiftelsen Tyrestaskogen, 2017a), som är tillgängliga genom lederna och stigarna (Stiftelsen Tyrestaskogen, 2017).

Referensplatser

Referensplatserna har använts som inspiration för mitt arbete med Linneröd. Jag har tittat på leddragningar och element så som rastplatser, parkering, ledmarkeringar och informationsskyltar. Jag har besökt tre olika skyddade naturområden som antingen klassats som nationalpark eller naturreservat, och i Tyrestas fall både och. De områden som har besökts är Kullabergs naturreservat, Söderåsens nationalpark, och Tyresta naturreservat och nationalpark.

Kullaberg utgörs av en horst i nordvästra Skåne och präglas av en mager vegetation. Skiftande markanvändning har gjort området varierat när de gäller naturtyper. Kullens fyr är tillsammans med de äldre gårdarna de kulturminnen som finns att skåda i området. Naturreservatet har två huvudstigar, varav den ena följer sydsluttningarna och den andra nordstugan. Huvudstigarna är även sammankopplade med tvärgående stigar med jämna mellanrum som möjliggör cirkulära stråk (Länsstyrelsen Skåne, 2014).

Söderåsen är ett varierande naturområde med branter och höga klippor, och ett stora sammanhängande lövskogar. Området är även varierande i arter, med olika mossar, växter och djur som lever i området (Naturvårdsverket, 2017f). Det finns flertalet olika leder och stigar i Söderåsen. De varierar i längd och svårighet, och därmed också i tid det tar att vandra dem. Överlag är lederna cirkulära men det finns även de som inte är det, exempelvis den bit av Skåneleden som går genom området (Naturvårdsverket, 2018b).

Tyresta nationalpark och naturreservat ligger söder om Stockholm i Haninge kommun och Tyresö kom-

Tydliga spårdragningar i Tyresta nationalpark och naturreservat. (2017)

Stigmarkering på sten i Kullabergs naturreservat. (2018)

Riktningsanvisning i Tyresta (2017)

Sammanfallande stigdragningar på Söderåsen. (2018)

Spånger tillgängliggör riktigt blöta områden i Tyresta. (2017)

Spånger genom ett mossparti i Tyresta. (2017)

Trappor förenklar navigationen uppför branter i Söderåsen (2018)

Annan variant på trappor i Kullaberg. (2018)

Ledstänger i Kullaberg. (2018)

Rast- och uppbindningsplats för hästar på Söderåsen (2018)

Riktningssansvisning för sevärdighet i Kullaberg (2018)

Skyltad parkering i Kullaberg (2018)

Informationsskylt i Kullaberg (2018)

Passage över vatten i Tyresta (2017)

Rast- och grillplats i Tyresta (2017)

Bro anpassade efter förvaltningens fordon i Tyresta (2017)

Informationsskylt för sevärdhet i Kullaberg. (2018)

Informationsskylt för kulturlämnning i Tyresta. (2017)

Stigen går genom kulturlämningen Liakroken i Söderåsen. (2018)

Varierad natur i Kullaberg, både skog- och hedlandskap passeras. (2018)

Liakroksrundan går bland annat genom stengårdsgård på Söderåsen (2018)

Ridning längs med förvaltningens grusväg i Söderåsen (2018)

Kuperat landskap i Kullaberg, vid snösmältning rinner vatten längs stigarna (2018)

Linneröd

Linneröds naturvårdsområde ligger i Klippans kommun och donerades i början av 1990-talet av de tre syskonen Inga, Ivar och Gösta Larsson till Föreningen Klippanbygdens natur med ambitionen att området ska bevaras för framtiden och rekreativa värden. Området har inte brukats sedan 1965. Då fanns det 2 hästar och 3 kor på gården. I slutet av 1950-talet slutade familjen att avverka skog, och skogen har sedan dess fått utvecklas fritt. Gammal blandlövskog har varit dominerande i Linneröd, men hotas på senare år av invasiv granskog från planteringar utanför området (Föreningen Klippanbygdens Natur, 2017).

Linneröd utgörs till största delen av skogsmark, och därtill några insprängda åkrar samt mossar och våtmark. Geologiskt sett finns det ett antal rullstensåsar som går genom området, som främst är bevuxna med bokskog av fryle-typ (Länsstyrelsen i Skåne län, 2005). Förekomsten av vildsvin är tydligt inom

området, främst i de grantätare delarna av området (Föreningen Klippanbygdens Natur, 2017). Bäljane å rinner genom den östra delen av Linneröd, i anslutning till Vingaborgsmossen, för att sedan rinna ut i Rönne å. Linneröd är genomgående utdikad med uttrinningsområde i Bäljane å, vilket skapar en nära kontakt med vatten (Länsstyrelsen i Skåne län, 2005).

Vidare identifierar länsstyrelsen i Skåne län (2005) förutom åkrar och hagmark områdets olika naturtyper som öppna svagt välvda mossar, fattiga och intermediära kärr och gungflyn (7140), bokskog av fryle-typ (9110), äldre ekskogar på sura, sandiga marker (9190), samt skogsbevuxen myr (91D0). Den Natura 2000-art som finns i området är spillkråkan (*dryocopus martius*), vilken anses inte nödvändigtvis häcka varje år men lämpliga träd för bobygge ska finnas kvar (Länsstyrelsen i Skåne län, 2005).

Ekskog och bokskog finns främst på rullstensåsarna och domineras av lövskog. I ekskogens trädskikt finns ek, avenbok och bok, och i buskskiktet finns hassel och enstaka enar. Vidare finns det bland annat blodrot, knägräs, ljung och rödven i fältskiktet i anslutning till åkrarna. Bokskogen domineras av bok och har ett svagt utvecklat fältskikt med bland annat blåtåtel, harsyra, kruståtel och vårfryle (Länsstyrelsen i Skåne län, 2005).

I de fuktiga sänkorna mellan rullstensåsarna återfinns den skogsbevuxna myren med trädslag såsom al, björk, gran och tall. I denna naturtyp kan även björk och brakved hittas i buskskiktet. Mossarna och kärren har spår efter tidigare torvtäkt, och återfinns idag med ett fältskikt innefattande bland annat klockljung, kråkbär och tuvull. Det finns även vitmossor

Kommun: Klippans kommun

Yta: 44 ha

Markägare: Föreningen Klippanbygdens natur

Förvaltare: Föreningen Klippanbygdens natur

Tillsynsman: Länsstyrelsen i Skåne län

Klassat som

naturvårdsområde: 1993

Natura 2000-område: 1997

Källa: Länsstyrelsen i Skåne län (2005)

som dominerar bottenskiktet och i kanterna växer tall (Länsstyrelsen i Skåne län, 2005).

Föreningen Klippanbygdens Natur har i en egen inventering från år 2017 hittat flera arter av växter och djur i området för Linneröds naturvårdsområde. Då identifierades bland annat skogsek, rönn, bok, björk och gran. Fältskiktet är rikt tack vare de olika mark-

användningsområdena. På åkrarna och den gamla hagmarken hittades bland annat knylhavre, ängsgröe, tuvtåtel, hundkäx och lentåtel. I de blötare partierna och i mossarna fanns bland annat blåtåtel, stjärnstarr, tuvull och olika sorter av vitmossa. Längs med Bäljane å finns exempelvis grenrör, strandlysing, kableka och strandlysing (Föreningen Klippanbygdens Natur, 2017).

Övergång från öppen mark till skog (2018)

En av mossarna (2018)

Bäljane å rinner genom området (2018)

Inväxande gran (2018)

Rester av stengårdsgårdar antyder äldre landskapsstruktur (2017)

En av rullstensåsarna (2017)

Historiskt sett har järnmalm tagits upp i myrarna och framställts i den blästerugn som finns i området (Föreningen Klippanbygdens Natur, 2017). Blästerugnen är, enligt Riksantikvarieämbetet (2018), från medeltida järnålder, det vill säga från någon gång mellan 1050–1520 e.Kr. (Riksantikvarieämbetet, 2018). I området har även en skvaltkvarn funnits (Föreningen Klippanbygdens Natur, 2017). Skvaltkvarnar är enkla vattenkvarnar som var vanliga under medeltiden fram till tidigt 1900-tal. De behöver inte hög fallhöjd eller hög fart på vattnet för att kunna drivas, och passade därför små vattendrag och för malning för hushållsbehov (Länsstyrelsen i Skåne län, 2016).

Rester av den gamla blästerugnen (2017)

Linneröd klassades år 1997 som Natura 2000-område (Länsstyrelsen i Skåne län, 2005) efter att sedan 1993 ha klassats som naturvårdsområde av Länsstyrelsen Kristianstad Län (1993). Den 1 januari 1997 slogs länsstyrelsen i Kristianstad län och Malmöhus län ihop till länsstyrelsen i Skåne län (Sveriges riksdag, 2018). Linneröd, i egenskap av att ligga i Klippans kommun, låg således under länsstyrelsen i Kristianstad län fram till hopslagningen. Linneröd är även listat som allmänt intresse i egenskap av Natura 2000-område i Klippans kommuns gällande översiktplan (Klippans kommun, 2013).

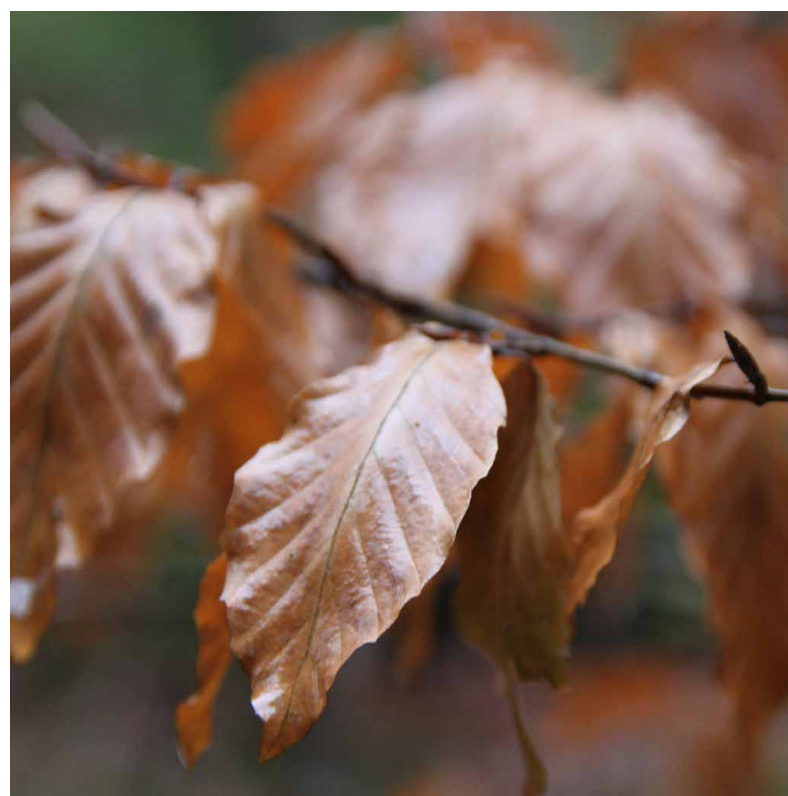
Enligt bevarandeplanen från år 2005 är området mer slutet än önskvärt, vilket påverkar de värden som utsetts i både bevarande- och skötselplanen. Rester av staket kan finnas i området och vissa delar av området är igenväxta, vilket kan göra det svårt att röra sig obehindrat (Länsstyrelsen i Skåne län, 2005). Därmed

brister också målet från 1993 års skötselplan (Länsstyrelsen Kristianstad, 1993) där ett specifikt krav är att området ska hållas öppet för allmänheten. Det faktum att Linneröd idag är svårtillgängligt gör att områdets möjlighet som vardagsnära rekreationsområde, och därigenom demokratisk funktion, minskar avsevärt.

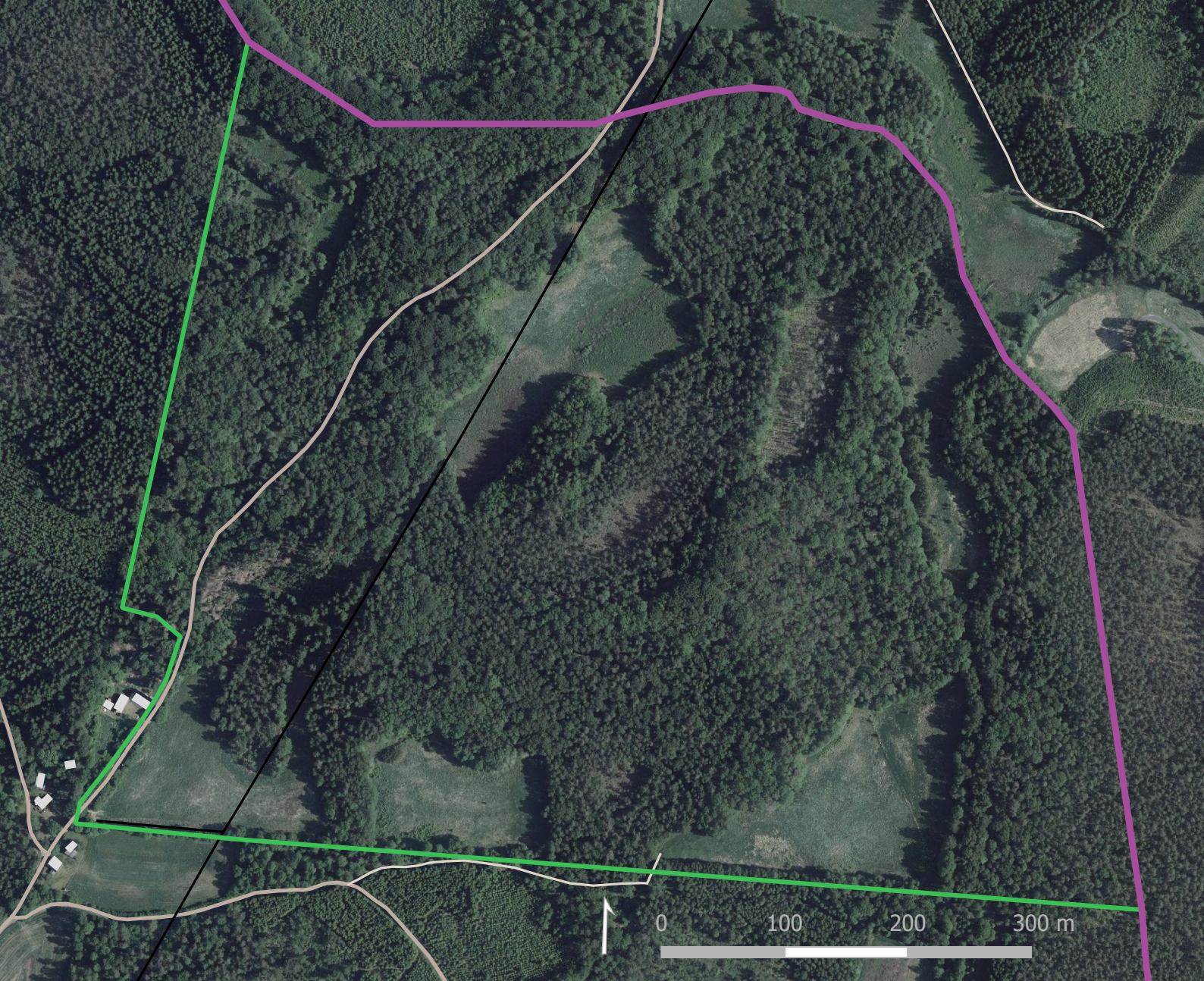
Precis som Ihse & Skånes (2008), och Cronon (1995) påvisar så motverkas ambitionen om att bevara en viss typ av landskap i Linneröd eftersom naturen som idé har tagit stor plats i projektet. Detta konstateras även av Tove Hultberg (2017a), tillsynsman på Länsstyrelsen, då hon uttrycker att Linneröd är svårarbetat eftersom den nuvarande skötselplanen motarbetar fortsatt kulturell hävd. Det finns idag ett förslag som är under utredning att Linneröd ska omvandlas till naturreservat istället för naturvårdsområde, vilket skulle ge Länsstyrelsen större möjligheter till skyddande landskapsvårdsinsatser (Hultberg, 2017a).

I ett alltmer storskaligt landskap och monokultur inom både jordbruk och skogsbruk kan Linneröd visa på hur landskapet har påverkats av småskaliga bruk i gränslandet mellan skogsbygd och jordbruk. Rationalisering av jordbrukslandskapet innebär en kraftig minskning av seminaturell vegetation, gräsmarker och lövfällande skog, vilket innefattar mycket av dagens biologiska mångfald och markanvändningshistoria (Germundsson, 2008).

Bokskog är dominerande i vissa delar av Linneröd (2017)

Linneröds naturvårdsområde, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018). Vägar är utmarkerade med grått, bebyggelse med vitt och kraftledningen som går genom området är markerad med en svart linje.

Linneröd i regionen

Det skånska landsbygdsprogrammet (2007) fastställer att det skånska landskapet har skapats genom ett samspel mellan samhälle och fysisk-geografiska förutsättningar. I begreppet samhälle samlas kultur, ekonomi och historia. De fysiska resurserna och förutsättningar har alltså förändrats i relation till människans utnyttjande av det, och Det skånska landsbygdsprogrammet har grundat analysen med ett historiskt perspektiv. En landskapsanalys behöver därmed gå ifrån ett sektoriellt perspektiv och närma sig ett flerdimensionellt perspektiv (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007).

Germundsson beskriver de historiskt ekonomiska förutsättningarna för Skåne i *The South of The North*

(2008). Norra Skåne har historiskt sett haft mycket skogstillgångar och lite jordbruk i jämförelse med andra delar av regionen. Områdets ekonomi har därmed byggts upp kring timmer, kol, järnmalm och tjära. Som region tjänade Skåne på sina tydligt uppdelade ekonomiska strukturer där det fanns ett utbyte inom regionen. För Skåne är den regionala identiteten även kopplad till de historiska svängningarna mellan Danmark och Sverige (Germundsson, 2008).

Varorna från skogarna i norr byttes mot jordbruksvarorna från söder och boskap från gränzonen, dvs. skogskanten. Enligt Germundsson har detta utbyte och det oberoende som det har betytt för regionen gentemot resten av Sverige fostrat den starka region-

ala identitet som finns i Skåne (Germundsson, 2008). I och med den starka identiteten byggd på både natur och kultur så följer även landskapet normerna kring den regionala identiteten och befästs i samhället.

Men det är inte enbart den regionala identiteten som är stark i Skåne. De lokala identiteterna har också stärkts av de historiska kopplingarna mellan ekonomier i regionen (Germundsson, 2008). Germundsson (2008) trycker därför på att lokala platsspecifika studier behövs för att kunna förmedla landskapets roll som bebodd miljö.

Den svenska hagmarken, definierad av Ihse och Skånes (2008) finns i norra Skåne innan gränsen till det storskaliga jordbrukslandskapet tar över i söder. Den typen av landskap finns för det mesta i områdena i och kring det skånska åslandskapet, och är till stor del en idealiserad bild till följd av naturen som idé (Ihse & Skånes, 2008).

Istället för att dela in Skåne efter kommunala eller andra administrativa gränser har arbetet i Det skånska Landsbygdsprogrammet (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007) utgått ifrån landskapskaraktär. Utifrån Germundssons (2008) perspektiv innefattar det även naturen och landskapet som identitet. Framtagandet av de olika landskapskaraktärerna har i sin tur gjorts genom en så kallad Landscape Character Assessment (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007).

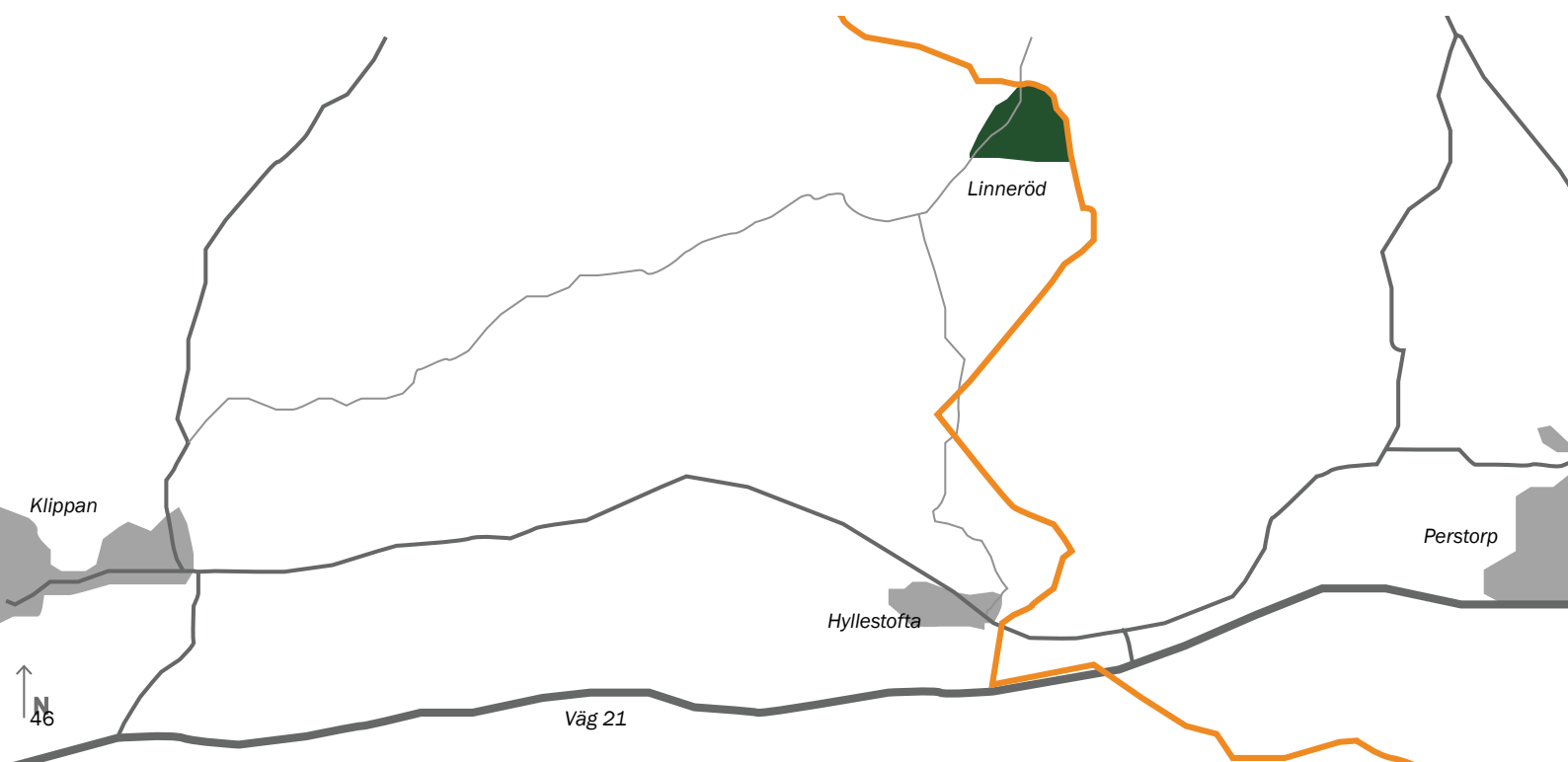
Linneröd i kommunen

Linneröd ligger i Klippans kommun på gränsen till Perstorps kommun i norra Skåne. Klippans kommun har ca 17 000 invånare och de fyra största tätorterna i kommunen är Klippan, Ljungbyhed, Östra Ljungby och Stidsvig. Kommunen har haft en stark industri men i det postindustriella samhället har fokus ändrats till andra typer av verksamheter. Militären har även varit närvarande från så tidigt som 1600-talet ända till det att basen för Krigsflygskolan F5 i Ljungbyhed lades ner i slutet på 1900-talet (Klippans kommun, 2017).

Klippans kommun lyfter fram den natur som finns i kommunen och har ett flertal vandringsstigar som främst ligger runt kommunens tätorter. Dessa vandringsstigar är av varierande längd. Det största skyddade naturområdet i kommunen är Söderåsens nationalpark (Klippans kommun, 2017) som förvaltas av Länsstyrelsen Skåne (Naturvårdsverket, 2017). Området kring Herrevadskloster är omgjort till ett naturreservat med privata ägare där länsstyrelsen är förvaltare (Klippans kommun, 2017). Ambitionen angående natur och rekreation som uttrycks i kommunens översiktsplan är att de ska utveckla möjligheterna till rekreation, friluftsliv och värna landskapets värden (Klippans kommun, 2013).

Linneröds naturvårdsområde finns alltså i en kommunal kontext där kommunen redan har flera rekreation-

Linneröds naturvårdsområde ligger precis vid Klippans kommungräns och gränсар mot Perstorps kommun. De lokalvägar som leder till Linneröd är utmarkerade (2018). Längs lokalvägarna ligger även flera små gårdar med hästar som hobbyverksamhet, vilket aktualiserar en ridväg i Linneröd.

smöjligheter med stigar för promenad. Förutom de kommunala stigarna finns även stigar och leder på Söderåsens nationalpark. Där är det även tillåtet att rida på vissa sträckor. Av de slingor som finns i kommunal regi är det inte tillåtet med ridning på någon av slingorna (Klippans kommun, 2010). De rekreativa leder och stigar som finns i kommunen ligger i anslutning till tätorterna och Söderåsens nationalpark (Klippans kommun, 2013), vilket gör att resterande delar kan anses sakna tillgång till säkerställd vardagsnära rekreation.

Klippans kommun täcker fyra av de landskapskaraktärer som beskrivs i Det skånska landsbygdsprogrammet. Ängelholmsslätten är den del av kommunen som är låglänt och kännetecknas av jordbruk. Regionalt sett har den här typen av landskap en stor betydelse. Den andra typen av landskapskaraktär som finns i Klippans kommun är det höglänta landskap som finns på Söderåsen. Landskapskaraktären som benämns som Söderåsen kännetecknas av dess lövskogbeksädda åsrygg och djupt skurna dalar. Stora delar av området har inte exploaterats, men det utgör samtidigt en stor turistattraktion och har därmed ett stort besöksstryck, särskilt i nationalparken (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007).

Utöver de två nämnda landskapskaraktärerna finns även Den centrala mellanbygden som utgörs av ett småkuperat landskap som är skogsdominerat med inslag av gläntor och mindre odlingsytor. Den fjärde karaktären, och den som själva Linneröd ligger i är den nordskånska skogsbygden. Som landskapskaraktär kännetecknas den av ett höglänt skogslandskap

med inslag av jordbruksmark (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007).

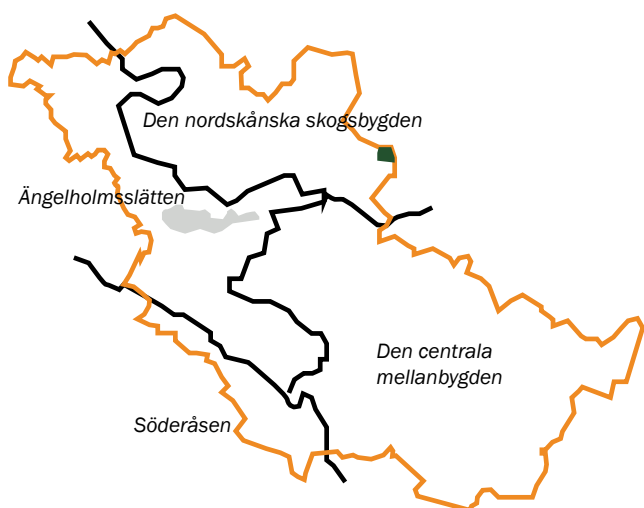
Variationen i landskapet ger lokala visuella och rumsliga variationer. Fysiogeografiskt är den nordskånska skogsbygden svagt kuperat med isälvsediment, det vill säga rullstensåsar. Berggrunden består huvudsakligen av gnejs med inslag av gnejsgranit, och jordarterna domineras av lerfria moräner samt torvjordar förutom de tidigare nämnda isälvsedimenten. Området har en stor förekomst av vatten, vilket är ett betydelsefullt element i landskapet. Det finns ett flertal vattendrag, små sjöar och våtmarker. Utdikning har främst skett i anslutning till jordbruksmark (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007). Den här beskrivningen av det höglänta skogslandskapet stämmer väl överens med hur Linneröd ser ut idag.

Det skånska landsbygdsprogrammet (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007) skriver även att finns gott om historiska lämningar i karaktärsområdet. Bland annat finns det fossil åkermark, spår av odling från bronsåldern fram till 1800-tal, samt även spår av järnframställning. Bebyggelsestrukturen utgår från kyrkbyar, småbyar och ensamgårdar. Jordbruksmarken har varit och är fortfarande småskaligt uppdelad och många mindre jordbruksareor har växt igen efter strukturaliseringen på 1900-talets andra hälft (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007). Även denna beskrivning stämmer överens med Linneröds situation och sätter in det i en större kontext i och med landskapskaraktären nordskånsk skogsbygd.

Utdikning i Linneröd skapar biflöden till Bäljane å (2017).

Klippans kommun med de olika landskapskaraktärerna utmarkerade (2018)

Analys

Stahlschmidt et al (2017) skriver att landskapsanalys är nödvändigt för landskapsplanering och landskapsarkitektur eftersom det behövs förståelse för landskapets strukturer, funktioner och förändringar för att kunna dra nödvändiga slutsatser i ett projekt. De kan även appliceras i två varianter enligt Stahlschmidt et al (2017). Den ena är situationsanalysen där den befintliga situationen analyseras. En situationsanalys kan exempelvis innefatta ett områdes geologiska förutsättningar eller historiska kontext. I motsats till situationsanalysen drivs den riktade analysen med ett specifikt projekt eller mål i åtanke. Det kan handla om var ett nytt förslag lämpar sig bäst eller vad förslagets konsekvenser på landskapet blir (Stahlschmidt, et al., 2017).

Stahlschmidt et al (2017) skriver att naturliga faktorer, exempelvis klimat, geologi och hydrologi, inte är fria från mänsklig påverkan och går därför hand i hand med kulturella influenser. Biofysiska attribut är specifika tillstånd i ett särskilt landskap, det vill säga terräng, landhöjning, jordarter, våtmarker och vattendrag. Markutbredning refererar till de biofysiska attributen i landskapet, medan markanvändning används där mänsklig aktivitet påverkat landskapet, och därmed särskilda typer av markutbredning, genom produktion, förändring och förvaltning (Stahlschmidt, et al., 2017).

Landskapskaraktärisering används ofta för att göra en uppskattning baserat på hur landskapet uppfattas av människor. Karaktäriseringen i sig är baserad på de naturliga och biofysiska förutsättningarna, bland annat markutbredning och markanvändning, i landskapet. Karaktär beskrivs av Stahlschmidt et al (2017) som ett distinkt och konsekvent mönster i landskapet där landskapselement bildar individuella komponenter och gemensamma delområden i en större helhet. I en landskapskaraktärisering identifieras också identiteten i varje mindre delområde och inte enbart i ett projekt eller landskap som helhet (Stahlschmidt, et al., 2017).

Kulturella landskap ändras oftast när de inte längre fungerar såsom de omkringboende människorna avsett. Det vill säga de naturliga förutsättningarna påverkas av kulturellt bruk samtidigt som de påverkar

det kulturella utbytet. Relationen mellan de naturliga och det kulturella är alltså tätt sammankopplad (Stahlschmidt, et al., 2017).

För att göra en integrerad landskapsanalys krävs det fem olika grundläggande faktorer enligt Sporrang (1993B, i Ihse & Skånes, 2008). Sporrang menar att det fysiska landskapet bör kompletteras med information kring historisk kontext, landskapets dynamik i form av ekonomiska, ekologiska och tekniska faktorer, regionala karaktärsdrag och vetenskaplig relevans. Ihse och Skånes (2008) tar fasta på detta och uttrycker att en landskapskaraktärisering ska innehålla historisk kontext, kulturarv och naturvärden, vilket även det norska Miljøverndepartementet (1993) befäster i sin stedsanalyse.

Analyserna av Linneröd har sammanställts genom fältstudier, befintligt kartmaterial och material från Föreningen Klippanbygdens natur.

SWOT-analys

För att kartlägga dagsläget för Linneröds naturvårdsområde gjordes inledande SWOT-analys. Den tydliggjorde områdets förutsättningar på ett övergripande sätt och ledde sedan vidare i det fortsatta arbetet för att se möjligheter att stärka befintliga värden men också kompensera för svagheter och ta hänsyn till hot. SWOT-analysen gjordes efter tre fältbesök, studier av kartmaterial och ett möte med föreningen Klippanbygdens natur.

Styrkor (Strengths)

Varierade landskapskaraktärer
Kulturminnen
Skyddad natur - ger möjlighet till bevarade värden
Natura 2000-skyddad för spillkråka

Svagheter (Weaknesses)

Inte tillgängligt med kollektiva färdmedel
Saknar sanitära anläggningar
Blött på flera ställen efter regn, särskilt långs med bäckarna
Otydligt var gränsen för Linneröd går när en rör sig i området

Möjligheter (Opportunities)

Inrätta nya leder/stigar kan ge utrymme för utvecklad och fortsatt skötsel och kulturell hävd av området
Ge fler rekreativa möjligheter (friskvård, vandring, ridning) för kommunen
Ökad tillgänglighet kan leda till ökad kännedom om området och därigenom även ökad naturkunskap
Området kan användas som avlastning till högeponerade naturområden

Hot (Threats)

Ökat antal besökare ger ökat slitage och ökad trängsel, vilket kan minska områdets attraktionskraft
Igenväxning ger minskade natur- och kulturvärden och minskad variation i området
Granplanteringen nordväst om Linneröd växer in och tar över området

Norsk stedsanalyse - den rumsliga analysen

En rumslig analys är en studie av landskapets rumsliga förhållanden, det vill säga det relativa läget och

betydelsen för olika mönster, element och kännetecken i landskapet. Den rumsliga analysen behandlar därför landskapets struktur, hur landskapet är ordnat, och hur det förstås av människan. I stort är den därför nära besläktad med den visuella analysen. En rumslig analys är en så kallad situationsanalys och ska inte misstas för en riktad analys för rumsliga krav (Stahlschmidt, et al., 2017).

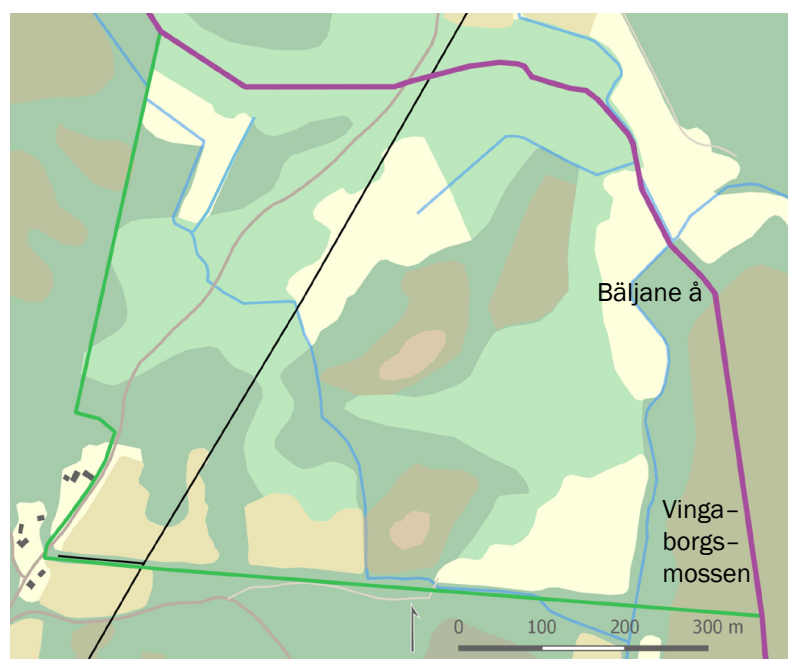
Den norske stedsanalysen omfattar sex olika metoder för landskapsanalys. Natur- och landskapsanalysen fokuserar på landskapet som natur, form och kultur och ska därmed ses som en helhet. Den har sin grund i Lynch-analysen, men beaktar i mindre omfattning mänsklig rörelse än vad Lynch gör. Landskapsanalysens uppgift är att förmedla detta, och därigenom även förmedla landskapskaraktärerna som en totalbild av de fyra huvudtemana. Analysmetoden i sig är främst framtagen för att användas i obebyggda eller glesbyggda områden och tar sig inte an bebyggelse. (Miljøverndepartementet, 1993; Shibbye & Pålstam, 2001) Natur- och landskapsanalysen har använts för att analysera Linneröd eftersom det inte finns någon befast mänsklig rörelse i området.

Natur- och landskapsanalysen inkluderar förståelse för landskapets historia och dynamik som en central del av analysprocessen. Det är kombinationen av att kunna analysera ekologiska aspekter tillsammans med landskapets visuella och meningsbärande sidor som gör natur- och landskapsanalysen speciell (Shibbye & Pålstam, 2001). De kulturhistoriska spåren i ett landskap kan både innebära enskilda minnesmärken eller element och en större helhet i ett område. Natur- och kulturvärden ger landskapet innehåll och estetisk upplevelse. Landskapet kan också fungera som en källa till historisk förståelse och ge kunskap om kulturminnesmärken och kulturella miljöer (Miljøverndepartementet, 1993).

Natur- och landskapsanalysen arbetar utefter fem huvudbegrepp. Dessa är: (Miljøverndepartementet, 1993)

- Rumstruktur
- Enhetliga delområden
- Övergångszoner/gränser
- Speciellt viktiga element/landmärken

Stedsanalysens natur og landskapsanalyse är enligt Stahlschmidt et al (2017) en situationsanalys eftersom den analyserar Linneröds befintliga förutsättningar. Här blir det dessutom ännu tydligare eftersom den används för att kunna kategorisera Linneröds landskap in i mindre delområden och landskapskaraktärer, något som Stahlschmidt et al (2017) beskriver som en naturlig följd av den rumsliga analysen.

Teckenförklaring		
	Kommungräns	
	Gräns naturvårdsområde	
	Traktorväg	
	Kraftledning	
	Vägar	
	Hus	
Sankmark		
	Sankmark, normal	
	Sankmark, svårframkomlig	
	Vatten	
Terräng		
	Öppen mark	
	Mosse	
	Lövskog	
	Blandskog	
	Åker	

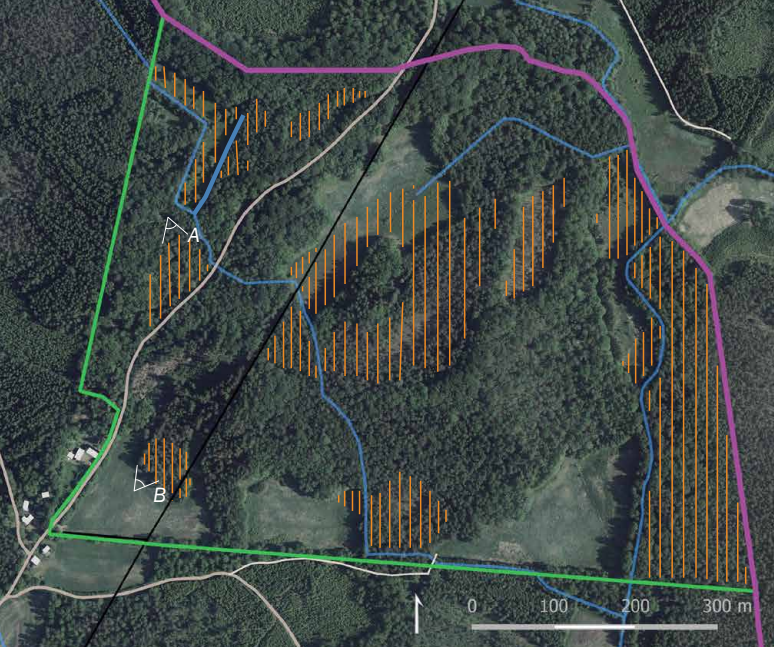
GSD-Terrängkartan © Lantmäteriet (2018), bearbetad av Rebecka Persson (2018)

Rumstruktur - terrängkartan

För att börja förstå platsen, det vill säga Linneröds naturvårdsområde, började analysarbetet med att studera befintligt kartmaterial. I det här fallet användes terrängkartan eftersom fokus låg på obebyggd miljö. Den användes också som grundkarta vid de senare fältbesöken för anteckningar, initiala skisser och kommentarer.

Terrängkartan ger en grundlig förståelse för hur landskapet ser ut i form av växtlighet och markanvändning, vilket skapar de gällande förutsättningarna för det slutgiltiga förslaget. En generell rumstruktur kan urskiljas, men behöver kompletteras med ortofoto och fältundersökningar för att skapa en helhetsbild av Linneröds landskap.

Blöta områden i Linneröd, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018)

Rumstruktur - blött och fuktigt

En av sakerna som tydliggjordes vid fältundersökningarna var vilka områden som var blöta eller fuktiga, men inte syntes på terrängkartan. Förutom den på terrängkartan noterade sankmarken fanns det blöta förhållanden både i skogspartier och öppna marker.

Bäljane å och de utdikade biflödena fluktuerar i vattennivå vilket ger olika förutsättningar beroende på säsong. Med fältundersökningar under höst och vinter, samt kommentarer från föreningen Klippanbygdens Natur om vår och sommar kunde en sammanhängande bild av landskapets blöta förutsättningar skapas.

Bild A är tagen i november (2017). Bild B är tagen i februari (2018).

Linneröds topografi, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016) kombinerad med GSD-Höjddata, grid 2+ © Lantmäteriet (2018), bearbetad av Rebecka Persson (2018)

Rumstruktur - topografi

Linneröds topografi kännetecknas av rullstensåsarna som är skapade av isälvsediment. Åsryggarna ger en höjdvariation i området, och skarpa branter på vissa ställen. De är dessutom en av elementen som det Skånska landsbygdsprogramet (Länsstyrelsen i Skåne län, 2007) utnämner som typiskt för området.

Sektion A-A, ej skalenlig skiss (2018)

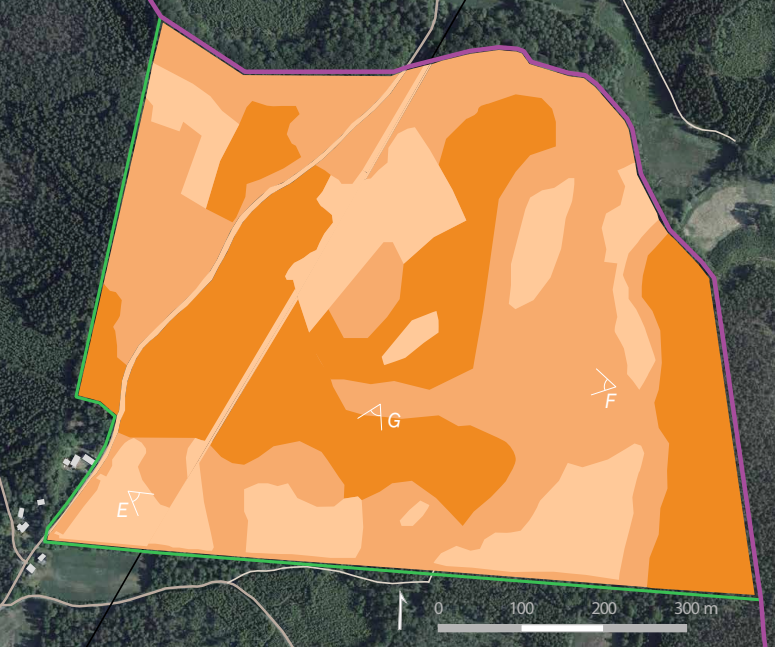
Sektion B-B, ej skalenlig skiss (2018)

I bild C syns den gradvisa stigningen från en av åkrarna. Bild D visar höjdskillnaderna mellan de två norra åsryggarna (2017).

Öppet eller slutet landskap, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018)

Rumstruktur - öppet eller slutet landskap

Rumslighet innebär också en reflektion över huruvida landskapet är slutet eller öppet. Kaplan & Kaplan (1989) påvisade att miljön spelar roll för människans trivsel, och att människan trivs bäst i halvslutna miljöer och inte i extremerna öppet eller slutet. I analysen används därför en tre-gradig skala om öppet, halvslutet och slutet för att karaktärisera Linneröd.

Bild E visar ett öppet landskap i Linneröd (2018)

Bild F visar ett halvslutet landskap i Linneröd (2017), och bild G visar ett slutet landskap i Linneröd (2018).

Historiska namn, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018)

Rumstruktur - historiska namn

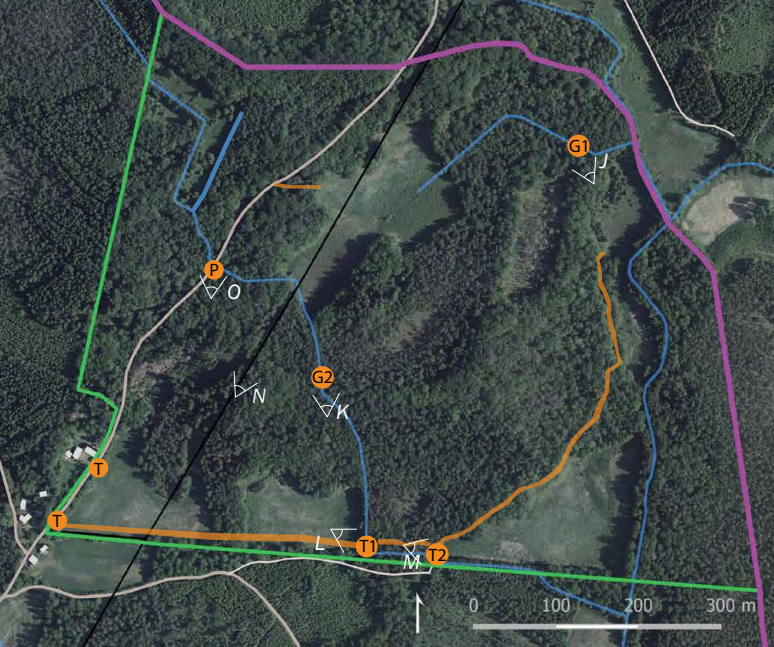
Vid en landskapsanalys bör landskapets historia undersökas (Stahlschmidt et al, 2017; Ihse & Skånes, 2008). Orts- och platsnamn kan bland annat ge ledtrådar om markanvändning och därigenom antyda rumslighet. I Linneröds fall använde de boende vattnet vid Mölledammen för att mala, och i kalvabackarna betade korna (Föreningen Klippanbygdens Natur, 2017).

Bild H visar Mölledammen, idag en fuktäng (2017) och bild I visar kalvabackarna, där stenmuren påminner om gammalt bruk (2018).

Infrastrukturen som finns idag, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

Speciellt viktiga element och landmärken - Befintlig infrastruktur

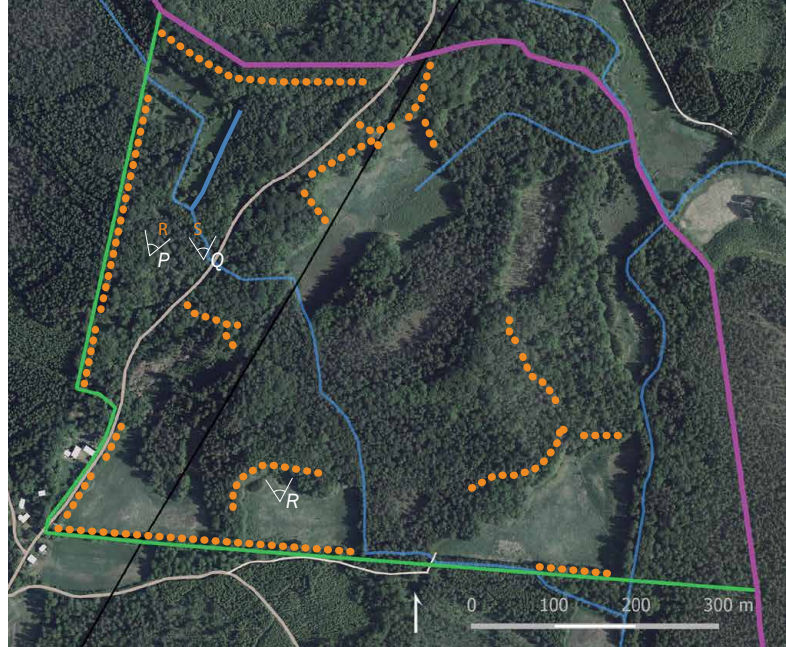
Den befintliga infrastrukturen skapar den tillgängligheten som finns idag. Linneröd har idag alltså två gångbroar (G1 och G2) för fotgängare, två traktorövergångar vid vatten (T1 och T2), och även traktortvägar (orangemarkerade sträckor) som har använts för arbetstrafik. Det finns även två infarter för arbets- trafik (T3 och T4), samt en parkering som enligt föreningen Klippanbygdens Natur (2017) rymmer tio bilar. Broarna är idag i behov av renovering för att klara en ökad mängd besökare.

Bild J visar G1 (2017), och bild K visar G2 (2018). Bild L visar T1 och M visar T2 (2018).

Kraftledningen som går genom Linneröd skapar en röjd korridor, se bild N (2018). Bild O visar parkering längs med vägen (2017).

Kulturlämningar i Linneröd, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

Speciellt viktiga element och landmärken - Kulturlämningar

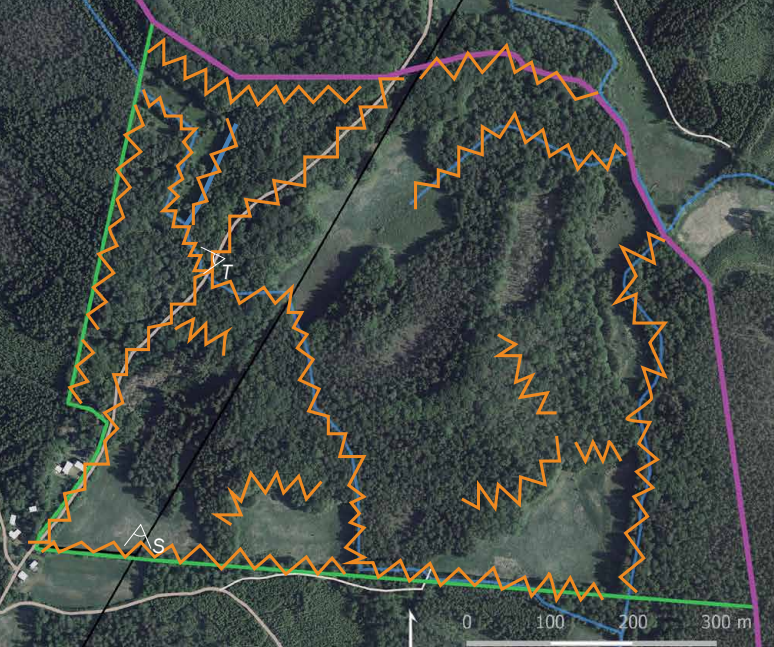
Som tidigare nämnt är historiska element så som kulturlämningar viktiga för att förstå en plats. I Linneröd finns spår av en järnframställningsplats (R) och en skvaltkvarn (S). Genomgående i området finns även stengårdsgårdar som stärker rumstrukturen.

Bild P visar stenarna som utgör lämningen av blästerugnen (2017). Även om skvaltkvarnen är borta idag så syns fortfarande strukturen och kvarlämnade stenar, vilket syns på bild Q (2017). Bild R visar en av de stengårdsgårdar som finns i Linneröd (2018).

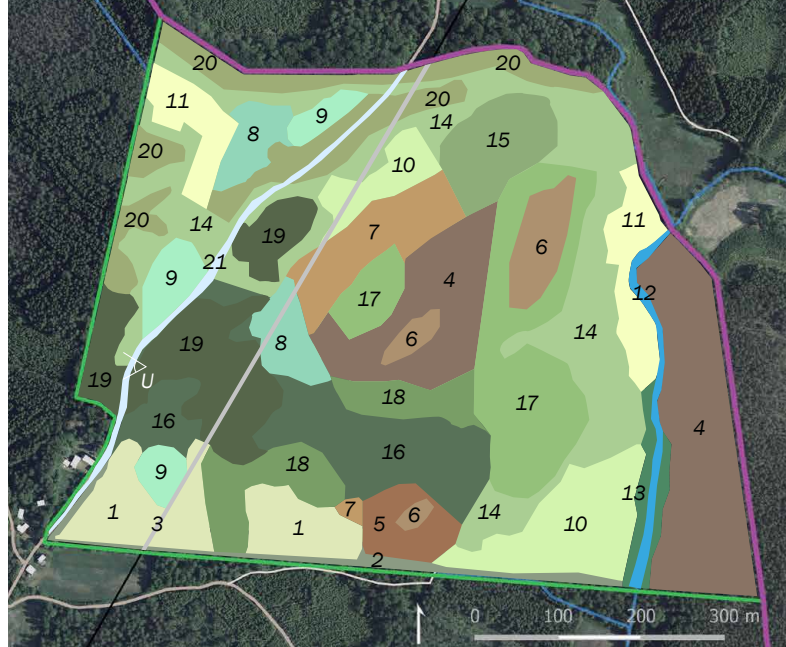
Element som skapar gränser, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

Gränser och övergångszoner

I Linneröd fungerar vattendragen, stengårdsgårdarna och topografins åsrygg som gränser. Bilvägen fungerar även som en gräns ur ett besökarperspektiv. De element som klassas som gränser kan ses som hinder, och därmed begränsa besökarnas rörelse inom området. Gärdsgårdarna och åsryggarna markerar även tomtgränserna för Linneröd. De tydligaste övergångszonerna är de som omgärdar Linneröds öppna ytor, och ofta består av bryn eller halvsluten vegetation.

Bild S visar stengårdsgården som utgör tomtgräns i södra änden av området (2017). Bild T visar ett vattendrag som blir en gräns (2017).

Slutgiltig indelning i delområden, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

Enhetliga delområden

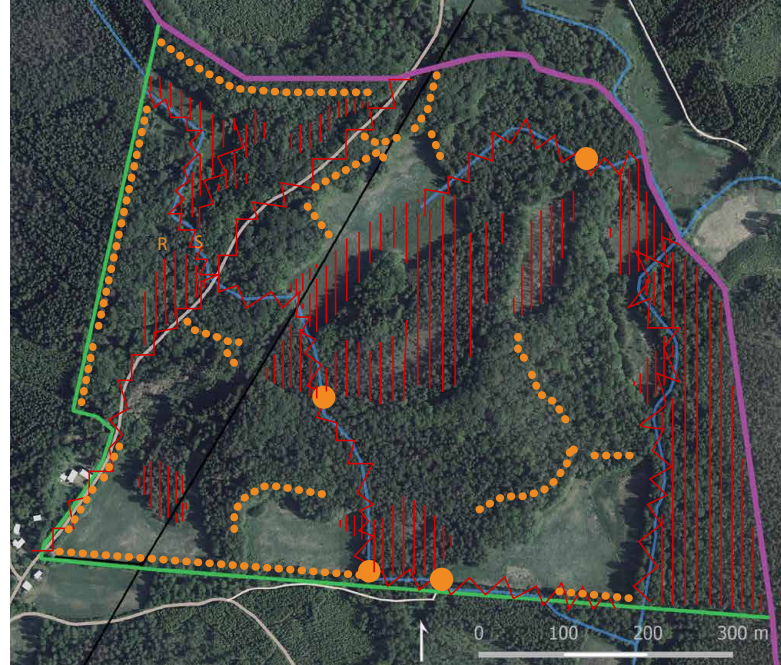
Som slutsats av analyserna har terrängkartan kombinerats med de olika observationerna i fält för att skapa en karta av enhetliga delområden i Linneröd. Dessa är:

1. Åker
2. Kantzon med gårdsgård
3. Rörd yta under kraftledning
4. Mosse med sluten vegetation
5. Mosse med halvsluten vegetation
6. Mosse med öppen vegetation
7. Blöt öppen mark
8. Sluten blöt mark
9. Halvsluten blöt mark
10. Öppen mark.
11. Fuktäng
12. Bäljane å
13. Åbank
14. Halvsluten lövskog
15. Sluten lövskog
16. Sluten blandskog
17. Åsrygg med halvsluten lövskog
18. Åsrygg med halvsluten blandskog
19. Åsrygg med sluten blandskog
20. Åsrygg dominerad av bok
21. Väg

Möte mellan inväxande gran och naturligt förekommande bok (2017).

Kvaliteter samt områden att undvika för vandrare i Linneröd, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

Resultat

Möjliga lägen för stigarna

Förslaget har tagit form utifrån de riktlinjer som sammanställdes genom litteraturstudien och de förutsättningar som klarlades genom analyserna av Linneröd. Genom att kombinera resultaten av de båda uppsatsdelarna har ytterligare en analys kunnat göras, det vill säga en site-selection analys.

Stahlschmidt et al (2017) beskriver site-selection analysen som en riktad analys. Den avser att svara på frågan om var bästa möjliga läge för ett projekt är och baseras på Ian McHargs overlay-analyser (Stahlschmidt, et al., 2017). Ambitionen med att använda en site-selection analys har varit att kombinera de olika delarna av uppsatsen för att få fram bästa möjliga stigdragningar.

Det första steget i en site-selection analys är att definiera det utvecklingsförslag som föranleder analysen. Site-selection analysen använder förberedda tematiska kartor, lager och analyser för att skapa en klassifieringskarta vilket utgör slutsatsen av analysen (Stahlschmidt, et al., 2017). Frågan i den här uppsatsen är, som nämnt i inledningen, att hitta möjliga lägen för ny sekundär markanvändning, det vill säga rekreativa stigar.

Vandrare och fotgängare

För att få fram möjliga sträckningar som passar vandrare och fotgängare kombineras alltså de riktlinjer som togs fram i det teoretiska ramverket med de landskapsanalyser som gjort av Linneröd.

Orange markerar kvaliteter

Enligt riktlinjerna för natur- och kulturvärden bör leder och stigar läggas i anslutning till värden och lämningar. Analysen för kvaliteter använder sig därför av de noterade kulturlämningarna, och naturvärden anses finnas genomgående i området och inget specifikt område behöver markeras ut.

Befintlig infrastruktur räknas också som kvaliteter eftersom de idag hjälper till att tillgängliggöra Linneröd. Exempelvis gör både gång- och traktorbroarna det möjligt att ta sig över vattendragen, vilka både fungerar som landskapskvaliteter och gränser.

Rött markerar områden att undvika

Enligt riktlinjerna för vandrare och fotgängare, samt för leder och stigar ska blöta områden undvikas i största möjliga mån. De områden som identifierades som blöta i landskapsanalysen har därför här markerats som rött och därmed som område att undvika. Vägen har även markerats som röd eftersom riktlinjerna uttrycker att bilvägar ska undvikas så mycket som möjligt.

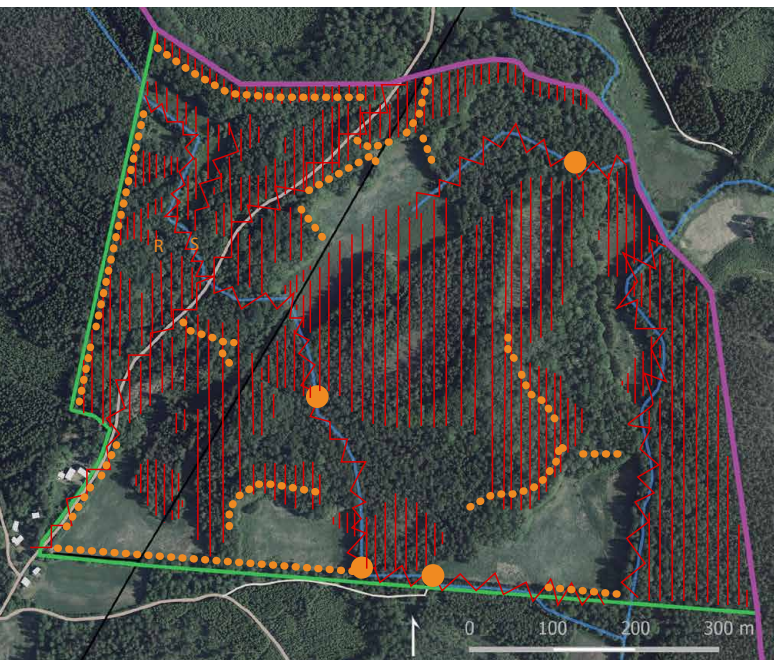
Vattendragen utgör gränser i landskapet efter som de kräver åtgärder att komma över torrskodd. Även de har därför markerats som rött. I den tidigare landskapsanalysen markerades även stengårdsgårdarna som gränser. Här har däremot bedömts att deras kvalitet som kulturlämning överstiger den negativa effekt de kan tänkas ha som gränser i rumsligheten.

Funktionsvariationer

Beroende på önskad tillgänglighetsgrad tillkommer ytterligare krav på landskapet. Personer med nedsatt rörelseförmåga och syn kan till viss del tillgängliggöra sig samma områden som personer utan funktionsvariationer. Viss anpassning krävs med ledstänger och kontrastmarkeringar, men i stort är det samma grundområden som ska undvikas, det vill säga blöta områden och alltför skarpa branter.

För rullstolsburna tillkommer däremot starkare krav på branter och lutningar. Det går att tillgängliggöra flackare lutningar med exempelvis ramper, men skarpa branter och lutningar ska undvikas. I Linneröd tillkommer alltså ytterligare rödmarkerade områden om området ska rullstolsanpassas. De områden som kommer i fråga är åsryggarna.

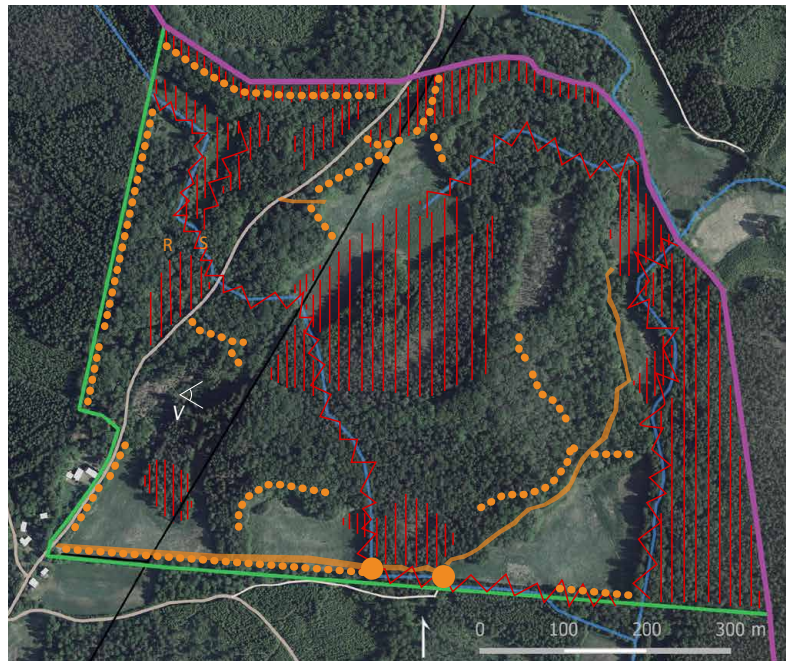
Kvaliteter samt områden att undvika för rullstolsburna i Linneröd, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

Analysen visar att det är få ytor i Linneröd som går att anpassa för rullstolsburna, även bortsett från de förvaltningsinsatser, exempelvis beredning av markunderlag, som skulle krävas för tillgänglighetsanpassningen.

Ryttare och hästar

I stort kan ryttare och hästar använda samma utgångsläge som vandrare och fotgängare. Den stora skillnaden ligger i skötselåtgärder som krävs med markberedning på grund av den ökade risken för markskador. Förutom blöt mark undviker ryttare gär-

na skarpa branter. Vattendragen och Bäljane ås biflöden är fortsatt markerade som gränser eftersom det krävs markberedning vid vadställen för att undvika markskador, eller broar som gör det möjligt att ta sig över vattnet utan att hästen behöver hoppa. Befintliga traktorvägar är ofta väl markberedda för tyngre trafik och är en kvalitet vid planering för ridning.

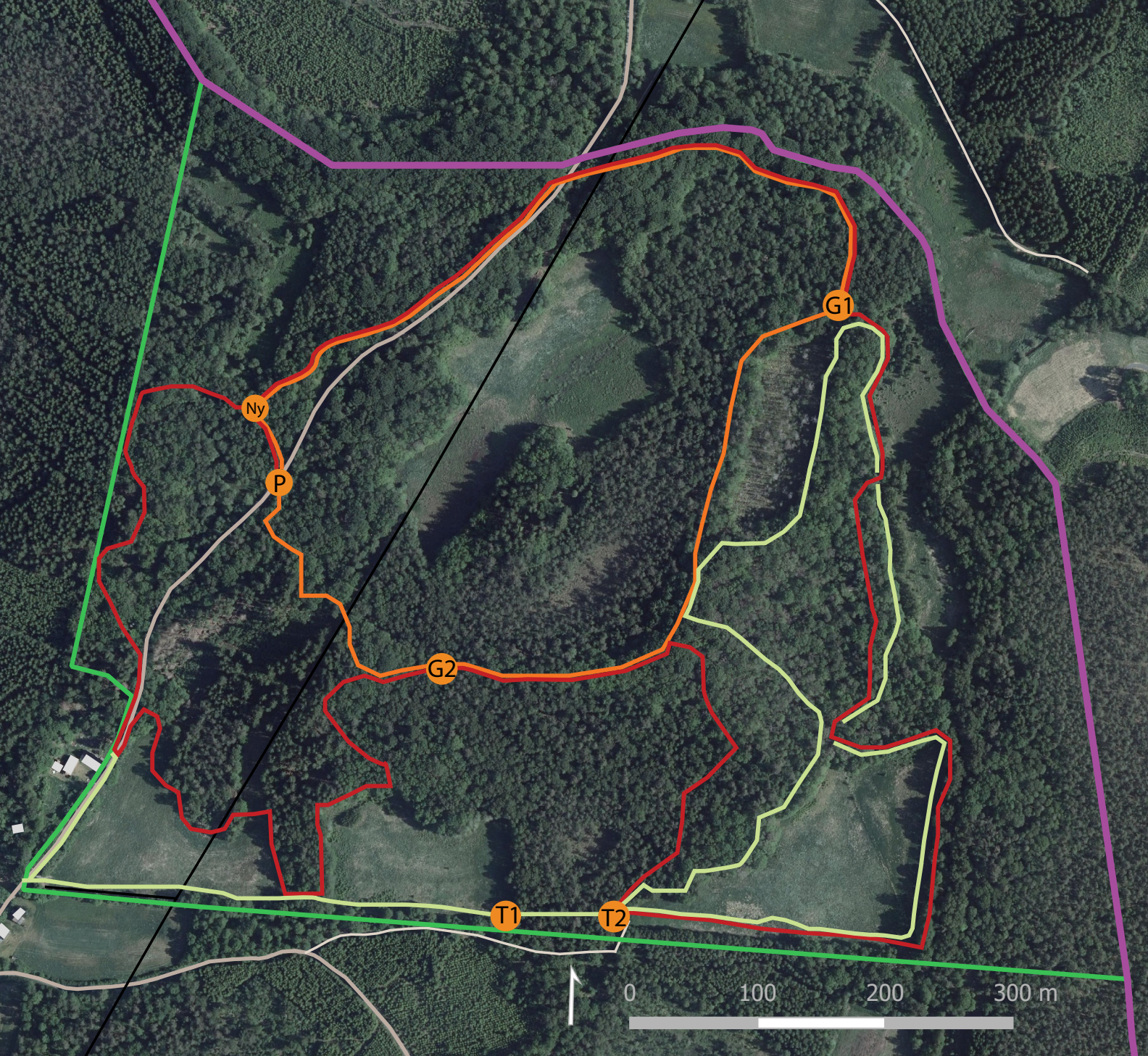
Kvaliteter samt områden att undvika för ryttare och hästar i Linneröd, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

De blöta områdena fortsätter vara rödmarkerade, tillsammans med den norra åsryggen eftersom den har skarpa branter på sidorna. De två gångbroarna håller inte för hästar och är borttagna som kvaliteter. Istället har de befintliga röjda stråken för traktor- och arbets- trafik lagts till som en kvalitet i landskapet.

Bild V visar den röjda arbetsvägen mellan de två åkrarna (2018)

Slutgiltigt stignförslag, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

- Hungastigen, 3 km (utmätt i QGIS) - vandringsstig
- Kalvastigen, 1,5 km (utmätt i QGIS) - vandringsstig
- Kvastastigen, 2,5 km (utmätt i QGIS) - ridstig

Slutgiltigt förslag av nya stigar i Linneröd

Förslaget med de nya stigarna i Linneröd utgörs av två vandringsstigar och en ridstig. På grund av den varierande topografin och de många blöta områdena har beslutet att inte rullstolsanpassa vandringsstigarna tagits. De nämnda faktorerna innebär också att de möjliga lägena för stigarna begränsas, vilket har gjort

att ridning och vandring kommer behöva samexistera under vissa sträckningar av stigarna. För att minska risken för konflikter har dessa sträckningar undvikits att läggas vid branter eller krön med dålig sikt, så som riktlinjerna anvisar.

Hungastigen

Hungastigen utgår från den befintliga parkeringen och har fått sitt namn eftersom den passerar områden som kallades hungarumpan och hungakillan av syskonen som donerade marken till föreningen Klippanbygdens Natur. Det är den längre stigen av de två vandringsstigarna och uppmäts till 3 kilometer i QGIS. Eftersom det är den längsta sträckan går den också

genom flest delområden i Linneröd.

Det är också längs hungastigen som besökarna kommer nära Bäljane å och kan tillgodogöra sig vattnet som landskapsupplevelse. Besökaren vandrar genom varierad miljö där både öppen, halvsluten och sluten miljö upplevs med olika vegetationstyper.

Förutom att gå genom de flesta av Linneröds naturvärden går även Hungastigen förbi flertalet av de stengärdsgårdar som finns i området, samt blästerugnen och resterna av skvaltkvarnen. En ny gångbro vid skvaltkvarnen (markerad Ny på kartan) möjliggör cirkulär rörelse i Linneröd.

Kalvastigen

Kalvastigen utgår också från den befintliga parkeringen men är kortare än hungastigen. Den är uppmätt till 1,5 kilometer i QGIS och har fått sitt namn efter Kalva-backarna där den fortsätter när Hungastigen viker av mot åkrarna efter den andra gångbron. Det är den andra vandringsstigen i området.

Kalvastigen går genomgående på åsryggarna i Linneröd, vilket innebär att den inte går genom några öppna ytor utan håller sig till sluten och halvsluten vegetation. Höjderna på åsryggarna ger däremot möjlighet till siktlinjer ut mot de öppna markerna och mossarna när vegetationen är halvsluten. Den går även vid några av stengärdsgårdarna som ligger i anslutning till åsarna.

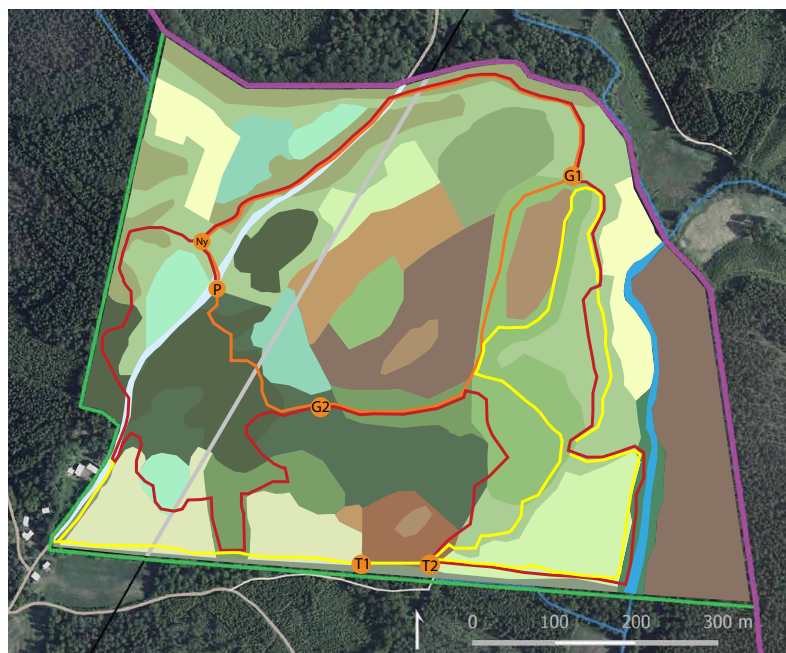
Kvastastigen

Kvastastigen har fått sitt namn efter Kvastakarred i den sydöstra delen av Linneröd. Den är markerad som ridstig och uppmätt till 2,5 kilometer i QGIS. Till skillnad från Hungastigen och Kalvastigen utgår Kvastastigen från Linneröds sydvästra ände vid gårdsgårsoppningarna längs bilvägen.

Kvastastigen följer till stora delar de befintliga sträckorna där det idag är röjt för arbetstrafik. Den går också längs med kanterna på Linneröds öppnar marker och i brynen mellan det öppna och det halvslutna. En viss del går även upp på en av Åsbackarna. Vid de tillfällen där Kvastastigen går tillsammans med Hungastigen eller Kalvastigen ska utrymmet vara tillräckligt brett för att få plats med både häst och vandrare.

Kvalitetssäkring

Förslaget ämnar att uppfylla de riktlinjer som tydliggjorts under det teoretiska ramverket. I de tidigare analyserna säkerställdes det vilka områden som bör undvikas och vilka kvaliteter som bör lyftas. Riktlinjerna visade även på krav från brukargrupperna angående sin besökarupplevelse. Nu när frågan om var stigarna kan gå bör alltså frågan om hur de kan implementeras svaras.

De nya stigarna i förhållande till landskapsanalysens delområden, grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

I det teoretiska ramverket framkom att besökare vill uppleva variationer i landskapet med enhetliga delområden och olika typer av vegetation. I förhållande till de begränsande områden visar de tre stigarna upp Linneröds olika naturvärden och ger besökarna en varierad upplevelse.

För att besökarna ska kunna ta till sig information om Linneröds natur- och kulturvärden ska riktlinjerna om en samlad informationsskylt vid parkeringen följas, med tilläggsskyltar vid blästerugnen och resterna av skvaltkvarnen. Skyltarna bör innehålla information på mer än svenska, exempelvis punktspråk och andra språk som pratas i kommunen.

De noterade kulturlämningarna ska synliggöras genom skötsel, exempelvis röjning, så att besökarna kan se värdena när de passerar på stigarna. Skötsel ska också ske för att säkra framkomligheten längs stigarna. Det teoretiska ramverket påvisar en minimibredd

för vandringsstigar på 60 centimeter och 80 centimeter för ridstigen, men bredare utrymmen är att föredra för båda brukargrupperna. Riktlinjerna påvisar en önskad frigjord höjd på 2 meter för vandrare, men påvisar ingen definitiv höjd för ryttare. Uppsatsen föreslår därför 3 meter då en häst sällan är över 1,80 m i mankhöjd och längden på en persons överkropp ska läggas till.

Ytterligare element kan läggas till i Linneröd för att göra området attraktivt för fler typer av fotgängare. Att motionera i friluftsspår blir allt mer populärt, vilket också fastställs i det teoretiska ramverket. Riktlinjerna säger att personer som joggar uppskattar när distanser är utmärkta. I Linneröd kan det därför vara aktuellt att sätta ut markeringar efter förslagsvis var hundra meter.

Det är även viktigt att stigarna håller en konsekvent kvalitet enligt riktlinjerna. De tre föreslagna stigdragningarna är alla cirkulära, även om ridstigen har en annan start- och målpunkt än vandringsstigarna. Sammanhängande dragningar är att föredra för stigar enligt riktlinjerna eftersom de blir enkla att orientera

sig runt för besökarna. De tre stigarna ska även vara väl markerade i fält för att underlätta orienteringen för besökarna.

Brukargrupperna är zonerade så mycket som möjligt utifrån Linneröds förutsättningar. Vid tillfällen då brukargrupperna behöver samsas om yta ska det ske på platser med god sikt och breda utrymmen. Möten mellan brukargrupperna ska, i enlighet med riktlinjerna, kunna uppfattas tidigt av brukargrupperna.

Riktlinjerna klargör inte en minimibredd på stigarna där ryttare och fotgängare behöver kombineras. Uppsatsen föreslår därför att bredden för en ridstig kombineras med bredden för en vandringsstig. Eftersom ett brett utrymme för ryttare och hästar anges vara 2 meter av riktlinjerna och ett brett utrymme för fotgängare anses vara mellan 80-150 centimeter bör ett minimikrav för kombinerade brukargrupper ligga på minst 3 meter.

Det finns olika sätt att skapa dessa breda utrymmen på. I halvsluten vegetation kan skötselinsatserna utökas för att göra ett bredare spår än om det enbart

Friluftsliv och motion är ibland sammankopplade och att sätta ut distansmarkeringar i Linneröd kan vara ett sätt att bredda antalet brukargrupper (2018).

ska vistas en brukargrupp på stigen. I öppen mark kan beträddor skapas och innefattas i skötseln av åkrarna och ängsmarkerna. Det går även att använda mindre höjdskillnader i landskapet. Exempelvis vid Bäljane ås åbank kan vandrare och fotgängare vistas på banken, medan ryttare kan vistas på ängen, särskilt om det skapas beträddor.

Kombinering av brukargrupper vid Bäljane ås åbank. Även om stigarna löper jämsides går det att använda naturliga höjdskillnader för att skapa trafikseparering, om än i mindre skala (2018).

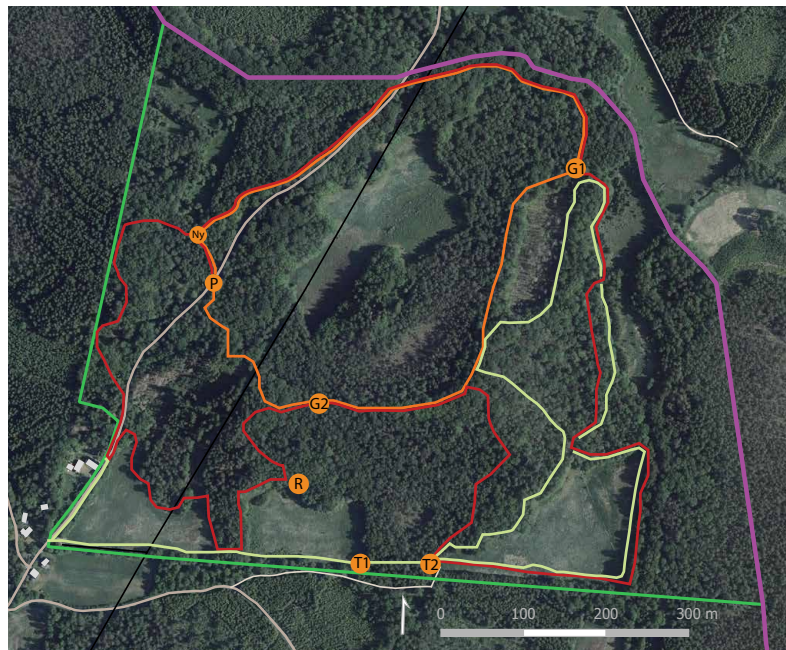

Ett annat sätt att kunna kombinera ryttare och fotgängare är genom breda beträddor med fri sikt där ingen av besökarna behöver känna sig trängd (2018).

För ovana besökare är det viktigt med målpunkter och att stigarna är lättnavigerade. I Linneröd finns blästerugnen och resterna av skvaltkvarnen som naturliga målpunkter för de kulturintresserade. Men i syfte att locka ännu fler friluftsovana besökare föreslår uppsatsen ytterligare en målpunkt.

Riktlinjerna som framkommer i det teoretiska ramverket säger att rast- och/eller grillplatser kan utgöra en attraktionskraft för minoritetsgrupper, äldre och barn, samt familjer. Därför föreslår uppsatsen att just en rastplats ska få ta plats i Linneröd.

Läget för rastplatsen utgår från Kaplan & Kaplans (1989) teori om att människor trivs bäst i halvslutna rum. Eftersom en rastplats ska möjliggöra paus och vila understryker uppsatsen behovet av att anpassas efter ett miljöpsykologiskt perspektiv.

Läge för den föreslagna rastplatsen (R), grundkarta är GSD-Ortofoto RGB 0.25 © Lantmäteriet (2016), bearbetad av Rebecka Persson (2018).

Rastplatsen (markerad med R på kartan) har lagt i anslutning till Hungastigen i ett av de områdena med halvsluten vegetation. Platsen erbjuder närhet, och därmed också sikt över den öppna åkern. Den bidrar också med att skapa jämvikt i området eftersom blästerugnen och skvaltkvarnen ligger på andra sidan av bilvägen och fungerar som målpunkter till den sidan av Linneröd.

Området för den föreslagna rastplatsen, sedd från åkern (2018).

me för att undvika att konflikter uppstår, men en exakt bredd har inte angetts i materialet. Uppsatsen använder sig därför av ett minimimått där båda brukargruppernas minimikrav har slagits ihop. För att säkerställa att besökarna kan hålla avstånd vid möte har även ytterligare bredd lagts till. Därmed har minimimåttet för stigar där brukargrupperna samsas om utrymme satts till 3 meter.

Ryttare och hästar kan behöva extra markberedning för att minska slitage, men vandrare och fotgängare kan i sin tur behöva spänger för framkomlighetens skull. Båda brukargrupperna kan alltså behöva extrainsatser vid implementering, som sedan också ökar förvaltnings- och skötselkravet i ett naturområde. Överlag blir insatserna att skapa infrastrukturer som är anpassade efter hästar mer krävande eftersom de är tyngre, exempelvis krävs det mer av en bro som ska kunna bära hästar än enbart människor.

Personer med olika slags funktionsvariationer har också olika behov för att gynnas av rekreativa leder och stigar. Överlag är markberedning viktigt för de flesta funktionsvariationer. För att en led eller stig ska vara tillgänglig för rullstolsburna personer krävs det plan mark, både i markberedning men också i topografi. Personer med nedsatt rörelseförmåga kan klara av svårare terräng än vad rullstolsburna kan, men behöver i sådana fall även ledstänger och trappor. Sådana funktioner, i kombination med kontrastmarkeringar, kan även gynna de med nedsatt syn.

Information är en viktig faktor när det kommer till att attrahera ovana besökare till naturområden. Informationen bör finnas tillgänglig på fler språk än svenska, och förslagsvis även punktskrift för de med nedsatt syn. Målpunkter såsom grill- och rastplatser kan även fungera som värden i naturområden och locka till ytterligare besökare.

När det kommer till att inkorporera Linneröds kultur- och naturvärden är information den viktigaste faktorn. En informationsskylt med samlad information om de befintliga värdena i Linneröd ska placeras vid parkeringen eftersom det även är därifrån två av stigarna utgår. Ridstigen utgår från annan punkt, men med tanke på att hästar kan reagera kraftigt på stora skyltar bör det undvikas att skylta längs ridstigen med

Sammanfattning & diskussion

Det teoretiska ramverket visar vad de två olika brukargrupperna, det vill säga vandrare och ryttare behöver för att kunna använda leder och stigar. I stora drag är behoven de samma oavsett om brukargruppen är vandrare eller ryttare. Det gäller att hålla leder och stigar borta från blöta och leriga områden, och det gäller även områden som verkar torra men som påverkas starkt vid nederbörd. Båda grupperna vill även undvika branta sluttningar och bilvägar.

Den stora skillnaden, förutom markslitage, är det utrymme brukargrupperna behöver. Hästar är större än människor och behöver därför också större utrymme. Här skiljer sig även informationen i källmaterialet. Gibson et al (2005) anser att ryttare kan ta sig fram på så pass smala utrymmen som 80 till 100 cm medan Wimpey och Marion (2010) anser att ryttare behöver minst 200 cm i ledbredd. I uppsatsen har minimibredden på 200 cm använts för att ge utrymme till ridning i bredd.

Det finns ingen information om vad ryttare kräver i frigjord höjd men med baskravet på 2 meter för vandrare som Kronen (2018) anger går det att göra en uppskattning. Uppsatsen föreslår en minimihöjd på 3 meter för ryttare och hästar. Detta är förslag är baserat på en kombination av de riktlinjer som framkommit samt författarens erfarenhet av hästar och ridning.

Källorna är däremot mer överens om bredden som krävs för vandrare, vilket gör att uppsatsen använt ett minimimått på 60 cm i ledbredd. När det har funnits behov att kombinera brukargrupperna har litteraturen varit entydig om att det då behövs ännu större utrym-

undantag för anvisningsskyltar. Separata skyltar bör sättas ut vid specifika kulturlämningar, i uppsatsens fall blir det lämningarna där skvaltkvarnen stod och vid blästringsugnen. I övrigt behöver stigen gå genom varierad natur och visa olika landskapstyper för att visa på ett områdes naturvärden. Det behöver röjas och kontinuerligt underhållas kring kulturlämningarna för att synliggöra dem, och stigen bör gå nära eller i anslutning till värdena för att besökarna ska komma till dem.

Uppsatsens resultatdel visar var stigarna har dragits för att passa in med de teoretiska riktlinjerna och landskapsförutsättningarna. De föreslagna stigarna går förbi de identifierade kulturvärdena och genom en varierad natur som möjligt vilket gör att besökarna får möjlighet att uppleva Linneröd som en helhet. Stigarna ansluter bland annat till Bäljane å för att skapa den eftertraktade vattenkontakten samtidigt som de går över åsryggarna och de öppna, flackare åkrarna för att åstadkomma en blandning av öppen och sluten landskapsupplevelse.

De två vandringsstigarna skapar en kortare och en längre sträcka vilket ger besökarna alternativ att välja på. De kan också, ju mer de känner till området, välja att kombinera de två för att skapa sin egna upplevelse. Den föreslagna rastplatsen ger möjlighet att återhämta sig och vila, vilket skapar förutsättningar för bredade brukargrupper, framförallt äldre och unga. För att tilltala mer träningsinspirerade besökare kan stigarna även markeras med jämna meterantal, exempelvis varje 100 meter.

På grund av den varierade topografin och de många blöta områdena har beslutet att Linneröd inte kan rullstolsanpassat tagits. Det kan även vara svårt att anpassa för personer med nedsatt rörelseförmåga, men ett tillägg om ledstänger finns för föreningen Klippanbygdens beaktande. Dessa hjälper även personer med nedsatt syn, men även här krävs föreningens beaktande kring kontrastmarkeringar eftersom dessa insatser ökar implementerings- och förvaltningskostnader. Uppsatsen föreslår däremot att informationsskyltarna utrustas med ikoner i relief och punktskrift. Förutom punktskrift och svenska föreslår uppsatsen ett samarbete med Klippans kommun för att ta fram information på andra aktuella språk.

Kombinationen ridstig och vandringsstig var inte lätt att få till eftersom Linneröd är blött på många ställen, diken och åar behöver passeras, samt vissa av åsryggarnas skarpare branter. Beslutet togs därför att stigarna behöver gå parallellt med varandra på vissa ställen, även om de är så trafikseparerade som möjligt. Ridstigen använder sig av så mycket befintlig infrastruktur som möjligt, det vill säga de olika traktorövergångarna och -spåren. De kombinerade stigsträckningarna kan innebära risker för konflikt, men försök att motverka detta har gjorts genom att lägga dem på platser med god uppsikt och genom att ha breda utrymmen för möten.

Avslutande reflektion

Uppsatsen möter enligt mig den ansats att tillgängliggöra Linneröds naturvårdsområde som finns i syftet och frågeställningen, det vill säga med ett fokus på vandrare och ryttare. De två vandringsstigarna kräver minst ur ett ekonomiskt perspektiv vid anläggningen. Beroende på nivå av anpassningsgrad behövs det antingen enbart röjas och markeras upp, eller så kan åtgärderna för de med nedsatt syn ingå i nyetableringen. Det skulle innebära större kostnader vid anläggning, och även vid fortsatt skötsel.

Ridstigen är den del av förslaget som skulle behöva störst ekonomisk insats initialt, och även fortsatt eftersom slitaget från hästar är större än från människor. Den kan därmed ses som den minst genomförbara delen av förslaget ur ett ekonomiskt perspektiv, men jag tycker att det är viktigt att inte låta det avskräcka inför en satsning på tillgängliga ridmiljöer.

Även med de nya stigarna kan Linneröd som område inte mäta sig med de större naturområdena i Skåne. Det närmsta exemplet, och därmed konkurrenten, är Söderåsens nationalpark, vilken har en större möjlighet för anpassningsgrad för funktionsvariationer, men även besökarmängd. Söderåsen är även större än Linneröd, och har därför också fler möjligheter till längre och mer varierande stigar och leder. Men trots liten konkurrenskraft kan ändå Linneröd ses som en möjlighet att avlasta de högexponerade skyddade naturområdena, och verka som ett alternativt utflyktsmål med alla sina egna kvaliteter. För att Linneröd ska fungera som nytt utflyktsmål behövs det däremot skyltas bättre mot området från omkringliggande vägar, något som idag inte finns.

Det förslag jag har gjort, med både ridstigen och de två vandringsstigarna gör att Linneröds naturvårdsområde tillgängliggörs för fler besökare än i dagsläget. Däremot saknas det kommunala kommunikationer till området, vilket kan motverka ansatsen att tillgängliggöra Linneröd. Detta eftersom de möjliga besökarna begränsas till de med tillgång till bil. På grund av sina åsryggar och däremellan delvis blöta områden är Linneröd inte passande för rullstolsburna, och inte heller barnvagnar. Detta gör att tillgänglighetsaspekten och det demokratiska värdet för området kan diskuteras eftersom vissa brukargrupper inte kan få sina behov tillgodosedda. Men jag anser att det ändå sker en förbättring för Linneröd i stort utifrån de förutsättningar som finns.

Vid vidare forskning och undersökning skulle det vara intressant att göra en utvärdering om de nya stigarna uppfyller förväntan kring tillgänglighet och demokratisk funktion. Ett annat alternativ är att undersöka möjligheten att koppla ihop Linneröd med ett större ledsystem, till exempel Skåneleden eller även någon motsvarande ridled. Detta skulle sätta Linneröd på kartan i ett större sammanhang, och därmed också ge ökade möjligheter till ekonomiska ersättningar för skötselbehov och underhåll från exempelvis EU och även länsstyrelsen.

Framtida samarbeten kan även ske över kommungränserna, och framförallt Perstorps kommun skulle vara intressant att eventuellt skapa ett samarbete med eftersom Linneröd gränsar till kommunen. Ett samarbete med Klippans kommun är även relevant för att undersöka vilka språk förutom svenska som är vanligast i kommunen och därmed kunna tillgängliggöra skyltar med andra språk.

Uppkomsten av rekreation kom ur ett folkhälsoperspektiv från staten där medborgarna skulle fostras till goda landsdöttrar och -söner. Kanske är även min vilja, som barn av min nyliberala tid, att söka ett perspektiv bortom det, ett tecken på den skiftande samhällsstrukturen och den breda ideologin. Från att människans rörelse i naturen ska främja staten till ett där människans rörelse i naturen ska främja individen och inte kollektivet. I slutändan speglas även våra idéer som reaktioner och motreaktioner på rådande ideal i den form vi önskar att landskapet ska ta.

Areas - Changing Land Use with Possibilities and Conflicts., Diss. Sveriges Lantbruksuniversitet., Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Elgåker, H., 2011. Planering och tillgänglighet för ridning i det skånska landskapet, Malmö: Hästen i Skåne.

Elgåker, H., Pinzke, S., Nilsson, C. & Lindholm, G., 2012. Horse riding posing challenges to the Swedish Right of Public Access. *Land Use Policy*, 29(2), pp. 274-293.

Emmelin, L., Fredman, P., Jensen, E. L. & Sandell, K., 2010. Planera för friluftsliv. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Emmelin, L., Fredman, P. & Sandell, K., 2005. Planering och förvaltning för friluftsliv - en forskningsöversikt, Bromma: Naturvårdsverket.

Fariás Torbidoni, E. I., 2011. Managing for Recreational Experience Opportunities: The Case of Hikers in Protected Areas in Catalonia, Spain. *Environmental Management*, Volym 47, pp. 486-496.

Fredman, P. & Hedblom, M., 2015. Friluftsliv 2014: Nationell undersökning om svenska folkets friluftsvanor, Bromma: Naturvårdsverket.

Germundsson, T., 2008. The South of The North: Images of an (Un)Swedish Landscape. i: M. Jones & K. R. Olwig, red. *Nordic Landscapes - Region and Belonging on the Northern Edge of Europe*. Minneapolis: University of Minnesota, pp. 157-191.

Gibson, J. M., Machnik, L. K. & Hammitt, W. E., 2005. Trail condition preferences of horseback riders. *Clemson, American Trails*.

Grahn, P., 2012. Natur och hälsa - i en alltmer urban livsmiljö. *Socialmedicinsk tidskrift*, 89(3), pp. 207-216.

Ihse, M. & Skånes, H., 2008. The Swedish Agropastoral Hagmark Landscape: An Approach to Integrated Landscape Analysis. i: M. Jones & K. R. Olwig, red. *Nordic Landscapes - Region and Belonging on*

Referenser

Bengtsson, B., 2004. Allemansrätten - vad säger lagen?. Solna: Naturvårdsverket.

Boverket, 2007. Landskapets upplevelsevärden - vilka är de och var finns de?, Karlskrona: Boverket.

Brownson, R. C., Housemann R. A., Brown, D. R., Jackson-Thompson, J., King, A. C., Malone, B. R. & Sallis, J. F., 2000. Promoting Physical Activity in Rural Communities: Walking Trail Access, Use, and Effects. *American Journal of Preventive Medicine*, 18(3), pp. 235-241.

Cawood Hellmund, P. & Smith, D. S., 2006. Designing Greenways: Sustainable Landscapes for Nature and People. Washington DC: Island Press.

Council of Europe, 2018. Chart of signatures and ratifications of Treaty 176. [Online] Available at: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/176/signatures> [Använd 26 mars 2018].

Cronon, W., 1995. The Trouble With Nature; or, Getting Back To The Wrong Nature. i: W. Cronon, red. *Uncommon Ground: Rethinking The Human Place in Nature*. New York: W.W. Norton & Co, pp. 69-90.

Curry, N. & Pack, C., 1993. Planning on Presumption: Strategic Planning for Country Side Recreation In England and Wales. *Land Use Policy*, 10(2), pp. 140-150.

Elgåker, H., 2011. Horse Keeping in Peri-Urban

the Northern Edge of Europe. Minneapolis: University of Minnesota, pp. 251-280.

Janowsky, D. v. & Becker, G., 2003. Characteristics and needs of different user groups in the urban forest of Stuttgart. *Journal for Nature Conservation*, Volym 11, pp. 251-259.

Johansson, A.-K., Kollberg, S. & Bergström, K., 2009. Grönområden för fler - en vägledning för bedömning av närhet och attraktivitet för bättre hälsa, Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Jones, M. & Olwig, K. R., 2008. Introduction: Thinking Landscape and Regional Belonging on the Northern Edge of Europe. i: M. Jones & K. R. Olwig, red. *Nordic Landscapes - Region and Belonging On The Northern Edge Of Europe*. 1:a red. Minneapolis: University of Minnesota.

Kaplan, R. & Kaplan, S., 1989. *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge, NY: Cambridge University Press.

Klippans kommun, 2010. Strövstigar och -slingor. [Online]
Available at: <http://www.klippan.se/download/18.3dcf50e12db26cde1c80003519/1358344499655/Slingor110209hela.pdf>
[Använd 7 mars 2018].

Klippans kommun, 2017. Om Klippans kommun. [Online]
Available at: <http://klippan.se/kommunpolitik/omklippanskommun.4.3e0b0197126995d688080009516.html>
[Använd 8 november 2017].

Kvale, S. & Brinkmann, S., 2009. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lantz, A., 1993. *Intervjumetodik: Den professionellt genomförda intervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lundström, L., 2017. Friluftslivet behöver natur. [Online]
Available at: <http://www.movium.slu.se/debatt?article=friluftslivet-behoover-natur>

[Använd 11 december 2017].

Länsstyrelsen i Kristianstad län, 1993. *Skötselplan för Linneröd*, Kristianstad: Länsstyrelsen i Kristianstad län.

Länsstyrelsen i Skåne län, 2005. *Bevarandeplan för Natura 2000-område Linneröd*, Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län.

Länsstyrelsen i Skåne län, 2007. *Det skånska landsbygdsprogrammet - ett utvecklingsprogram med landskapsperspektiv*. Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län.

Länsstyrelsen Skåne, 2014. *Kullabergs naturreservat*, Malmö: Länsstyrelsen Skåne.

Länsstyrelsen i Skåne län, 2016. *Sillaröds skvaltkvarn - ett av Skånes minsta byggnadsminnen*. [Online]
Available at: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/nyheter/2016/Pages/Sillar%C3%B6ds-skvaltkvarn.aspx>
[Använd 12 mars 2018].

Marion, J. L. & Olive, N., 2006. *Assessing and Understanding Trail Degradation: Results from Big South Fork National River and Recreational Area*, Blacksburg, VA: United States Department of the Interior.

Miljøverndepartementet, 1993. *Stedsanalyse - innhold og gjennomføring*, Oslo: Miljøverndepartementet.

Nationalencyklopedin, 2017. *vandringsled*. [Online]
Available at: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/vandringsled>
[Använd 17 11 2017].

Naturguide, 2017. *Aktivt friluftsliv forebygger kroniske sygdomme*. [Online]
Available at: <https://naturguide.dk/friluftsliv-forebygger-kroniske-sygdomme/>
[Använd 11 december 2017].

Naturvårdsverket, 2010. Naturreservat i Sverige, Bromma: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket, 2017a. Beskrivning av former för naturskydd. [Online]

Available at: <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Naturvard/Beskrivning-former-for-naturskydd/>

[Använd 23 mars 2018].

Naturvårdsverket, 2017b. Biosfärdområden. [Online]

Available at: <http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Biosfaromraden/>

[Använd 23 mars 2018].

Naturvårdsverket, 2017c. Ridning. [Online]

Available at: <http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Allemansratten/Det-har-galler/Ridning/>

[Använd 6 februari 2018].

Naturvårdsverket, 2017d. Skyddad Natur. [Online]

Available at: <http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/>

[Använd 25 oktober 2017].

Naturvårdsverket, 2017e. Sveriges nationalparker. [Online]

Available at: <http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Nationalparker/>

[Använd 23 mars 2018].

Naturvårdsverket, 2017f. Söderåsens nationalpark. [Online]

Available at: <http://www.sverigesnationalparker.se/park/soderasens-nationalpark/>

[Använd 8 november 2017].

Naturvårdsverket, 2018a. Ett rikt växt- och djurliv. [Online]

Available at: <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/Miljokvalitetsmalen/Ett-rikt-vaxt--och-djurliv/>

[Använd 21 mars 2018].

Naturvårdsverket, 2018b. Upplevelser. [Online]

Available at: <https://sverigesnationalparker.se/park/soderasens-nationalpark/upplevelser/vandra/>

[Använd 7 mars 2018].

Ólafsdóttir, R. & Runnström, M. C., 2013. Assessing Hiking Trails Condition in Two Popular Tourist Destinations in the Icelandic Highlands. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 3(4), pp. 57-67.

Olwig, K. R., 1996. Recovering the Substantive Narrative of Landscape. *Annals of the Association of American Geography*, 86(4), pp. 630-653.

Olwig, K. R., 2008. Performing on the Landscape versus Doing Landscape: Perambulatory Practice, Sight and the Sense of Belonging. i: T. Ingold & J. L. Vergunst, red. *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Aldershot: Ashgate, pp. 81-91.

Olwig, K. R., 2014. "Used" Landscapes Cultural Heritage Contra "Virgin" National Nature. *Revue d'ethnoéologie*, Volym 6.

P4 Östergötland, 2017. Friluftsliv minskar stress. [Online]

Available at: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=160&artikel=6767633>

[Använd 11 december 2017].

Persson, P., 1992. Oh Boy!. Från *Peps blodsbänd* [CD]. Bromma: Sonet

Persson, R., 2015. Ut i naturen! - Behovet av anlagda ridleder med exempel från sydöstra Skåne., kandidatuppsats., Sveriges lantbruksuniversitet.

Peterson, A., Gyllin, M., Haaland, C. & Larsson, A., 2010. Recreation in Swedish agricultural areas - public attitudes to multifunctional greenway designs. i: J. Fábos et al., red. *Proceedings of Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning*. Budapest: Corvinus University of Budapest.

Pinzke, S. & Elgåker, H., 2008. Trafiksäkerhet till häst, Alnarp: Lantbrukets arbetsmiljö.

Qviström, M., 2016. The nature of running: On embedded landscape ideals in leisure planning. *Urban Forestry & Urban Greening*, Volym 17, pp. 202-210.

Riksantikvarieämbetet, 2018. Fornsök. [Online]
Available at: <http://kulturarvsdata.se/raa/fmi/html/10113800220001>
[Använd 12 mars 2018].

Santarém, F., Silva, R. & Santos, P., 2015. Assessing Ecotourism Potential of Hiking Trails: A Framework to Incorporate Ecological and Cultural Features and Seasonality. *Tourism Management Perspectives*, Volym 16, pp. 190-206.

Sarlöv Herlin, I., 2012. Landskap för mångbruk: erfarenheter från England. 1 red., u.o.:Forskningrådet Formas.

Shibbye, B. & Pålstam, Y., 2001. Landskap i fokus: utvärdering av metoder för landskapsanalys, Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Sonesson, C., 2013. Beträdor i det skånska jordbrukslandskapet - en studie av Lunds kommuns arbete med tillgängliggörande av det tätortsnära jordbrukslandskapet., kandidatuppsats., Lunds universitet

Sporrong, U., 2008. The Swedish Landscape: The Regional Identity of Historical Sweden. i: M. Jones & K. R. Olwig, red. *Nordic Landscapes - Region and Belonging on the Northern Edge of Europe*. Minneapolis: University of Minnesota, pp. 141-156.

Stahlschmidt, P., Nelleman, V., Primdahl, J. & Swaffield, S., 2017. *Landscape Analysis: Investigating the Potentials of Space and Place*. 1:a red. New York: Routledge.

Stiftelsen Tyrestaskogen, 2017a. Fornborgsslingan. [Online]
Available at: <http://www.tyresta.se/leder-i-tyresta/fornborgsslingan/>
[Använd 28 november 2017].

Stiftelsen Tyrestaskogen, 2017b. Om Tyresta. [Online]
Available at: http://www.tyresta.se/om_tyresta/
[Använd 28 november 2017].

Stiftelsen Tyrestaskogen, 2017c. Storbranden 1999. [Online]

Available at: http://www.tyresta.se/om_tyresta/storbranden-1999/
[Använd 28 november 2017].

Svala, C., 2002. Hästen i landskapet [The Horse in the Landscape], Alnarp: Institutionen för jordbrukets biosystem och teknologi, Sveriges lantbruksuniversitet.

Sveriges riksdag, 2018. Följdfrågor med anledning av den ändrade länsindelningen i Skåne m.m.. [Online]
Available at: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/foljdfragor-med-anledning-av-den-andrade_GK01BoU4
[Använd 9 februari 2018].

Tomczyk, A. M. & Ewertowski, M., 2013. Planning of recreational trails in protected areas: Application of regression tree analysis and geographic information systems. *Applied Geography*, Volym 40, pp. 129-139.

Transportstyrelsen, 2018. Hästar i trafiken. [Online]
Available at: <https://www.transportstyrelsen.se/sv/vagtrafik/Trafikregler/Gaende-rullstolsburen-rullskidor/Hastar-i-trafiken/>
[Använd 1 februari 2018].

Törn, A., Tolvanen A., Norokorpi Y., Tervo R. & Siikamäki P., 2009. Comparing the impacts of hiking, skiing and horse riding on trail and vegetation in different types of forest. *Journal of Environmental Management*, Volym 90, pp. 1427-1434.

Wimpey, J. F. & Marion, J. L., 2010. The influence of use, environmental and managerial factors on the width of recreational trails. *Journal of Environmental Management*, Volym 91, pp. 2028-2037.

Wimpey, J. & Marion, J. L., 2011. A spatial exploration of informal trail networks within Great Falls Park, VA. *Journal of Environmental Management*, Volym 92, pp. 1012-1022.

Winberg, B., 1998. Kulturmiljöer i naturreservat: en utredning om deras omfattning, vård och framtid, Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Wolf, I. D. & Wohlfart, T., 2014. Walking, hiking and running in parks: A multidisciplinary assessment of health and well-being benefits. *Landscape and Urban Planning*, Volym 130, pp. 89-103.

Muntliga källor

Andersson, Malin., 2018. friluftslivsamordnare Länsstyrelsen i Skåne län [Intervju] (1 mars 2018).

Föreningen Klippanbygdens Natur, 2017. markägare och förvaltare för Linneröds naturvårdsområde [Intervju] (11 oktober 2017).

Hultberg, Tove., 2017a. naturvårdare på Söderåsens nationalpark och tillsynsman för Linneröds naturvårdsområde [Intervju] (11 oktober 2017).

Hultberg, Tove., 2017b. naturvårdare på Söderåsens nationalpark och tillsynsman för Linneröds naturvårdsområde [Intervju] (27 november 2017).

Kronen, Manuela., 2018. ledförvaltare på Stiftelsen Skånska Landskap [Intervju] (15 februari 2018).

Hur anser du att dessa värden kan lyftas och synliggöras för besökare i ett skyddat naturområde?

4. Vilken roll anser du att kulturella värden har för rekreativa leder?

Uppföljning: Hur anser du att kulturella värden inom ett skyddat naturområde kan tillvaratas vid nydragning av leder?

Hur anser du att dessa värden kan lyftas och synliggöras för besökare i ett skyddat naturområde?

5. Kan natur- och kulturvärden störas eller hotas av lederna?

Uppföljning: Vad tycker du ska undvikas vid nydragning av leder?

6. Vilka är de största problemen kring implementering av nya leder?

Uppföljning: Jag tänker mig då kring exempelvis markägare, byråkrati, ekonomi, kompetens eller personal.

7. Vad fokuserar du på i ditt arbete vid nyanläggning av rekreativa leder i skyddade naturområden?

Bilagor

Bilaga 1 - Intervjuguide

INLEDNING

1. Introducera mig själv, och masteruppsatsen med dess syfte och mål.

2. Fråga om informanten vill vara anonym eller går med på att bli nämnd med namn i uppsatsen.

3. Förklara att informanten får tillgång till att läsa uppsatsen innan publicering.

4. Be informanten presentera sig själv och sin yrkesroll.

FRÅGOR

1. Vad utgör en bra rekreativ led eller stig i friluftssyfte enligt dig?

Uppföljning: Vilka element anser du krävs för att ge kvaliteter hos leder i skyddade naturområden?

2. Är det möjligt för flera olika brukargrupper att vistas i samma naturområde?

Uppföljning: Vad tycker du behövs för att kunna gynna flertalet brukargrupper inom ett och samma naturområde? Ex, cyklister, fotgängare, ryttare.

Skulle det kunna uppkomma konflikter mellan brukargrupperna?

3. Vilken roll anser du att naturvärden har för rekreativa leder?

Uppföljning: Hur anser du att biologiska värden inom ett skyddat naturområde kan tillvaratas vid nydragning av leder?